

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

HD WIDENER

HW LGBE P

Rom 5997.55,144

Harvard College Library

**FROM THE
ICHABOD TUCKER
FUND**

**ESTABLISHED IN 1875 BY THE
BEQUEST OF ICHABOD TUCKER,
CLASS OF 1791, AND THE GIFT OF
MRS. NANCY DAVIS COLE, OF
SALEM**

M Á S O D I K

RÁKÓTZI GYÖRGY

I D E J E.

I R T A

Idősb G. BETHLEN IMRE.

NAGY ENYEDEN.

Nyomtattatott a' Ns. Ref. Collegium' hetüivel.

1829.

Rom 599.55.144

✓

Incorruptam fidem professis, neque amore quisquam, et sine odio dicendus est.

Taciti Hist. L. 1. c. 1.

Imprimatur

Claudiopoli A. D. 1829.

18-vo Maji.

Samuel Méhes mp.
Revisor.

TUCKER

ELŐSZÓ.

Hazánknak több hajdoni Érdemes Fiai, a' csatáknak, és országos veszedelmeknek közepete-is, Hazánknak a' magok idejekben történt változásait feljegyezték, és a' mostani élökre által bocsátották: mellyek nagyobb részint mai napig-is Kézírásban lévén, sajtó alá nem bocsátattak, sőt ezen Kézírásoknak egybevetésével, és több más meg-lévő Oklevelek' használásánál, Hazánknak történetei tökéletesen máig-is ki nem dolgoztattak. —

A' Hazáját, és Nemzetét szerető Hazafinak nem lehet Hazája története iránt idegenkedni; annyival kevessebbé, mivel ezen történetek között vagynak olly' időszakaszok-is, mellyeknek körülállásosabb esmerete, és következéseinek felfedezése, azok a' közelebbi Hazai történeteknek szerző okai lévén, nem tsak a' történetek' olvasásában gyönyörködőknek, hanem a' polgári alkotványunk' kifejtődését vizsgálóknak is szükséges, és fontos. —

Azok közt illy' Időszakasznak tarthatni Erdélyi Hazánkra nézve méltán a' II. Rákotzi György Fejedlem' Uralkodása idejét. Ezen

*Időszakasznak bővebb felvilágosítása, tárgya
 e' kis munkátskának: mellynek kidolgozásában
 használni kívántam az akkor élteknek u: m: Sza-
 lárdi, Kemény János, Bethlen János,
 Nagy Bányai Jegyző, Enyedi István, Beth-
 len Miklos, többnyire még Kézírásban lévő
 Jegyzéseket, és más több Kézírásokat, és Ok-
 leveleket. A' meztelen igazságot, minden rész-
 rehajlás' elkerülésével írni, annál inkább kö-
 telességemnek tartottam, mivel a' történetek' jegy-
 zői, a' játszódó Személyek tselekedeteinek, kö-
 telességek szerint, egyenes Birái. A' szoros igaz-
 ság' felfedezése elmulasztásával a' történetek
 mesévé válnak: különben is a' megnevezett Sze-
 mélyek rég' elmenvén a' mindenek' után, ezek-
 nek még most is virágzó vérei, reméllem, hidegebb
 vérrel megfogják fontolni, hogy a' legneveze-
 tesebb Emberek is gyengeségek nélkül ritkán vól-
 tak. —*

*Magamat semmi tekintetben Hazám törté-
 netei' Írói közzé számláltatni ugyan nem tö-
 rekedem; de azomban Hazánk történeteinek
 jobban lehető felvilágosítását, az arra szolgáló
 Okleveleknek, Kézírásoknak valahára sajtó*

alá lehető adását, és történeteinknek anyai nyelvünken való tellyesebb kidolgozását szívesen ohajtván, erre az ahhoz értő, érdemesebb Hazámfiait, jó szível serkenteném: azt is hiszem, hogy a' történeteknek több időszakaszokban részenként való, 's felosztott, a' Kézírások', 's Oklevelek' szorgalmatos használásával való kidolgozása könnyítené azt a' nagy munkát, mely szerint valahára megszülettetnék a' Magyar Nemzetnek, Erdélynek, 's az egész Magyar Királyságnak történetei' valódi kidolgozása. Mellyet anyai nyelven ohajtanék olvasni akkor, a' midőn mind az Angol, mind a' Német, és Frantzia nagy nemzetek, történeteiket, mindenkor született nyelveken írták, és egy igaz Magyarinak, anyai magyar nyelvét, illik, és kell legjobban tudni. —

Ezen kis munkátska azomban nem egyéb, mint a' közelebbi téli komor némely napok' estvéjén magam időtöltése' gyenge szüleménnye, és csak annak-is kívánom ezt nézettetni. Nem-is bátorkodtam volna ezt sajtó alá adni: de a' N. E. nyedi Fő Oskola Tanító Ifjúságának, a' Hazai történetek' tanulására' jobban lehető felbuzdi-

tására, a' Hazai történetek' soraiból, egy egy Kérdést szokván kitenni, és a' kis jutalmat, a' leg-jobban dolgozónak adni: ezen munkátska eladásából jöhető kevés pénzt (a' nyomtatás, és papiros' költségit magam hordozván), egy illy' jövendőül állandóul felállítandó Kérdések Jutalma tőke pénze' potlására kívánom fordítani; hogy így a' Magyar Ifju szívében még ifjúságában ébresztődjék a' Hazája történeteivel való valódi megesmérkedésre a' tűz; mely Hazafi tűz, ha a' két Nemes Magyar Hazabeli Számos Tanuló műhelyekben gondosan élesztődnek, a' Hazai történetekkel való bővebb megesmérkedés az ifjúság' szívét, törvényes Királyához, és szeretett Hazájához még szorosabban lekötné, és az Ifjúságnak ezekhez tartozó kötelességeit, Öseink' példája által is tanítaná; sőt Nemzetünk' nagy díszére még valahára meg-is születhetnék, a' Magyar Gibbon, Hume, Robertsohn, vagy Müller János.

Írtam Bethlen Sz. Miklóson Sz. György Havának 18-dikán. 1829-dik Esztendőben.

Nagyobbára Brandenburgi Kata, (néhai Fejedelem Bethlen Gábornak, az Erdélyi Fejedelemséget erköltstelenségei miatt letett, és Férje' emlékezetéhez-is háládatlan Özvegye') pártfogása, és a' Segesvári Országgyűlésére küldött Követje, Kemény János által véghez vitt, alattomos, és nyilvános mesterkedése, sőt még a' Bethlen Gábornótól hagyott pénzből némely gyenge Ország' Tagjai' megvásárlásai következtében, béülhetvén Rákotzi György az Erdélyi Fejedelmi Székbe, minekutánna az Idősbh Gróff Bethlen Istvánt, véle való kiméletlen bánása által, Erdélyből Magyar Országnak, a' Felséges Magyar Király által biratott részébe lakás végett kiköltözni, mintegy kényszerítette, nagyra vágyó elméjét, és minden titkos igyekezetét arra fordította, hogy azt a' Fejedelmi Széket, a' mellyet nékie az Erdélyi Karok, és Rendek, (ámbátor Erdélyben nem tör'sökös birtokos tagnak) nem annyira köz hajlandóságból, hanem ha-

zafi meghasonlás', ajándék', ígéretok, sőt félelem miatt-is, elfoglalni, megengedtenek, fiaira-is által szállíthassa. A' Bátoriak' példája Rákótzinak erre bátorságot adott, és valóban ennek elérhetésére több felől kedvező környülállások lévén, Rákótzii Györgyet nagy reménységgel táplálhatták. — A' Romai Tsászári Udvar a' harmintz esztendő gyilkoló háborúval elfoglalva, a' Magyar dolgokra kevesebb figyelmet fordíthatva, a' tsendességet ohajtotta, a' Magyar Hazában. A' Török Szultán, éppen akkor Á'siában hadakozott, és ha az ő pénzre vágyása, (az Esztendei adó mellé tett ajándékokkal) az Erdélyi Fejedelem által bétöltetett, Rákótzii tzeljainak helyben hagyására, könnyen hajlandóvá tétethetett. Vóltak Erdélyben a' birtokra, sőt elmebéli tehetségre nézve is nagyobbak, a' kik tudtak, és mertek volna ezen kényes tárgyban megszollalni; de az Öreg Bethlen István elhalgatni kényszerítettén, és annak nagy reményü István fia, nem sokára jobb életre által költözvén, a' többi Haza Rendjei, nagy részint félelem, és reménység által elfoglalva tartattak, 's tulajdon magok megmaradások, és jól létek' kieszközlésin igyekeztek.

A' Szerentse is látszatott Rákótzinak tzeljét elősegíteni, adván nékie a' Fejede-

lem Asszony Serkei Loránffi 'Su'sánnától két jeles fiakat, Györgyét, és 'Sigmundot, a' kikre Erdélynek jöendő Hormánnya bátorságosan szállíttathatnék. Ezek a' Természetől szép ajándékokkal született Ifjak, Attyok által nagy szorgalommal neveltettek. A' helybe, Fejérváron lévő Fő Oskola, a' maga ifju virágjában lévén, az idegen Országból béhozott Tanítok külön külön a' magok Tudományokat tanították a' két Ifju Rákótzinak; de közelebből tanítások biztatott Kereszturi Pálra, kinek is könnyű, és megfogható, a' Deák nyelvben, és Romai Tudományosságban való tanítása módja, egy tanítvánnyától; Csernátonitól, Angliába is által vitetvén, ott nagy helybe hagyást lelt.

Eljövén már az idő, melyben a' két Ifjú Rákótz az Oskolai Tanulást bévégezte, Pünköst Hava' 7-dikén a' Fejérvári Udvar' 1640. Fejedelmi külső elfogadó szobájába, éppen a' Lengyel Fő Követ is jelen lévén, egybe hivattatván az Ország' Tanácsossai, és a' Főbb Emberek, a' Papi Elöljárók, a' Fejérvári Fő Oskola' Tanítói, és minden tagjai, a' Hitvallásból, Deák nyelv, Böltselkedés Tudománnya, Természet Tudományából, utolsó megvi'sgálásra kiállíttattak, és a' két ifju Rákótz a' rendes tanulástól végbutsut vett. A' Rákótz 'Sigmund elméje nagyon könny-

nyü; ítélete fontosabb, és az egész Ifju nagyra születni látszatott. Ellenben Györgyben, már akkor, a' mértékletlen nagyra vágyás, és tüzes indulat szembetünt. —

Jókór gondoskodott a' Fejedelem Rákótz-i, hogy Fiainak foglalatosságot adván, a' Hazai Kormányba befolyván, a' Karok', és Rendekkel magokat ne tsak megesmértessék, hanem a' Kormányra szükségessé is tegyék — és ürességben lévén, a' szerentsétlen Ifjabb Bethlen István' (szerentsétlennek kell neveznem, mivel Kemény János, a' Rákotzi Ház' leg-nagyobb pártfoga ennek haláláról azt írta, „elsőbbben elidegenitette magától a' Fejedelem, Bethlen Istvánt, a' ki főbb eszköz vala a' Fejedelem' Fejedelemségre való béhozásában, a' ki azomban nem éle sokat, mert vagy nekie kellett vala elveszni, vagy a' Fejedelem háborítottatott volna meg,) kimulásával, a' Nagy Váradi Vár' Fő Kapitánsága, és ezen, nagyon diszes Hivatalt, eleitől fogva Főbb Emberek viselvén, Rákótz-i György erre a' nagyobbik Fiát, Györgyet, tsak hamar kinevezte, 's Kis Asszony

1640. Hava' 27-dikén a' maga Kedves Tanátsossa, Kassai István által, nagy fényességgel zen hivatalba béiktattatta; sőt arról-is gondoskodott, hogy nagyobbik Fia Fejedelmi

Udvart úgy tarthasson Váradon, hogy Fiának Fényes Udvari tartása, az általa úgy annyira nagy gondal szaporított Fejedelmi tárháznak leg-kisobb terhére se váljék; jó alkalmatosságot adván erre rész szerént Zolyomi Dávidnak notáztatása, kit is Rákótzai György, (ámbátor nékie Írásba megigérte vala, hogy Erdélybe a' Sogora Bethlen István' holt testét bátran békísérheti az eltemetés végett, és bántódás nélkül vissza térhet Magyar Országára; mégis ígérete ellen elfogadván) sietve notáztatta; rész szerént, Zolyomi Er'sébeth, Imrefi Jánosné' magva szakadása, kiknek is nagy birtokaikat, Székely Hidat, Dioszeget, 'Solyom Kövárt, Élesdet, ezekhez tartozó számos helységekkel, Királyi adomány' Levél mellett, nagyobbik Fiának adott. —

Második Fiáról 'Sigmondról sem felejtkezett. Eztet Udvarhely Szék Fő Kapitányának, 's az egész Székelység Fő Vezérének nevezte ki, és a' Cancellár Kovachotzi' magva szakadtával, Görgény Várát, és említett Zolyomi Notájával Gyalú Várát, és Holos Monostort nékie ajándékozta Királyi jussal, és minekutánna a' Római Császárral kötött béke által M. Országának két Nemes Megyéit életéig elnyerte,

azon M. Országi részekben maga helyett Helytartójának nevezte. —

Igy két fiait Fejedelmi módon maga legkissebb megszorítása nélkül megtelepítvén, nagyobbik Fiának, Györgynek, illendő módon való megházosítását tevé alyai gondoskodása' tárgyává. Mind a' vagyon, mind a' Bátori Ház' tekintetéből, a' néhai Somlyoi Bátori András' Zákreska Anna Főszületésű Lengyel Asszonyságtól' született leányát, 'Sofiát nézte ki, e' lévén a' Fényes Bátori Házban a' Fiu ág' kihalásával minden nagy örökségeknek egyedül való Birtokossa. Elküldé Béltekre Praepostvári 'Sigmundot Kérő Követnek, és a' Kézfogás, Sz. Jakab Hava 29-dikén, Somlyon ment véghez. De két akadály meg nem engedte, hogy a' menyegző akkor megtartassék; egyfelől a' Kis Asszony' nagyon gyenge ifjusága, más felől, a' Kisasszony' Római Catholika Valláson való léte. Erre nézve ő a' Fejedelmi Udvarhoz vitettetvén, ottan a' Reformáta Vallásban tovább neveltetett, és csak 1643-ban Bőjt elő Hava 3-dikán tartatott Fejérvárratt a' pompás Fejedelmi menyegző, melyre a' Római Császár, a' Lengyel Király, több Hatalmasságok, és Fejedelmek gazdag ajándékokkal Követeket-is küldöttek. Nagy példát adott azután Bátori 'Sofia

arra, hogy a' Vallás', és Hit' dolgában megnyire veszedelmes legyen a' leg-kisbebb erőltetés, és rábeszélés is. Ugyan-is Bátori 'Sofia, a' Romai Catholika Vallást, tsak színből változtatta vala meg, és Férje' halála után arra nyilvánon vissza térvén, a' Reformáta Vallást, és az azt Követőket Magyar Országi Jóságaiiban veszedelmesen üldözte, és erőszakoskodásait, a' Felséges Királyi Udvar-is alig tudta akadályoztatni.

Annyira megerősítette vala már a' magyar állandó méltóságát Rákótzai György az Erdélyi Fejedelmi Székben, hogy ezen előljáró eszközök elkövetése után, Böjt más Hava 4-dikén tartatott Ország Gyűlésében az: 1642. Erdély állandó boldogságáról való atyai gondoskodása' színe alatt, a' Karok', és Rendekkel nagyobbik Fiát II. Rákótzai Györgyöt Fejedelemmé választatta, és az Aprobata név alatt lévő Törvényes Könyvbe béiktatott felvételek alatt fel-is eskettette. A' Konstantinápolyba küldetett ajándékok, a' helyben hagyó Athnamét, botot, zászlót, mint a' Fejedelemség' jegyeit, a' Szultántól könnyen kieszközölték, 's így Rákótzai György szívének leg-forrobb kívánságát bételleyesithette.

Rákótzai György, Háza, és nemzettsége Erdélyen való Uralkodását hogy annál állandóbbá, és mintegy örökössé tehesse, a'

künts szerzést, pénz gyűjtést, egész uralkodása alatt, fő igyekezetének tette vala. A' régibb Fejedelmek' rendes jövedelmével, melyek arany, ezüst, 's több féle Bányákból, só aknákból, harminzad, dézmák, 's némely Fiskális Joszágokból jöttek, meg nem elégedett, hanem Erdélynek jobb, és hasznosabb részét birtokosi jussal magáévá tenni, a' leg-törvénytelenebb utakon törekedett. Az ő nemzettsége Erdélyben régi tör'sökös birtokat nem birván, a' Birtokosok' notáztatása, és gyakorta a' Birtokosok' megijesztése után azokkal való megbékéllés által, nagyon szélesen kiterjedő joszágokat szerzett Házának, és ezen tzeljének elérésében semmi mértéket, 's törvényt nem tartott. Sőt hogy a' notázásokban könnyebben tzelt ér-hessen, 1631-be Sz. Iván Hava, 5-dik napján tartott Ország Gyűlése 1-ső Czikkelyében az ártalmas, és nyughatatlan elméjű Emberek ellen való Animadversio, 's abban leendő processus módjáról való Czim alatt újj Törvényt hozatott: Így mái napig-is olvashatni Kún Kotsárd' notatoria sententiáját, kit is az Ítéő Birák nem notáztván, és tsak nyelv váltságra ítélvén, a' Fejedelem a' pénznek eleibe lett hozatala után, minden Joszágai' elvesztésére, 's örökös fogságra, az Ítéő Birák' ítélete ellenére, Fejedelmi jussal ítélte.

A' Sz e b e n i polgárok Rákótz i Katonáit a' Városba nem akarván békotsátni, ezért a' Szász nemzetet Ország Gyűlésre való meghívással fenyegetvén, Sz e b e n Várossáól, békesség' színe alatt, felvett tíz ezer forintokat, 's a' mint az A. alatti Oklevél bizonyítja, Kertz nevű falut egészen, Szina, Eszettel, és Orláth helységekben a' Sz e b e n iektől biratott részeket, örökös jussal magának, és gyermekeinek birtokul lekötöttette; 's nem állította a' Fejedelmi méltóságot pénzért, és vagyonért megsértetni engedni. Nem vala egész Erdélyben egy valamire való Fő Ember-is, a' kibe Rákótz i egy, vagy más szín alatt, belé ne akadna; elébb ezeket magokról adandó úgy nevezett Reversalis adásra bírta, majd ezen lekötételezéseket adott Urakat, valamely gyanúság' színe alá hozta, 's ekkor ha meg nem notáztatta is őket, megkegyelmezésekor, birtokaiknak egy részét maga, vagy gyermekeinek számára elfoglalta. A' Magyar Ország i Birtokait-is, minden utakon, 's módokon szaporította. Debretzeni Tamás, az onnan gyűlt jövedelmeket, a' Pataki Várban nagy gondal zatskokra rakta számára; sőt a' mint az Erdélyi Fejedelemségből a' kints valamennyire egyben gyűjtetett, azok-is Magyar Ország i Jozságai' Fő Ügyelője', írt Debretzeni' gond-

viselése alá, Patakra hordattak, s innen lett az Erdélyi köz példabeszéd: „a' Patak vitte el pénzünket“. Erdélyben, nevezetesen Örményesen nagy majorkodtató épületeket építtetvén, és Bihar Vármegyében általa építtetett Potsai Fejedelmi Kastélyhoz, az ő Háza' nagy pártfogyának, Praepostvári 'Sigmundnak törvénytelen notáztatásával, több helységeket kaptasolván, a' két Jóságában nagy marha tenyésztetést állított. Ezen hasznos jövedelmek a' Haza' lakosait ugyan nem nyomták: de ellenben a' mézből, viaszból, és méhserből való Kereskedést, sőt a' marhákkal való szabad Kereskedést is a' Hazafiak' kirekesztésével, tsupán a' Fejedelem a' maga számára elfoglalván, ezen fősvénység által sok károkat okozott. Még megvagyon Rákótzai Györgynek egy Levele, mely által az Öregebb Bethlen Istvánnak tettettett barátsága jeléül engedtemeg, hogy 400. darab szarvas marhákat Erdélyből kihajthasson. Az 1631be, Sz. Iván Hava, 5-dik napján költ Ország Gyűlése 3-dik Cikkellye így vagyon: „Kegyelmes Urunk! nem, kitsiny kárunkat látjuk a' Liber quaestusnak, tollünk való tollálása miatt: mindazáltal látjuk Nagyságodnak mostani sok kiváltképpen, való szükségeit, melyhez képest minékünk is a' Nagyságod Kegyelmes tettzéséhez kell

„accedálnunk. Nagyságod a' Liber quaestust
 „exerceáltassa a' Nagyságod Resolutioja sze-
 „rént, annak annuálunk; t. i. mézből, viasz-
 „ból, szűrőből, és ökrökből való kereskedést;
 „mindazonáltal' kérjük Nagyságodat, hogy
 „Nagyságod bizonyos zálogos Nemes Embert
 „rendeljen, a' méznek, viasznak provisio-
 „járól, és hogy mindennek illendő árrát
 „megadják; a' mit szegénységünk el nem a-
 „karnak adni, vagy házok' szükségire tart-
 „ják, azt, töllök violenter elne vegyék, ki-
 „váltképpen a' méz' dőlőgából, ne is vitessék
 „a' mézet olyan messze, mint ennek előtte;
 „ajándék nem adásért ne is sattzoltassék sze-
 „génységünk.” —

1633-ban Sz. György Havának 24-dik
 napján, viszont 1635-ben Pünköst Havának
 13-dik napján az Ország' Rendeivel a' méz-
 zel való kereskedés' tárgyában ujjabb meg-
 szorító Törvényeket hozatott, és mind azon Or-
 szág Gyűlések, mellyek I. Rákótz i György
 alatt tartattak, a' Fiscus Jussainak kiterjesz-
 tésére, Harmintzadok, 's egyéb Fejedelmi
 Jövedelmek' nevelésére vagynak szinte me-
 rőbe intézve.— Így a Fejedelmi számos mar-
 hákkal a' szegénység', és Nemesség' kaszáloít

szerteszéljel megétette. Sok panaszok után, az 1640-ben Sz. György Havának 24-dik napján tartott Gyűlés' 26-dik Törvényes tizikelyében, ígérte a' fejedelmi marha pásztorok' megbüntetését, de azok még is pusztítani soha meg-nem szűntek. Hogy a' söt hajókra rakatván, maga vitette-ki Magyar Országra a' Maroson, aztat ugyan igen okosan tselekedte: de hogy a' Thordai aknákból a' söt a' Marosig, söt az ugy nevezett Portugisig, a' Vármegyékhez, és Szász Székekhez fejedelmi megtaláló Leveleket küldözvén széjjel, a' kérésére erőszakkal kirendelt szekerekkel minden fizetés nélkül hordattatta; ez által a' föld' népét újj terével látogatta. A' Székelységen az adást vevést még-keményebb korlátok közzé szorította, a' maga hasznára, mint a' Magyar földön, és a' külföldben is kevés földet, nagyobb népességgel lakó Székely nemzetet erőssen szegényítette.

Akkor, a' midőn látszatott templomok' építésével buzgolkodni, a' tudományos Emberekkel való társalkodás által, a' Tudományokat betsűlni, nem általlotta a' Fejérvári Fő Oskolának Bethlen Gábor által hagyatott Tokaji szép szőlőket maga számára elvenni. A' Fejérvári Fő Oskola' számára, és építésére ugyan Bethlen Gábortól hagyatott kész pénzt, az Ország szüksége' színe a-

latt tárházába takarítani, 's azon drága kövekkel megrakott mejjékességet, melyet, viszont a' Fő Oskola' számára hagyatván, Bethlen Istvántól Írás mellett által vett vala, és a' mely 6000. Tallérokra vala be-tsülve, maga számára eltartani. Az ilyen vétkes fősvénységeket, a' Kolosvári Egyház-nak ajándékozott, és most-is meg lévő ritka mivü Urasztalához való arany pohár, és tánygyér' ajándékozása által jóvá nem tehetvén. Ide tartozhatik egy része azon pénznek, a' melyet Bethlen Gábor az Ország' szükségire hagyott vala, 's a' melyből, a' Brandenburgi Katarina tékozlásai, 's nevezetesen Csáky Istvánnak, mint titkos barátjának adott nagy Summák mellett is, egy rész megmaradt, a' melyet Brandenburgi Katarinával való titkos egygyezgátések által magáévá tevé. —

Igy I. Rákótzai György Erdély' nagy részét tulajdonává tévén, és sok Kintseket egybe gyűjtvén, az Erdélyi Szabadság' omladékaire igyekezett örökös Uralkodó Házát emelni. Életének vége felé ujjabb mező lát-szatott kinyilni méltósága' öregbitésére. El küldvén ugyan-is ő Al-Hapitány Mikes Mihályt a' Svétziai Királyhoz titkos Levelekkel, ez midőn Lengyel Országban keresztül

ntazna, éppen a' tájban meghólt a' Lengyelek' ditséretes Királlya, Ulászló. Mikes Mihály vissza tért uttyából, és a' Fejedelemnek azt a' hírt hozta, hogy a' meghólt Király' testvére Kazimir Jánostól, a' Lengyel Urak idegenkedvén, a' Fejedelem Rákótzihoz sokkal hajlandobbak lennének. Még az előtt Hertzeg Rádzevil, a' ki az Evangelika Valláson vala, magát a' Lengyel Országi, nem a' Romai Catholika Valláshoz tartozó úgy nevezett Dissidensek' Fejévé tette; kik számosan lévén Lengyel Országban, törekedtek egy nem Catholikus Királyt választatni, 's Rádzevil által Rákótzii Györgyöt messzűnven kínálgatták-is. Sietett-is Rákótzii György a' Lengyel Király választásra a' maga Fő Udvari Marschalját, Tanácsossát, és Fejér Vármegye' Fő Ispánnyát Bethlen Ferentzet elküldeni Fő Követül, 40,000. arany darabokat, 's 20,000. Talérokat adván kezébe, oly' utasítással, hogy a' Lengyel Uraknak ezen pénzből bőven osztogatván, a' Korona elnyerése esetében, magáról a' Hatalmasabbaknak minden jókat igérvén, törekednék a' Lengyeleket a' Rákótzii Királyá való választásra réá bírni.

Nyughatatlanul is várja vala a' Lengyel Országi tudósításokat a' Fejedelem, Kolo's-várt mulatozván. Azomban rosszul érezvén

magát, Udvari Doktora Kristián lábán eret vágott, 's tanátsolták a' Fejedelemnek, hogy tsendesen ágyában nyugodnék egy darabig: de mivel a' vadászatot mód nélkül szerette egész életében, meg nem álhatta, hogy a' béállott Őszi napokat a' vadászatra ne használja. Orvossa' tanáttsa ellen megindúl a' Mezősége vadászat' kedvéért; elébb az Örményesi erdőkben, 's a' szomszédságban kergettettette a' rókákat; onnan Görgény felé indulván, Fülöpös nevű helységben ebédelvén, a' szomszédos Tókból, tsak akkor elevenen hozatott po'sár halakból igen sokat ett. Fülpöstől Görgényig már olyan rosszúl érzette magát, hogy szekérében ágyat vettetvén, feküve érkezhett Görgényre: még is más nap nem tsak felkölt ágyából, hanem a' hálókával körül vett Motsár nevezetű nagy erdőt megvadászván, loháton maga kergette a' vad sertéseket, mely vadászat, és erőltetett testi gyakorlás réá nézve veszedelmes lett; feküve vitette magát Görgényből Balásfalvi Jozságába; onnan Fejérvárra menvén, mások vitték fel Házába, és tették ágyába, holott Mind Sz. Havának 11-dikén, életének 1648. 55-dik, Fejedelemségének 18-dik Esztendejében kimúlt e' világból. Halála előtt nem sokkal behivatván a' Református Püspök Csulai Györgyöt, véle elkezdettette utolsó

rendeléseit iratni: de a' haláltól ennek iratásában meglepetvén, a' nélkül lett kimúlása. — A' Fejedelem' haláláról Bethlen Ferentz sietőleg tudosittatván, a' Rákótzai Ház' szerentséjére az elvitt sok pénzt hiba nélkül vissza hozta. Boldog Asszony Hava 10-dikén lett Fejedelem I. Rákótzai Györgynek, a' Fejérvári akkori Reformatum nagy Templomban Fejedelmi nagy fényességgel való eltemetése, jelen lévén az Ország' Rendjei, és Karjain kívül, sok idegen Követek-is. — Emelte emlékezetére fekete márványból kiálló arany betűkkel metezett Emlékkövet, melynek egybeomlott darabjai, még ma-is a' templom' Falai mellett hanyodván, az emberi sors' álhatatlanságát tanítják. —

Az Ifju Fejedelem II. Rákótzai György nagyon bőldög környűl állások között vevé által az Erdélyi Fejedelemséget, ha a' Tárházat, az Erdélyben, 's Magyar Országban egybe gyűjtött nagy Kintset tekintjük; anynyi arany, és ezüst, és egyébféle drágaság, egy koronás Fő Házánál is abban az időben alig vala, 's a' hatalmasabb Uralkodók között is több fekvő Uradalmokkal, marhákkal, felkelhetőkkel alig birt egy-is, mint a' Rákótzai Ház. Az Erdélyi Föld nép' állapotja is, a' Török, és Tatár' lova patkója, a' két elhunyt Fejedelmek alatt mezejét nem tapod-

ván, eléggé virágzott; annyiban főképpen, hogy a' gazdaságra szükséges vonó marhák megszaporodván, a' szántás vetést a' földnép tsendesen folytathatta. A' Városokban állandóbb rend, és tsendesség lévén, újj épületekkel diszeskedtek; főképpen Kolo'svár lévén úttyában az akkor Erdélyen keresztül menő Nap Keleti Kereskedésnek, Kolo'svár, és annak lakossai különösen gazdagsággal ditsekedhettek. Kolo'svárt, tsak az egy Várad Miklós, olly' nagy Hereskedést folytatott Napkeleti szerekkel messze lévő külső Országokra, hogy a' mint ennek mái napig is meg-lévő hiteles Jegyzései bébizonyítják, az Erdélyi Kereskedés soha ollyan virágzó nem volt. Nem tartotta szégyennek még Bethlen Gábor-is Várad Miklósnak kereskedés végett pénzt adván, véle a' Kereskedésbeli tisztességes hasznot megosztani. Nem tartották akkor Görögök, Örmények, 's több bévándorlott Idegenek, az Erdélyi Hereskedést elfoglalva, A' Nemesi Rend-is, a' tisztességes Kereskedést gyalázatjának nem tartotta. Meg vagy on Várad Miklósnak régi Nemes Levele. Ő több Vármegyékben fekvő Jóságokat birt, a' Fejedelmektől Generosus tizimmel hivattatott, Kolo'svárnak sokáig volt Fő Király Birája, 's mind végig kereskedni nem szégyenlette. Ámbátor I.

Rákótzai György személlýére nézve nem vala sem jó Katona, sem jó Hadi Vezér, a' mint ezt, mind a' Bethlen Gábor alatti háboru, mind Fejedelemsége alatt, a' Svédusok' segedelmével folytatott háborukban való viselt dolgai eléggé bizonyítják: tsak ugyan gazdag Fejedelem, és előre látó Ember lévén, az Ország' védelméről mindenkor előre gondoskodott. A' hadi népek I. Rákótzai alatt jó fenytékben tartattak. Valának olly' Vitézek-is, a' kik nem tsak a' Bethlen Gábor, hanem Székely Mo'ses alatti tsatákban is nyertsebekkel ditsekedhettek. Nevezetesen a' Székely Nemzetnek, melynek népében tarthatta mindenkor az Erdélyi Fejedelem főbb oltalmát, és erejét, a' meghólt Fejedelem által 1641-ben véghez vitetett Lustrája, vagy-is törvényes számba vétele, ezen vitéz Nemzetet jó rendbe hozta vala. Az Ország' Várai, végházai, az elhúnyt két Fejedelmektől, az akkori idő szerént, jó állapotba helyheztettettek. Nevezetesen Kolo'svár, Fejérvár, Várad, Jenő, nagy költséggel megerősítették. A' fegyveres Házak, ágyukkal, aprobb fegyverekkel, gollyobis, és puska porral gazdagon megrakva maradtak, és így Erdély, a' megtámadó külső ellenségtől tökéletes bátorságba helyheztetve marada II. Rákótzira; annyival inkább,

minthogy az akkori Európát letsendesítő Westpháliai Béke pontjai közzé, Erdély-is bé volt név szerént foglalva. — Igaz ugyan, hogy a' Nemesi Rend' szabadsága sok képpen meg vala sértve, nevezetesen a' kik nagyobb kiterjedésű Jóságokat hirtanak, a' Rákótz i ház' fősvénységét, és telhetetlenségét, nagy bajjal tudták kikerülni. Tsakugyan ezen erőszakoskodások, minden Embert zaboláztván, a' belső tsendességet keményen fenntartották, 's a' tsendesség a' Nemesi Rendbenis, a' tanulásra, 's maga kimivelésére való kedvet felébresztette. Az Unitária Vallás' Hit ágazatai, a' Dé'si Országos 'Sinaton, a' Fejedelem, a' Karok, és Rendek által, mái napig is meglévő Országos végzésekkal, meg állapittattak; 's Erdélyben minden Keresztény a' maga Vallását tsendesen gyakorolhatta; a' Fejérvári Bethlen Fő Oskola, jobban jobban tökéletesített; a' Hönyv Tár, melyben még Mátyás Király' Hönyv Tárából is feles Kéziratok vóltanak, a' béhozott idegen Tanítók, mint Alstäd János, Bisterfeld Henrik, Piscátor Lajos, 's azoknak Tanítványai, Erdélyben a' Tudományosságot gyarapították. Az idegen Országban való tanulás, utazgatás, Erdélyben a' pallérozottságot, Tudományosságot úgy anyyira terjesztették, hogy Erdély sokkal es-

méretesebb vala az idegen Tudos Világ előtt,
mint Magyar Ország. —

Nagy reménységgel-is élesztettek az Erdélyi Karok, és Rendek, hogy az új Fejedelem, nagyra vágyó indulatját mérsékelve, Erdélyt boldogítani fogja; külömben-is ez előtt nyájas, barátságos, 's magát kedveltetni tudó lévén, az attya fősvénységét levetkezve, a' törvényes Szabadságot helyre állítani, és a' törvénytelenül elvett Jóságoknak bár egy részit, az igaz Birtokosoknak vissza fogná adni. Látszatott-is ezen jó reménység anynyiban bétellyesedni, hogy az ujj Fejedelem leg-első törekedését arra fordította, hogy az Országnak békességét, a' két hatalmas Tsáezári Udvarok között fenntarthassa. Erre nézve, a' Magyar Királyi Udvarnak, a' béke pontjai szerént, attyának életéig által engedett Magyar Országi Vármegyéket, tsendesen vissza bortsátotta. M. Ország' részéről Wesselényi Ferentz, Törös János, Szendrői Bornemissza János, és Mosdossy Imreh lévén az által vételre Biztosoknak kirendelve, melly törvényes bánását a' M. Országi Rendek Rákótzinak meg-esmérve, a' Po'soni Ország' Gyűlése 68-dik Czikkellye szabadságot adott, hogy mind maga a' Fejedelem, mind az Özvegy anyja, és testvére tulajdon petséttyek alatt szószolló:

kat tehessenek a' Magyar Birodalomban. A' Török Császárral-is sietett az Ujj Fejedelem a' maga méltóságát ujból megesmértetni, és kegyelme iránt magát megnyugtadni. I. Rákótzii Györgynek a' Romai Császárral való szerentsés békessége után ugyan-is a' Szultán azt kívánta vala, hogy Rákótzii nem tiz, hanem tizenöt ezer aranyból álló esztendei adót küldene; az öt ezer esztendei adó a' Török Szultántól tsupán Bethlen Gábornak, személylyes tekintetből lévén engedve. De I. Rákótzii György ezt soha sem akarta tellyesíteni, és már azon a' ponton-is állá a' dolog, hogy a' Török Szultán, a' meghólt Fejedelmet fegyveres erővel kívánná engedelmességre szorítani. De egy felől a' Török Szultánnak, Babylonnak ostromlásával lett elfoglaltatása, más felől 1647-ben Amuráth Szultán' történt halála, lett akadályul. II. Rákótzii György a' tellyes tizenöt ezer esztendei adót megigérvén, sőt az el-múlt idökre, aztat melléje tett ajándékokkal megfizetvén, a' Szultánt tökéletesen megengesztelte; 's így megszerzé Erdélynek a' külső békességet: de a' Fejedelmi thronus' leg-erössebb oszlopát, a' köz szeretetet magának, és Erdélynek, a' valóságos belső tsendességet ő sem igyekezett megszerezni, sem a' Karok, és Rendek' kérésére a' Kereskedés-

beli tellyes szabadságot helyre nem állította; sem a' többi Országos Sérelmekről hallani sem kívánt, és a' Jóságokat elvesztett tör-
'sökös Birtokosok is, nagy hidegséggel elutasítottak, 's így a' Haza' reményeit uralkodása' kezdetével is bé nem töltötte. Mihelyt a' külső Hatalmasságoktól tartani, oka nem volt, az Ország' dolgaival keveset kívánt bajlódni. Uralkodása' első esztendeit vigszágban töltötte; dob, és trombita harsogott szüntelen a' Fejedelmi Udvarnál, 's az elhunyt két Fejedelmek alatt szokatlan iddogalások, dobzódások, minden napiak levének. A' régi Tanácsosok között Bethlen Ferentz, Sullyok István, és (a' fősvény Itélő Mesteri tzim alatt, hogy több jövedelmet vehessen, Cancellárságot viselt, de az elhunyt Fejedelemnek legtitkossabb országos dolgait, legjobban esmérő) Kassai István, tsak hamar a' mindenek után elmenvén; ezek helylyébe olly' Tanácsosok tétettek a' Fejedelem által, a' kik soha ellent mondani nem merve, vagy nem akarva, a' Fejedelem' jó kedvét megtudják nem annyira érdemelni, mint nyerni.

Még az Annyát, Loránffy 'Su'sánnát is II. Rákötzi György, nem igazi egyenes Fiui szeretettel tisztelte, hanem tsak külöképpen látszatott iránta tisztelettel lenni,

tartván attól, ne hogy a' gazdag Loránffy 'Su'sánna, az elhunyt Fejedelemtől semmi utolsó rendelés nem maradván, anyái hatalmával élve, a' sok szerzemény kintsekből, 's nevezetesen a' Magyar Országi Birtokokból utolsó rendelése által kirekeszteni. E' vólt az oka, hogy az Özvegy Fejedelem Aszszony többnyire Magyar Országon, és kisebbik Fiánál, 'Sigmondnál jobb szívvvel mulatozott, mint a' fényes Erdélyi Fejedelmi Udvarnál. —

A' Testvérét, 'Sigmondot is a' Fejedelem egyenességgel nem szerette: sőt ahoz szembetűnő nagy hidegséggel viseltetett; tiszta erkölcsét, jeles tulajdonságait, maga követni nem akarván, irigy szemmél nézte. Élesztették ezen nagy idegenséget, a' Lengyel nemzet' neve alatt, a' Fejedelmi Udvarhoz, a' Lengyel Koronával való kínálkodás' színe alatt békjött, némely Lengyel Urak' beszédei. Egy Wiszonitzky János nevű Lengyel Ur, mind a' Fejedelmet, mind az Ötsét egyszersmind kínálta a' Lengyel Koronával. Ez elmenvén, tsak hamar jöve a' Fejedelmi Udvarhoz Wilytoszky, a' ki a' Fejedelemnek azt mondotta: hogy a' Lengyel Nemzetnek olyan Király kellene, mint a' Fejedelem; kevélység nélkül való, barátságos, férfias, és bátor. Ellenben Rákótzí 'Sigmondnak azt sugdosta: hogy a' Lengyel nemzet-

nél Ő, és nem a' Bátyja, lenne kedveségbe, mint a' kinek józan élete, Tudományossága, nagy elméje, ékeesen szollása, az egész Lengyelországban esmeretes lenne, és nem is kellene olly' részeges, tsekély elméjű, és közönséges paraszt magaviseletű Királynak, mint a' Fejedelem. Ezen sugallások Rákótzii György nagyra vágyásait az ezutánni tselekedetekre feltűzelték, 's a' két testvér' szívében a' gyanakodás', 's vetélkedés' konkolyát mélyen elhintették.

Megakadályoztatták azomban ezen testvéri versengésnek világos kiütését a' békövetkezett szerentsétlenségek' sorai. Ugyan is a' Rákótzii 'Sigmund Hitvesse, a' nagyra vágyó, és szerentsétlenné lett *V-dik* Fridrik' Henrietté nevet viselő, angyali tulajdonságokkal bíró leányának, Sárospatakon történt halála az egész Udvar nagy gyászba hozta. Ezen Hertzeg Asszonyt Rhédei Ferentz 1651-ben nagy pompával kísérté vala hé Német Országból Sárospatakra, a' ki a' lakadalmi fény után kevés Havakkal hollyagos himlőben kimúlt e' világból, 's a' Pataki Várbeli, akkor Reformatum Templomban, Serkei Loránffi Mihály', ki atya vólt a' Fejedelem Asszony Loránffi 'Su'sánának, hamvai mellé temettetett. Az Özvegy Fejedelem Asszony ezen tsapás után,

Rákótzai 'Sigmondal, hogy kedves Fiát az útazás által bánatiból valamennyire éleszsze, béutazott Erdélybe; de Rákótzai 'Sigmond testében béhozta a' nyavalya' mérget, és Böjtölő Hava 4-dikén Fagarasban Dél-1652. előtti tizenkét orakor, ugyan azon nyavalyába, nagy lelki bátorsággal ez életből kimúlt. Nagy vala, és méltó az Özvegy Loránffy 'Su'sánna bánatja, és abba az egész Ország nagy hivséggel részt vett, és talám ha Rákótzai 'Sigmond az Erdély' szerentsétlenségei' napjait megérte volna, a' veszedelemnek napjaiban Erdélynek Védangyala lehetett volna.

A' bánatot még nagyobb rémülés követte, II. Rákótzai György Fejedelem is elkapván ugyan azon himlő' terhes nyavallyáját; nem sokára élet, és halál között vala állapotja. Éppen akkor egybe vóltak a' Karok, és Rendek Ország' Gyűlésére hivatva; több napokig a' bizonytalanságban egybe gyűlni sem bátorkodtak; de azután jobbulást érezvén a' Fejedelem, béhivatta a' Tanácsosi Rendet, és ez úgy elfelejtkezett letett hitéről, Hazájához való kötelességéről, hogy az ágyba fekvő Fejedelem' kérésére, az Ország Rendjei' Gyűlésére bemenyén, a' két esztendő gyermek Rákótzai Ferentzet a' lehető uralkodás' megszakadása elkerülhe-

tésére Fejedelemeinek választatni, az Ország Rendjeinek nem szégyenlette ajánlani. Nem találkozott a' Rendek között senki, ki a' hajdoni Apafi Gergely példáját követte volna, a' ki a' gyermek Bátori 'Sigmond hajdoni Fejedelemmé választatásának az akkori Gyűlésen csak egyedül szegezte vala magát ellene, és a' hizelkedő Kendieknek következő szerentsétlenségeket mint egy előre nekik megjövendőlte vala: de Kemény János választatván arra az esetre, ha a' gyermek Fejedelem árvaságra jutna, Gubernátornak, 's ő lévén a' Mezei hadak' Fő Vezére, az egész Ország Gyűlése megnémult, 1653. 's Böjt elő Hava 18-dikán, a' mint az arról szolló Ország Gyűlése' Czikkellyei bizonyítanak, a' gyermek Rákótzí Ferentz Fejedelemeinek kikiáltatott. Így használá II. Rákótzí György betegségét az Erdélyi Fejedelem szabad választás' elrontására, és soha többször nem is üle Erdélynek Fejedelmi Székében a' Karok', és Rendek szabad, és megfontolt Választásokból egy Fejedelem is többé; és ezen gyermek Választásnak keserves következései levének, mind a' két Magyar Hazára nézve a' jövő időkből; a' Rákótzí Ház ezután időkből, mint egy örökséget képzelvén az Erdélyi Fejedelemséghez. Nagy figyelmet érdemel ezen gyermek

Fejedelem' Választása feltételei között a' 17-dik, hogy az Ifju Fejedelem tartozzék a' Reformata Vallást, melyben született, megtartani, és ha eztet megváltoztatná: úgy az Ország is hívségétől elállhatna. Erdélynek sarkalatos törvényei a' törvényesen bevett négy Vallások' jussait, és szabadságait, egy formán pártfogólják; nem is lehet azért ezen feltételben tsupán a' Reformata Valláshoz való ragaszkodást keresni, akkor, a' midőn az Erdélyi Fejedelmek' sorában Romai Catholikusokat, Reformatusokat, és Zápolya János 'Sigmondban Unitáriust is találunk: ha nem az okosabb rész az Erdélyi Rendekek között látván a' nyughatatlan Lengyel Uraknak Rákótzai Györgyel való sok tanátskozásait, tartott tőle, ne hogy a' Rákótzai Ház valahogy a' Lengyel koronát elnyerhesse, 's a' Magyar Országi Koronától elvált Erdély, vagy Lengyel Országgal egyesíttessék, vagy pedig egy Rákótzai Lengyel Királynak örökös tartományává váljon örökre; azt pedig a' Fejedelmi feltételek közzé bészurt ezen pontal előre való okossággal kívánták meggátolni, minthogy a' Lengyelek, koronájokat, törvények szerint, mindenkor csak Romai Catholikusnak adták, a' Dissidensek' minden alatomos igyekezetek ellen is.

Felgyogyulván Rákótzai György nyavalájából, több Fejedelmektől követtségekkel, az Oláh, és Moldovai Vajdáktól ajándékokkal tiszteltetett; Udvarában naponként fény űző, akaratiban határt nem esmérő kezde lenni; a' kedvező szerentsét elhordozni nem vala elég erős; körül is vette vala ötöt a' hízeltedők', és tanátstalan Ifjuság' csoportja, kik között a' porból nagy tisztségre sebesen felrepített Sebesi Miklós, és közönséges neveletlen paraszt Oláhból Urrá lett Boros János, mind ketten korhel, tisztátalan életű Emberek, levének a' leg nagyobb dolgokban tanátsadók, kiknek veszedelmes tanátsai, a' Rákótzai Ház' nagy pártfogóját Kemény Jánost is a' Fejedelmi Udvarból gyakorta idegenítették.

Nem vala már az Erdélyi Fejedelemség, és annak Kormányozása a' Rákótzai nagyra vágyó indulatjának elég mező; ohajtva várta az alkalmatosságot, hogy magát hartzok, és tsaták által megkülömböztesse, és az Erdélyt minden felé békerítő hegyeken hadaival által törhessen. Erre leg első kívánt alkalmatosságot nyújtott néki az, hogy a' Havasalföldi Vajda, Balás Farkas (Lupuj Basilius) egy felől maga Boérjaival is kedvetlenségek közzé jöven, más felől a' Rákótzai által pártfogólt Oláh Országi Vajdát, Mátét megtá-

madván, a' Fejedelem, Balás Farkas ellen, Remény Jánost Havasalföldébe béküldöt. ^{1653.}
te, kinék is kitsiny lévén serege, megverve tére vissza Erdélybe. Melyért a' Fejedelem megbosszankodván, fenn említett kedves Boros Jánossát küldé a' Hajduság' egy részével bé, kit is Balás Farkas, a' közbe jött Kozákok' segítségével még nagyobb megvervén, a' Székelység' erejét küldébé, Petki István alatt, Havasalföldére. Ezekhez tsatolta magát a' Lengyel Marschal Lubomirszkytól küldött szép segítség is: azomban szép Kozák Sereg érkezvén a' Vajda' segedelmére is, és Szutsávát, akkor Havasalfölde' Fő Várossát békerítette ugyan a' Petki István Serege: de Szutsávanak oldalába, kemény sántzok közzé megfészkelte magát a' Kozák Sereg; nagy éhséget, és többféle inséget állott ki a' Kozákság. A' Vajda elfutott vala Konstantzinápolyba, 's onnét küldött Levelében, a' mindennap érkezendő segítséggel biztatta a' Kozák sereget. A' Székelység a' Lengyelekkel együtt több versen réárohanással igyekeztek a' Sántzokat megvenni; de ebbe, nem szerentséltetvén, több Hólnapig nézték a' befészkelte Kozák Sereget, mellyet megértvén a' Fejedelem, Remény Jánost ujabb hadi seregekkel, nevezete-

sen a' Sántzok' egybelövésére szükséges ágyukkal béküldé. Ki is béérkezvén, Szutsávat eggyezés által kezéhez vevé. A' Kozákokat, kik közül az éhség miatt szinte tíz ezeren holtak vala meg; Hazájokba vissza bótstotta. A' vólt Vajda helyébe a' Cancellárt, Istvánt Vajdának nevezte ki. — A' Szutsávi kintseket szekerekre rakva vitte győzedelmesen Erdélybe. Mely szerentséjéért, Rákótz-i Mind Sz. Havának 29-dikén, nagy győzedelmi Innepet tartatott az egész Országban.

Így ada Vajdát az Erdélyi Fejedelem Havasalföldének; és így kezdé felemelni Rákótz-i a' mága híret, az akkori Uralkodók előtt; mely szerentsés történetet, tsak nem nyomba követte az Oláh Orzági győzedelem; — meghalván a' Rákótzitól pártfogoltatott Máté Vajda, helyébe Vajdává leve Konstantin, a' ki tsak ugyan Rákótz-i pártfogása alá ajánlotta vala Vajdaságát. A' midőn Konstantin által vevé az Oláh Orzági Kormányt, a' tárházat nagyobb részint megüresedve találá, és azért, az Oláh Orzági Boérok' egyetértéséből, kénytelen vala azon nagy hadi népet, mellyet az előtte való Vajda mindenféle népekből igen nagy költséggel egybegyűjtött, megkevesíteni, és nem lévén a' tárházban elegendő pénze, a' hó pénzeket is egészen ki nem fizelhetve, ki-

vánta a' Sereg' nagyobb részét eloszlatni. Voltanak ezek között főképpen Semény, akkori nevezet szerint, Rátz nemzetből való feles gyalogság, kik is Tergovistyan egybeesküvén, tsak hamar feles Boérokot megöldöstek, és a' Vajda Udvarára is éjtszaka rárohantak. Nagyra ment ez a' Katonai lázadás; a' Vajda, Esztendőnként való nagy adó' ígérete alatt, kéré ezek ellen a' siető segedelmet Rákótzitól. Egy Henze nevezetű Boér magát Vajdának akarta kikiáltatni, Konstantint a' fellázzadt Semények szoros őrizet alatt tartván.

A' tüzes Rákótzai ohajtotta ezen lázadást katona erővel letsendesíteni; a' szükséges hadi készüléteket töstént meg is tétette: tsak ugyan a' Tanácsosoknak vala még ez uttal annyi hazafi bátorságok, hogy ezen fontos tárgyat a' Kolo'svárra Bőjtelő Havának 20-1655. *dikára*, sietőleg egybehívott Rendek' eleibe terjesztették; holott a' Fejedelem azt állítván, hogy a' fellázzadt Katonák' Vezére, Henze, az Erdélyi Fejedelemségre való bérohanást, 's ennek elpusztittatását vette volna tzelal, az Ország' Rendjeit az Oláh Országi hartzra könnyen réávette. A' tábor' egybegyűlése helye a' Bartzaságra rendeltett, a' hová szép készülétekkel, feles ágyukkal megjelenvén a' Fejedelem, a' hadak' Fő

Vezérségét személyiesen által vevé, 's életében most már legelőször állá ki a' tsata mezőre. —

1655. Nagy szerentsétlenségnek vala legelőször is a' Fejedelem' személye kitéve: mivel bémenvén a' sereg Oláh Országba, és egy Plojest nevű mező Városotska mellett táborozván, Sz. Iván Havának 26-dikán, meleg idő lévén, csak nem az egész tábor déli álomba merült, maga a' Fejedelem is sátorában nyugodott. Ekkor az ellenséges Semény Katonák több felől megtámadván, sűrű ágyu lövésekkel ébresztették fel a' Fejedelem táborát az álomból. Nagy lett az ijedtség: de Rákótzai hirtelen lóra ült, az Ország' dobja megverésével jelt adatott a' hartzra, a' sereg' tsapatjait jó helyekre állította, 's maga lett a' megtámadó, 's az ellenséget az Erdélyi sereg tökéletesen megverte. Nagy vesztese leve ezen rendeletlen gyűlevész katonai seregnek; az elfutott maradvány ellenség, részint a' tavakban, és a' folyó vizekben, nagyobb része pedig a' föld népe' keze által találta maga vesztét, 's a' midőn a' nyert zászlókat, fegyvereket, szinte a' Fejedelem' eleibe akarnák hordani, akkor érkezett a' Havasalföldi István Vajda seregével, hozván magával a' fogásból elszökött Oláh Országi Vajda Konstantint is. Katonai Rend, sűrű ágyuzások

között fényes leve a' két Vajdák' elfogadása Rákótzii által, mint győzedelmes, a' ki már a' két szomszéd Országokat győzedelmes haddaival megtsendesítette, és a' kinek köszönhetnék mind a' két Vajdák Uradalmokat, Rákótziihoz nagy alázatossággal járultak a' két Vajdák, és több napokig tartott vendégségekben nagy hízeltetéssel tömjéneztek a' Rákótzii nagyra vágyásának, 's ezen vendégségekben, nem kevés felfuvalkodással hánysta vetette Rákótzii is hatalmát. Boros János' vezérlése alatt feles fizetett hadinép Oláh Országban hagyatott Konstantin Vajda' oltalmára. A' Fejedelem a' többi haddal vissza tére Erdélybe, győzedelmi pompával bemenetelt tartván Fejérvárra; maga előtt vitette a' nyert zászlókat, ágyukat, tüzifrán felöltöztetett törökös lovakat, a' fogságra hozatott Boér Henzét; a' Fejérvári Fő Oskolának a' megholt Bisterfeld helyébe Angliából hozatott Tanítója Basilius I'sák, a' Fejérvári Kapu előtt ékes Deák beszéddel köszöntötte a' győzedelmes Fejedelmet, melyet ki is nyomtattattak, 's ezen győzedelemért Erdélyben, és Magyar Orzágnak ahoz tartozó Megyéiben „Téged Isten ditsérünk” is tartatott. —

Mind eddig Rákótzii Györgynek minden lépéseit követte a' szerentse, 's nem

tsak követte, de sőt ketsegtette. Még gyenge Ifjúságában a' Fejedelmi Székre meghivattatott; atya fősvénysége, és mesterségei, a' leg gazdagabb Emberré tették; nagy érdemű testvére' halála ezen egybegyűjtött Kintsnek egyedül való Urává hagyá. — A' kiállott terhes betegsége útát nyitott, hogy gyermek fiába a' Fejedelemséget Házában megörökösítse. A' két szomszéd Országokban győzedelmeskedvén, azoknak Uralkodókat adni szerentséltetett, 's azoktól pártfogásáért adóval tiszteltetett. Ehez járulván ép egészség, a' ditsérők', és hizelkedők' serege, mi tsuda, hogy a' nagyra vágyó, és soha még bal sorsat nem próbált Rákótzai György, a' leg nagyobb, és felségesebb mesterséget, indulatját mérsekelni, nem tudhatta?

A' Fejedelem' atya' halálakor, Bethlen Ferentz Követ által elindított Lengyel Korona' keresése II. Rákótzai Györgynek is elméjéből soha ki nem ment. E' vólt rugója minden tselekedetének, 's ennek elérhetésében találta jövendő boldogságát; a' nagy Bátor István példája repdesett szemei előtt, ki a' Lengyel Királyságot, az Erdélyi Fő Kormánnyal egybe tudta kötni. Feleségének nagy atyafisága lévén Lengyel Országban, és az a' szerentsétlen szokás, a' mely a' Lengyel Urakat a' Király választás' alkalmá-

tosságával mindenkor részekre osztotta, míg véglére a' mi időnkben ezen szerentsétlen Ország függetlenségét elvesztette, akkor is meg lévén Lengyel Országban. Az Ulászló helyébe Kazimir Jánosnak Királyá lett tétele is versengések között ment véghez. Ez a' Papból Világi Fejedelemmé lett Ur nem is vala valóban a' Lengyel Királyságra sem alkalmas, sem méltó. Az ő tehetetlensége Lengyel Országot nagy bajok közzé is ejtette. Az ellene nyughatatlankodók, és nevezetesen a' Dissidensek, gondolkodni kezdettek Rákótziról, kinek is mindenkor változhatatlan vala a' Lengyel Koronára való igyekezete; de nem tudta magában meghatározni, hogy mitsoda eszközök által, és mitsoda útát követve juthasson el bizonyosabban tzieljához.

Még ez előtti Esztendőekben pártot ütven a' Lengyel korona ellen az alatta való Kozákok, Rákótzí a' nélkül, hogy a' Lengyelektől az irántmegkerestetett volna, Bethlen Jánost Lengyel Országba követnek béküldvén, segítségét ajánlotta, mellyet a' Lengyelek el is fogadván, Mikes Mihály' Vezérlése alatt egy néhány ezer Lovasokat Lengyel Országba küldött. Kik is azután a' béke' megkötésével gazdagon megajándékozva tértek Erdélybe vissza, és az Ifju Fejedelem

Rákótzai Ferentz, nem különben Kemény János, háládatosságból a' Lengyel Nemes Rendbe felvétettek, a' mint Kemény Jánosnak erről szolló mái napig is meglevő Oklevele bizonyítja. Látszatott ezen barátságos jó egygyetértés naponként öregbedni, a' Lengyelek minden igyekezettel kívánván a' már akkor hatalmas Fejedelmet állandó Barátokká tenni. Azomban a' Svétziai Király ez időben nagy erővel támadta vala meg a' Lengyeleket, annak egyik okául azt is tévén, hogy a' Lengyel Királyi tzimben a' Svétziai Királyság is említettnek. A' Lengyelek' sorsa annál bátortalanabbá tétetődött, mivel az akkori Muszka Czár is nem vala jó egygyet értésben a' Lengyelekkel; sőt a' Kozákok is újból világos támadásban voltak a' Lengyelek ellen. Veszedelemes állása lévén a' Lengyel dolgoknak a' gyenge Királyok alatt, a' jövőendő Királyság' eligérésevel akartak bajaikon segíteni: Gondolkoztak nyomoruságaik között Ferdinánd Császárról, a' Brandenburgi Választó Fejedelemtől is: de egy nagy rész, főképpen a' Dissidensek, abban állapodott meg, hogy a' hatalmas Rákótzai György Fejedelemtől kellené segedelmet kérni; — meg is jelent e' végre egy fényes küldöttség nem sokára a' Fejedelmi Udvarnál, bizonyos feltételek alatt

igérte a' Kazimir János történhető halálával, a' Lengyel Koronát: de úgy láttzik, hogy ezen koronával való kínálkodás még is inkább az Ifju Rákótzai Ferentzre tézeltet valósággal. Ezt kérték, hogy nevelés végett adatnék által a' Lengyel nemzetnek; úgy kell lenni, hogy ezt a' Romai Catholika hitre által állíthatván, a' Vallásbeli akadályt, illy úton gondolták legjobban eligazíthatónak. Ezen ajánlás' következtében várták a' Lengyelek minden ellenségek ellen Rákótzitól egész erővel való felsegílléseket. — Ezen fényes Lengyel követtség határozatlan válasszal tére vissza a' Fejedelmi Udvartól. Ez elmenvén, a' Svékusok, és Kozákok is hívták a' Fejedelmet hadakozó társaságokba, kik is Lengyel Országnak egy részét már elfoglalva tartván, ígérték a' Fejedelemnek, hogy ha illendő nagy erővel megjelenne, a' Lengyel Korona' elnyerésére ötet elésegítenék. A' Lengyel Király ellen pártot ütő némely Nemesek, és a' Dissidensek' nagy része hasonló biztatásokkal élesztették Rákótzit; azt remélvén tehát a' Fejedelem, hogy ezen az úton hamarébb juthatna feltett kívánságára, 's nem kellene még bizonytalan feltételekre ereszkedni, 's az életben lévő Király' halálát még megvárni, 's akkor is úgy lehet tsak fiát, 's nem magát látni a' Királyi

székben, meghatározta ugyan magában, hogy a' Svékusok, és Kozákokkal magát egyesítve támadja meg a' Lengyeleket. De ezen szándékát, mint leg nagyobb titkot mejjében elrejtven, valóságos szándékát egy két esküvéssel lekötelezett Emberein kívül, sem a' Tanácsosi Rendből senkinek, sem másnak ki nem nyilatkoztatta. —

A' szükséges hadi előkészületeket a' Fejedelem már több Esztendőktől fogva csak nem készen tartotta; már most felülni parantsolta a' három Nemes Nemzetet, a' törvénylegszorossabb értelme szerént; fogadott vala nagyon sok pénzes hadakat mindenféle nemzetből; Oláhok, Görögök, Rátzok, még Czigányok is voltak azok között. Ezekhez tartozott a' Hajduság nagyobb része, jól felkészült ágyuk, puskaporral, golyobissal, 's egyéb hadi szerekkel megrakott Társzekerek, az ágyuhoz tartozó feles jó pátlantjus sereg készen állottak. A' külső fényre is nagy gond fordítodott. Konstantinápolyból hozattak párdutz, és Tigris bőrek, pompáson festett zászlók készítették, kopiák aranyoztattak, számos királyi vezetékllovak állítottak, a' Fejedelem még maga számára is drága pompás öltözeteket készíttetett. Ugyhogy ezen előkészületeket megtekintve, azt lehetett gondolni, mintha nem egy bizonytalan háborura, hanem egy már meg-

határozott Királyi koronázás' végben vitelére lenne a' Lengyel Országba való megindulás.

Kiadá Rákótzai György rendelkezéseit, hogy az egész hadi sereg Bóldog Asszony Havának 14-dikén Máramaros Vármegyében, 1657.

Viskiben egybe gyűlve légyen. Maga is Helytartóknak nevezvén Erdélyben Rhédei Ferentzet, Serédi Istvánt, és Bartsai Ákóst. Ezekről, feleségétől, és Fiától kísértetve Viskig, seregének egy részét maga mellé véve, az említett napon oda megérkezett, 's mindjárást egybehíván a' Fejedelem Gyűlésre azokat, kikkel az Erdélyi Karokat, és Rendeket kipotoltatni akarta, 's ezeknek tudtára adván szándékát, kérte határozott válasszakat. Valóban nem lehetett az Erdélyi három Nemzetet, törvényes szabadságát, és az azon épült Polgári Alkotványt mélyebben megalázni, mint ez által. Egy előre botosított meghívó Levelek nélkül egybegyűlt Hadi Tiszteknek, gyűlevész hadi seregek, és fegyverek' zörgése között, terjesztette Rákótzai az Erdélyi Karok, és Rendek helyett azt a' kérdést elejébe, hogy az Erdélyt meg nem bántó Lengyeleket meg kell é támadni? Csak egy letett hitéről elfelejtkezett, 's katonai erejében bizakodó Uralkodó tehette ezen lépést. Váltak ugyan alattomos zugolodások; de nem mert senki a' hartzra vágyokodó

seggyveres nép között Hazafi bátorsággal megszallalni. Megolvasást érdemel az 1659-dik Esztendőben, Sz. György Havának 24-dik napján Szász Sebesben Bartsai Ákos alatt tartott Ország Gyűlésének a' B. betű alatti 23-dik Czikkellye, melyben világos, hogy Fejedelem Rákótzai György nem általlotta ezen Hadi Tisztek' Gyűléséről törvényes Czikkellyeket iratni, 's gyermek fia Ferentz aláírása alatt ki is adattatni. A' mit a' Hazafiak meg tenni nem mertenek, megtette a' Muszka Czár: ki is a' Fejedelemlennek több száz darab nyuszt bőrökkel kedveskedvén, Viskibe érkezett Követje által barátságosan kérette, és intette, hogy a' Lengyel háboruról tenné le elméjét. De a' Muszka követ nagyon rövid Válasszal utasítottatott el. —

Viskiben hosszas hadi Hirdetmény adattott ki Rákótzai által. Ebben a' Lengyelek ellen indított háborut hosszas okokkal mentetgetni, és igasságosnak megmutatni törekedett. Panaszolt ebben a' Lengyel Királyságból lett kirekesztetése iránt; panaszolta egy Svékus Sereg' Vezéréhez Levelet vivő Emberének elfogattatását, 's levele' elvételét; hasonlólag a' Svékus Királytól Levéllel hozzá küldött embere' elfogattatását, 's végtére, ezen hadi Hirdetményben jelentette: hogy ő számos Fő Lengyel Uraktól meglévén kínálva a' Len-

gyel Koronával, jőne a' Lengyel Királyság' elfoglalására, és megtsendesítésére. — Melyek után Feleségétől elbutsuzván a' Fejedelem, az Erdélyi Tábor, melyhez hasonló sem számára, sem készületére nézve, ezután soha Erdélyből ki nem állott, Viskiről megindula. Megindulása előtt az idő megengedvén, minden nagyobb, és aprobebb vizek kiáradtak, a' jól elkészült gyalogság, a' vizeken úszva ment keresztül; kikből sokan a' vizekbe belé is fulattanak; a' tár szekereknek is egy része az azokat vonó marhákkal együtt hasonlólag belé hullott. A' Lengyel Országot, Magyar Országtól elválasztó Havasokan, nem lévén járható utak, a' Rátz gyalogsággal készített rossz úton lett az által takarodás; az ágyukat, és szekereket tsigákon tekerték fel a' hegyekre; a' gyalogságnak a' víztől által ázott nagy része; más része is megromlott állapotban érkezhett a' Lengyel térségekre. —

Az így útjában sokat szenvedett Erdélyi Sereg Podoliába érkezvén, negyven ezer Kozákokkal egyesüle. A' mint megérkeztek az Erdélyi Seregek a' Lengyel földre, azonnal lépéseket nem a' győzedelemmel tettek, hanem öldöklés, gyilkolás, pusztítás által tették magokat esmerettesekké. Alig lehet hitelt adni, azoknak, a' miket az akkor élt történetek' Jegyzői e-

zen Rákótzí Seregéről feljegyzettek. Az égetések, és pusztítások között, a templomokat mindenütt feldúlták; az ezüst, arany edényeket azokból elragadozták; többnyire minden Templomokat megfertéztettek; a' sirokat felbontották, a' holt testeket megfosztották, a' kiket megfoghattak, azok közzül sokakat elevenen nyársba huztak. Némelyiknek kezeit, lábait levagdalták; másokat fűrészszel ketté fűrészelték; némelyeket elevenen főző üstökben megfőztek; meg másokat szurok közzé rakván, a' szurkot meggyújtották, 's elevenen megégették. A' kisedet tsets szopokat láboknál fogva a' falhoz verték, az alamisnát kéregető koldusoknak szemeiket kiszurták, orrokat levágták, és valamint másszor a' vitézségben, úgy ez úttal a' zabolátlan kegyetlenségben legelől járt a' Székelység. Örökös gyalázatjára szolgál ezen emberiséget levetkező tselekedet, mind Rákótzí Györgynek magának, mind az Erdélyi Hadi Vezéreknek, a' kik akár erre felszabadították a' hadi népet, akár a' zabolátlanság' illy nagy mértékét megelőzni nem tudták, mindenképpen vétkesek. A' Svékus Király, ámbátor Lengyel Országnak régibb ellensége, ezen vad kegyetlenséget szívére véve, Rákótzí Györgyöt többször megintette, Keresztényi módon megfeddette. De még is a' Rákó-

ízi Serege ezen kegyetlensége, a' míg csak ezeket meg tenni hatalmak, és módjok vólt, mind addig meg nem szűnt, és sok százakra megyen az egészen felégetett, és meggyilkolt Lengyel helységek' száma.

A' Lengyelek azomban nagy előre való látással a' hartzat kikerülve jó rendbe mind bellyebb bellyebb huzták magokat, 's ezen visszavonások által az Erdélyi Sereget még nagyobb mérészséggel töltötték el. A' Svékusok már több időtől fogva elfoglalva tartották Krakkó Fő Királyi Varossát; benn lévén a' várban a' Lengyelek, megszállották vala a' Várost; most pedig megértvén a' Rákótzí Serege' közelítését, az ostromat félbe szakasztották; mellyet látván a' benn lévő Svékus őrizet, jó szível a' várba bébottsátoíta a' Rákótzí Seregét, és abból a' Svékus Sereg egészen kimenvén, Rákótzí illendő oltalmazó Várvédet tett Krakkóba; ennek Várnaggyá tévén Bethlen Jánost. A' míg a' Fejedelem Krakkóban mulatozna, a' Lengyel Főbb Urak siránkozván Uradalmaiknak, Házaik, udvaroknak, 's Hazájok egy részének, ily pogány módon való pusztításán, fájlalván a' sok ártatlanokon véghez vitt kegyetlenségek' látását, a' Fejedelmet békeségre kérték. Szép hadi költségeken kívül

Krakkó Várossát, némely mellette fekvő részekkel, 's a' Magyar Koronától hajdoni idők-től fogva zálogban birt 13 Szepességi Váro-sokkal, önkéntesen kínálták. De a' Fejede-lem, felfuvalkodott feleletében azt állította, hogy a' Lengyelek nékie sokkal többel len-nének adossai, mellyekért most lenne a' megfizetés' ideje. —

Krakkóban találta Rákótzit a' Romai Császártól elküldött Követ Magyar Cancellár, Szeleptsényi György. E' nékie nagyon jó akarója, és fogadott atya lévén, a' Feje-delmet az okosság, és megfontolt mértékle-tesség' megtartására, Hazájának felfuvalko-dott indulatja által megkiméllésére intette ugyan hathatósan; azomban a' Fejedelem előtt tanátsai kedvet nem találván, Bétsbe vissza-tért. Ugyan Krakkóban vevé Rákótzit, a' Konstantzinápolyi tudosításokat is; tsak a' midőn a' Lengyel háborura megindúlna sé-regével, akkor jelentette vala Konstantziná-polyi Követje, Váradi Tisza István által, a' Török Szultánnak meghatározott akaratját. Ezen jelentésre most küldött tudosításokat Tisza István, nem tsak a' Nagy Vezértől érkezék kedvetlen Válasz; sőt magától a' Szultántól kemény ajánló Levél, hogy a' Fe-jedelem az Erdélyi szép uralkodással légyen megelégedve; Erdélyből a' Lengyelek ellen

kí ne mozdúljon; ha kiindúlt volna is seregével, mihelyt a' Szultán' Levelét vészi, töstént Erdélybe vissza térjen seregeivel: külömben a' Fényes Kapunak bosszúálló haragját magára vonná. De Rákótzí mind ezen fenyegetések mellett is szándékától legkissebb részben is el nem állani, magában meghatározta. Tsak ugyan Thordai Ferentzet Krakkóból a' Török Udvarhoz sietve bémenni elrendelté, utasításul adván nékie, hogy a' Szultánnak béjelentvén, a' Fejedelem által már a' Fő Városnak lett elfoglaltatását, és hogy a' Főbb Lengyel Urak' egyyezett akarátja ötöt nem sokára, a' Lengyel Királyi Székbe fogná ültetni, és ez által módja leszen néki a' hatalmas Török Szultánnak még nagyobb szolgálatjára lenni, 's meghagyta a' Fejedelem Thordai Ferentznek, hogy a' Török Szultánt szép igéretekkel letsendesíteni törekedjék. Küldött a' Fő Vezér' megnyerésére négy ezer Tallérokat. Mely rendeléseket Thordai véve, bésietett Erdélybe, a' Szamosujvárt lévő két Helytartók által (Serédi éppen akkor meghalálozván) úti költséggel felkészítettvén, előre kirendelt lovakon a' lehető gyorsasággal meg is érkezett Thordai Konstantzinápolyba, 's ottan a' Szultánnak Fejedelme' izenétét eleibe is terjesztette: de minden Válasz

helyett a' Szultán a' Követet a' Hét tornyokba bészáratta, 's ez által Rákótzí ellen mejében forró indulatját már ekkor kijelentette.

Ez alatt a' Fejedelem Krakkót oda hagyván, seregével megindúla, hogy magát egyesíttse a' Svékus Királyal. A' Lengyel Seregek a' legnagyobb okossággal a' határozó tsatákat mindenfelé kikerülve, tsak hát megett, és oldalokról, könnyű sereggel, apró tsatákkal, az eleség' elpusztításával fárasztották a' Fejedelmi sereget. E' mellett egy Követet küldöttek arannyal, és sok drága portékákkal ajándéku! megterhelve a' fényes Kapuhoz, igyekezvén a' Szultánt Rákótzí ellen még jobban haragra gerjesztetni, és aztat a' Rákótzí világos megtámadására réá bírni, mely Követ Magyar Országon a' Királysághoz tartozó részekén vévén útját keresztül, egy Rákótzíhoz tartozó Udvari Katonától minden titkos Levelekkel együtt elfogattatott ugyan: de az Özvegy Fejedelmné' Loránffy 'Su'sánna' rendelkezéből egy Zalányi András belső embere' tanátsára Egerbe a' Várnagyhoz szabadon elkiértetett, 's onnan Konstántzinápolyba szereventsésen eljutván, a' Török Szultánt a' Fejedelem ellen még jobban is felindítá. —

Ezen előlépést a' Rákótzí veszedelmére a' Lengyelek megtévén, a' mely háborút

Rákótzai a' Lengyel földre bévitt vala, ugyan aztat kihozák Magyar Ország' azon részére, a' mellyek vagy Erdély', vagy a' Rákótzai Birtokához tartoztanak, és ezekhez közel es-
tenek. Husz ezer emberrel kijöve Munkáts alá Lengyel Országból Hertzeg Lubomirsky Fő Marschal; Munkátson Sz. Iván Havának 15-dikén, kiadván Rákótzai György^{1657.} ellen hadi hirdetményét, égetéssel, pusztítással kegyetlenkedett a' Magyar földön: de olly' mértékű Istentelenségeket még is véghez nem vive, mint a' millyeneket a' Rákótzai serege Lengyel Országban. Nagy leve az ijedség. Az Erdélyi két Helytartók közzül Rhédei Ferentz, Bartsai Ákossal nem eggyezhetvén, Rhédei Szamosujvárról Jószágaiba Bihar Vármegyébe, haza menvén, minden dolgok egyedül Bartsai Ákoson állottak, kinek is több idejét a' víg pohár üresítések elvévén, nagy gyengeséggel kormányozta Erdélyt. Kiküldé ugyan Bartsai a' Fejedelemnét, és az ifjú Fejedelmet Váradra, és onnan Etsedre; egybe is gyűjte nagy nehezen egy jó számú sereget, 's ezzel maga személyében megindult a' Magyar Országba béütött Lengyelek ellen: de naponként egy, két mértföldnél nem haladott önként többet; huzta halasztotta érkezését, 's akkor érkezett a' Magyar Országi Szélekre segítsé-

gűl, mikor a' Lengyel sereg már vissza tért vőlt, 's Bartsai hosszas útazásában, a' hol keresztül ment, a' föld népének minden életmét, az utolsó kakasig, megétette, zabolátlanul hadaival a' föld' népét sanyargatta, mint-ha éppen ellenség lenne. — A' Magyar Országi részekben is nagyon kevés ellent állásra talált a' Lengyel sereg. A' Várad Várveđből némely tsapatok, és Szabólts Vármegye' Nemessége Szathmárnak segedelmére mentek. De a' Szathmári Kapitány Bikk Sándor, idejét kotzka vető játszással töltve, ezen segítségek haszon nélkül tértek vissza. Egyedűl Keresztes András a' magával hozott Hajdusággal támadta meg a' Szamos vize mellett a' Lengyeleket. Ő is a' Lengyel sokaságtól megverettetett. Máramarosi Alispány Sztojka Simon egybe gyűjtött ugyan egy kevés népet; de megtámadni a' Lengyeleket nem bátorkodott, 's így Lubomirsky, Beregh, Szathmár, Ugotsa Vármegyéknek, és a' Szamos közű földnek feldűlése, 's nagy részint elégetése után nagy bátorságban vissza térhete Lengyel Országba.

A' Fejedelem ezen Magyar dolgokról semmit sem tudva, a' Svékus Királlyal magát egyesítvén, bejebb nyomúlt Lithvániába; ottan Brescián nevű Várat megvette, abba a' gya-

logságnak egy részét Gaudi András' Vezérsége alatt béhellyhezttette.

Ekkor szomorú tudósítás érkezett a' Svékus Királyhoz az iránt, hogy a' Dánus Király, a' Lengyel által felingereltetvén, Svétziába nagy sereggel bérontott, 's a' Svékus Király, a' Rákótzai frigyes társa, Rákótzinak tudtára adta, hogy kénytelen lenne tulajdon maga Országának óltalmára haza menetelét a' lehetőségig siettetni. Az okosság azt kívánta volna, hogy Rákótzai is a' Lengyel koronát többet nem lesve, sietőleg seregével haza induljon; talám még ekkor a' Városokban szerte széljel hagyott népet magához véve, kevesebb romlással haza térhetett volna. De vagy nem adott senki a' Fejedelemnek jó tanácsot, sem pedig ha adtak is, a' Fejedelem azt bé nem vette; hanem a' Svékus Királyt, Haza menő útjában, mind addig kísérgette serege' jobb részével, míg nem a' Svékus Király Pomerániában hajóra ülhetett. A' Vistula vizén hídak nem lévén, lerontott házakból egybe furt gerendákon költöztette e, lébb, 's hátrább hadait. A' hadi szerekből, ágyukból, puskapór, golyobisokból, sőt a' hadi népből is nagy rész a' vízbe veszett. Ezen helytelen kísérgetésből vissza térve, az Erdélyi hadak nagy eleségbeli fogyatkozást, sőt szükségét is szenvedtek; a' menő utban a'

zabolátlan nép minden eleséget elpusztított volt; a' volt még a' szerentse; hogy a' tájban érvén a' tseresnye, az Erdélyi tábor szinte két hétig tseresnyével élt; maga a' Fejedelem is nagyon ritkán kapván kenyeret. Mely inségben sokan megbetegedtek. Egy része a' gyűlevész fizetett népnek zászlójoktól alattomoson szökdösni is kezdett. Így a' midőn a' Svékus sereg a' Fejedelmet, a' kit Erdélyből szép ígéretekkel kitsalt vala, oda hagyta, tsak a' költsönt látszatott vissza fizetni; az öregebbik Rákótzai György is 1645-ben, Morva Országban szintén így hagyván oda a' Svékusokat. A' Kozákok is látván, hogy már sem ditsősséget aratni, sem 'sákmány által gazdagodni az egybeomlott Fejedelmi táborral nem lehetne, titkon a' Fejedelmi seregtől megváltak, és sebes lépésekkel hazasiettek. —

De el is jött vala már a' nagyobb veszedelmeknek ideje; a' Török Szultán rég megparantsólta vala a' Tatár Kámnak, hogy ez, a' Fejedelmet, mint a' ki az ő hatalmas rendelése ellen engedetlenkedni bátorzkodott, megtámadja; A' Fejedelmi sereg' háta megett Podoliába már meg is érkezett a' Tatár Kám' serege. Ekkor Pototzky, Csernotzky, és Szápia Lengyel Vezérek, az Erdélyi sereget, mint egy hálóval úgy körül vették,

tudtára adván a' Fejedelemlnek, hogy a' Tatar sereg is közelgetne. Megrémült a' Fejedeleml; hadi tanátsat tartának az Erdélyi Vezérek, és tsak azt tették tanátskozások' tárgyául, hogy lehetne a' Fejedeleml' maga személyét az elkerülhetetlennek látszó fogság' gyalázatjától, és az abból folyó következtésektől a' Hazát megmenteni. A' mely hadi Tanátsban meghatározták, hogy akár mi terhes feltételek alatt még annak előtte megbékéllenének a' Lengyelekkel, minek előtte a' Tatárok megérkezzenek. A' Lengyelek is hajlandók' lenni látszattak a' Békére: főképpen tsak azért, ne hogy az Erdélyi 'sákmány tsupán Tatar kézre kerüllyön, és a' Tatárokkal ne kellessék a' Béke' nyerességében osztozni. El is küldé a' Fejedeleml Cancellár Mikes Mihályt, és Vezér Kemény Jánost, kik is Sz. Jakab Hava' 27-dikén, a' Lengyel tábor-1657. ba a' következendő feltételek alatt megkészték a' Békét: Elsőbben: Fejedeleml Rákóczy György' neve aláírásával, és petsétjével megerősített Írásban, a' Lengyel Királytól, és Nemzettől birtánatot kérjen. Másodszor: A' Svétus', és Kozákok' szövetségéről lemondjon örökösön. Harmadszor: Mihelyt ezután megszollittatik a' Lengyelektől, akár mely ellenségtől támadtatnék meg Lengyel Ország, Erdély részéről illendő Hadi segedelemmel segítse. —

Negyedszer: A' Tatar Hámnak fáradságáért a' Fejedelem illendő ajándékokat küldjön. **Ötödször:** A' Lengyel Köz Társaságnak hadi Költség' neve alatt egy millio két száz ezer forintokat folyó pénzül lefizessen. **Hatodszor:** A' Lengyel fogjokat minden váltság pénz nélkül elbotsássa. **Hetedszer:** A' Lengyel erősségekbe béhelyheztetett népet kivén, az erősségeket vissza eressze. **Nyoltzadszor:** A' Templomokból erőszakkal elvett készületeket vissza adja. Mely Békének szentül való bétöltésére, kéntelenített a' Fejedelem, két Fő Ur kezeseket adni a' Lengyel sereg' kezébe, 's ki is nevezé kezeseeknek Apaffy Istvánt, a' ki férje lévén Loránffy Katának a' Fejedelem Annya Testvéreinek, közél való Sogora vala, és Gyerőffy Istvánt.

Ílly' gyalázatos feltételekre kényszerítették a' fény üzéssel mintegy Koronázás' pompájára bément Rákótzí reá állani. Mely meg lévén, a' Hadi Tanáts siettette Rákótzí Fejedelemnek, nem annyira kijövetelét, mint kiszökését; mely megszabadulására való Tanátsot már most ő is jó szível elfogadván, tsak kevés lovasoktól kísértetve, magával vivén Gyulafy Lászlót, Petki Istvánt, Bethlen Farkast, Rhédei Lászlót, Bethlen Gergelyt, Bánffy Kristófot,

Mikes Mihályt, szorgalmasan utazván, Kis Asszony Havának 4-dikén, Etsedre megérkezett.

A' Lengyelországban gyalázatosan elhagyatott seregéből egy néhány csapat zászlókat elhagyva, mihelyt a' Fejedelem megindult, töstént Erdély felé haza indult: de Havasalföldén eleibe állván a' Vajda' népe, nagyobb részint ez által levágatott. Azt tartván, az akkori Élők, hogy ezen levágatás a' Vajdához Rákótzai által tett rendelésből történt volna. — A' megmaradott Erdélyi sereg Kemény János' vezérlése alatt, a' ki előbb ugyan a' Fejedelemmel elmenni magát ígérte, 's azomban, tsak ugyan önkéntesen ott maradt, minémű szerentsétlenségeken ment légyen keresztül, tisztán meglehet érteni Kemény Jánosnak magának, a' Fejedelemmel, és az Erdélyi Rendekekhez, annak utánna tett tudósításából, a' következőkben:

Az Lengyelekkel megbékélvén, és tölők elválván, későn éjjel érkezénk a' tábor helyre, az honnat ismét későn indulhatánk, a' Lengyel Commissárius Sápia késedelme miatt, ki valami nehéz költöződő passusokon, egyenesen viszen vala a' Tatár Kám eleibe, noha mi akkor nem tudtuk, de más betsületes Lengyel Fő Emberek, magok conscientiájokból indíttatván, azt deserálák, és vivék jobb

útra, noha a' mi hadainknak zugolódásával, kiknek semmiképpen nem tudták persvadeálni a' Tatár félelem miatt kerengésünket, egyenesen csak a' Moldovai útra vágyódván, mint igen elfáradott, 's éhezett had, a' téli sanyarúság, tavaszi hosszas nem csak nappali, hanem éjjeli járásis, tsata, strása, 'sákmány, nehéz passusokon való költöződés, és több egyéb hadi nehézségek miatt, kiket nem számlálok elő, nem lévén ez scopusom, egyéb aránt is kezdetitől fogván igen kedvetlenek lévén ezen expeditiohoz.

Estvéig azért menénk, és sötétben érkezénk egy várhoz, kinek kastélya is vala; de itt is igen szoros, és sáros passus lévén, a' hadaknak nagy része által nem költözheték viradtig is egészen. Ezen estve későn, i. e. 26-dik Julii írák meg az Lengyelek, hogy öt ezer Tatár már elérkezett volna, és a' Hám is Chamenitznél volna; azért viselénk gondot magunkra. Tanátsot tartván azért, tetszék, hogy a' Fejedelem' személye salválodjék egynehányad magával, ha az had ruináltatik is, de az Haza talám conserváltathatik, ha Székibe mehet; ne vesszenek el mind Fejedelmestől. Parantsolta vólt pedig ő Nagysága, hogy én is elmennék; de bődög emlékezetű Eleinknek példájok szerint, Uramhoz, és Hazámhoz való szeretetemtől

meggyőzöttetvén, noha olyan félelmes állapotjába nem örömet szakadok vala el tőlök is; látám is, nehéz szívének, de nem követém, és ily declaratiót tők ő Nagyságának indulása előtt nem sokkal: — Kegyelmes Uram! bizony nehezen szakadok el Nagyságod mellől ilyen útjában, 's úgy álgyon meg Isten, nem elhadlak, és hűségem mellől nem állok el, de conscientiámtól meggyőzöttetvén, semmiképpen azt nem tselekedhetem, hogy mind Nagyságod, mind én elmenvén, nem igaz pásztoroknak íteltessünk, és prédára hadjuk fejetlenül a' Kereszténységet, és édes Hazánk fiait. —

1. Hogy imé látod az hadak, kik az sáron által költöztek, eszekbe vészik a' Nagyságod elmenő szándékát, felülnek, és mind utánnad vonódnak, sietve, a' szoros állapotoknak kívánságok szerént, nem járhatsz ennyi ezerekkel, az ellenség pedig nyomodba akadván, 's rajtad lévén, mind velek edgyütt véssz. —

2. A' sáron túl rekedett had gyalogság, munitiok, szekerek megértvén elmenetelünket, confundáltatik, és gyalázatosképpen fut, oszól, 's vész, nem tsak ellenségtől, hanem minden rendektől. És így hallatlan rossz emlékezetünkkel lészen a' veszedelem; mennyen el azért Nagyságod, mert ennek így kell

lenni; én pedig, a' míg lehet, Isten után a' népet vezérlem, 's óltalmazom; ha pedig a' Jó Isten mást rendel felőlünk, örömebben szenvedek minden nehézségeket, és halált edgyütt velek, mint tsak magam szabadúljak, édes Nemzetem pedig elvesszen (az minthogy ma is bizony édesebb énnékem az véllek való szenvedés, mintsem a' gyalázatos szabadság' nyerésével távol való hallása romlásoknak) méltatlan tisztem is azt kívánja.

Nem lön mit tenni a' Fejedelemnek, engedni kelle tetszésünknek, elmenni, 's engemet elhagyni, kitől elbutsuzván, az hadakat megtsendesítém, szegények látván köztök maradásomat, nagy jó reménységgel megmaradának, és az Fő Rende is nagy sokan; azok között a' betsületes Ur Kornis Ferentz, Béli Pál, Huszár Péter, Domokos Tamás, és többek is; eképpen az Fejedelem Illyvó felé mene, mi Stry felé akarunk vala menni. Alig telheték két, vagy három óra, a' passuson még a' költözés nem is végezödvén, a' Tatár elérkezék, és a' seregnek hátulját megtsapá, kiknek succurrálni akarván, a' kiket lehete, a' seregekben megfordíték, és mezei hadbeliek lévén tsak, itt vesze el amaz vitéz Kapitány Gelyén Gergely.

Megtérítettem vala Sáriát is, kinek egy néhány száz lovassa, és Draganossa is vala,

hogy segítene, de nem hogy az Tatárral har-
 tzólt volna, sőt szót adván egymásnak, nem
 tsak félre állának, holott a' Draganos az Pas-
 sust könnyen megtarthattya vala; hanem so-
 kak a' Tatárokkal edgyütt rajtunk lönek, a'
 szerént a' várból is, a' minthogy Gellyént
 is az várból lövék el. Sőt az előtt is a' Len-
 gyellel megbékélvén, continuo rajtunk vól-
 tanak, magunk, 's Fejedelmünk' szekereit fel-
 verték, mint Fő, 's köz Rendeket is sokakat
 levágtanak; ilyen az ő keresztény békessé-
 gek, kiben én mindazonáltal nem vádolom
 az Fő Rendeket, akarattyokból vólt é, nem
 é? Békételenkedvén pedig az nép, vészede-
 lem alatt is, az út, és várakozás felett is,
 Sápia után is kelletvén várakoznom, kala-
 uz nélkül lévén, midőn a' passusról az elől-
 járó Tatárságot vissza vertük vólna, oda ha-
 gyának mind Hajduk, Székelyek; a' mezei ha-
 daknak is, és egyebeknek nagy része, elől
 elmenvén, az útolját is messze érhettem, jut-
 ván egy Timbólna nevű Városhoz, kinek is
 szoros útja, és a' Városon kellett által men-
 nünk; itt is a' mi megbékélt ellenségünk
 kiütvén, a' Fejedelem' társzekereit, és több-
 ket is vertek fel, mind azáltal az Sztároza
 adván alkalmatosságot reá, tractáltam velle,
 és úgy végeztem, hogy lövő szerszámunk-
 ban tizet, és egy mozsár pattantyut a' Vá-

roson kívül való tábor helyünkön hagynánk, kiket vitetne bé a' várba, conservandi causa, sub spe restitutionis, melyre committálta is magát; mi is ott hagytuk, nem lévén tovább vitelébe módunk.

Akartunk volna estve az hóldvilágon indulni; Sápia is az várhoz elérkezvén, és azt svadeálván szívesen, az Öttsét küldvén hozzám, izené, hogy tiz Tatár érkezett, küldjek reá, fogassam el, a' többi pedig közelebb nints négy mértföldnél, az is kevés, a' Hámnak pedig még hire sints, várjam meg, míg ki jő, és járjunk edgyütt; de más felől a' várban megrészegedvén, éjfél tájban jött ki, a' mezőben lefekütt; 's érette küldött Embereimet megfosztván, gyalog jövének meg; kalauz nélkül sokat téveljegovén, egy mézöre történet szerént találánk; kevéssel hajnal előtt megindulánk, és igen menénk reggelig; viradtán hat óra tájban elérkezék a' Tatár, és a' sereg' utoljába kapa, az honnan hír adatván, meg kelle tartóznom, és vissza verém szép vitézi emberséggel a' Tatárok' előljáróit, kit másszor is viriliter messze üzénk félmért földig; de mivel a' Dandárja érkeztén érkezett elől a' Butsáki had Szobankatsi Agával, utánna Muradi Szultán, azomba az mi Sápiank is hát immár jő az Tatár követtel edgyütt, azt kívánván az meg-

írattattáknak nevekkal, állapotdjunk meg, készek velünk megbékélni. Vala pedig előttünk egy sáros passus, kinn nagy hosszú tó gát, és híd, azon túl vala egy Kastély is, szekereink, tselédink már által is keztenek vala költözni; de a' Kastélynak Lengyel Ura is embertelen fenyegetőzéssel excipiálván, annak sem hiheténk a' passuson költözésben; két felé is lennünk nem vala bátorságos, az által költözés is bizonytalan vala, már az ellenség érkezvén; nem az nékik hitelben azért, hanem kételenségből megállapodánk tractára, az hidas tó felé való rést hagytuk hátunk megé; a' Seregeket úgy rendelém, hogy három felől való defensio lehetne, negyed felől az víz secundálván bennünköt, négy apro Taratzkok az négy szegeletben; az kevés Gyalogságot, Székely Puskást, Lovast, Sántz helyen feljül, az hova mint juthatott, állítván, azon belől az Lovas hadakat; az híd, és víz kedvéért pedig nagy heljet kellett vala befoglalnom, kit sokszor bántam is. Azomba nyoltz óra tájban érkezék a' Tatárság, és belénk kapván, szüntelen mintegy nap estig ostromla három felől, kiknek dilséretes vitézi nagy bátorsággal resistáltunk, hogy szokatlan lévén az Tatárhoz való hartzkoz, az volt nagyobb bajom, mi-

képpen a' Dandár seregeket conserválhassam, megbontakozás nélkül, az Tatár üzésre izelvéen inkább, mint sem mogattam volna őket, az minthogy mindjárt meg is verték volna, ha az Dandár megbomlott volna; rendeltém azért az ellenkezésre, hartzra, üzésre, külön seregeket; az nap sebesedék, 's meghala is Jármí Miklós, jó mezei Kapitány; más felől Német Mansfeld Dragonos Kapitány, többek is nehányan, de szenvedhetöül.

Vala hátunk megett egy régi sántz túl az tó mellett; bésötétedvéen, abba retiráltattam az seregeket, de nem extendáltatik az hídig, és gátig; azt az ellenség obtineálta, retirálása erős hartzal lön; mert az Tatárság vévén eszében, szüntelenül ostromlá az seregeket; bészállván nagy bajjal, az ellenség is utánunk nyomúlván, egész éjjel mind rajtunk vólt, más nap viszont tractált; azomba már egy nehány helyen passussa lévén, minden felől környűl vett, az hada többűlten többűlt, mi pedig Lovainkal; Embereinkel vóltunk rettenetes éhségben, és minden fogyatkozásban.

Harmadik napján a' Hám is elérkezek, kihez is követeket botsátván, minden jó válasszal botsátá, magammal is szembe lévén a' Fő Vezér Tihája, és egy nehány Murzák, azután Sobankosi Aga is, és lévén bizonyos summa pénz kívánságok, annak felette, hogy

véllek szövetséget teszünk, ellenségek, kiváltképpen Kozákság ellen hadat adjunk. Ezek felett azért megalkuván, kívánák azt, hogy magam is a' Kámmal szembe légyek, és hallják magamtól is azon szókat.

Igy azért az Hadak között szedeténk fel circiter 20,000 tallérokat, a' Kám', és Vezér', 's Fő Rendek' számára, a' Szultánnak pedig 1000. aranyat; ezen kívül is küldöttünk környülöttök lévőknek bizonyos summát.

De mind ez idők alatt hallottál volna itt hajakat borzasztó, és lágy szíveket rettentő rettenetes, Alla, Alla kiáltásokat, sűrű zápor' módjára való nyilaknak reánk szórását, éjjeli nappali nyughatatlankodást. Mert az első napi éjtzakai időn egy óra alatt, két-tzeri, háromszori ujjabb seregek ostromolnak vala, azután is pedig, a' tracta alatt, a' sántzig ottan ottan nagy sivalkodással rohannak vala. —

Negyedik napján reggel 31. Julii, az Muradi Szultán, és annak Öttse jövének érettem, és hitekre kívánák, ígéretem szerént, az Kámhoz való menetelömet, assecurálván, hogy magok személyekben, nagyobb securitással való mehetésemre jöttek vélna. Elmenvén véllek, a' Szultán elválék, és elől az Kámhoz méne, engem pedig vélle lévőkkel

a' Szultán' Öttse vün magok sátorához, míg-
 len az audentziának ideje eljőve, az holott
 ételt, italt hozván elő, azomba kezde kiáltás
 hallatni az sántznál, kit elsőben szokások
 szerint való Alla kiáltásoknak, 's ostro-
 mi tétetéseknek állítánk, mely már oly' szo-
 kásba, 's contemptusba vétetett vala a' Vitéz-
 lő rendnél, hogy fekvésekből is arra alig kel-
 nek vala fel, de azomba sűrű lövések is kez-
 dének hallattatni, melyből eszünkbe vevők
 hitetlenségeket, és az ifjabb Szultánt szor-
 goztatván, hitekre emlékeztetem vala, velem
 edgyütt lovakra ragadozánk, és sietve me-
 gyünk vala a' Kám' Sátorához, de az lövés,
 kiáltás, és Tatárságnak minden felől arra va-
 ló takarodása megmutatá végzett dolognak
 lenni. Vala pedig distantia, az hová vittek
 vala egyik szárnyába az tábornak, onnan az
 másikig, az, hova kellett mennünk az Kám
 Sátorához, onnan viszontag a' sántzig majd
 egy mértföldön való circuitus; azomba hát
 hozzák némelyek az rabokat. Meg ítéltetted
 keresztény olvasó barátom, ezeket távulról
 hallanom, 's látnom, ha vélek edgyütt megha-
 lásnál keservesebb volt é? Érkezőm az Kám
 Sátorához, hát régen elment a' Szultán Ve-
 zérrel edgyütt, hogy már oltalmunknak prae-
 textussával. Magamat azért, a' Vezér' maga
 Sátorában velem lévőkkal; kevés idő mulva

megérkezének, az Hám, Vezér, és Szultán. A' Vezér velem szembe lévén, dolgát excusálá azzal, hogy a' vitézlő rendet semmiképpen meg nem tarthatta; mindazáltal semmi sem lett volna, ha az seregek ki nem jöttek volna, 's alkalmatosságot azzal nem adtak volna. Ezzel elmenvén, minket árestálának,

Lőn pedig a' dolog ekképpen, midőn a' sántzból ki jöttem volna, nem sok idő múlva hatalmas sűrűséggel mindenfelől a' pogányság körülvette a' sántzot elébbeni szokások szerint, és reá nyomult a' sántzig tsak nem kézből megüthetőség, az tractának, tött békességnek színével: azomba a' Szemények (Gyalogok) zászlostól kimenének az ellenség közibe, és mindjárt artzal fordult, 's kezdett löni az miéinkre, kiben meg is nyakaztanak felesen. Mely proditiona való szándékokat az előtt való nap eszembe vévén, egyik Kapitánynak, 's vagy három Legénynek közikbe menetelekből, sok intések, és velek való beszédek után ajánlják hűséget, mi is egy hó pénzt ajándékon adánk, 's megeskötők őket, a' mely tsak reggelig tartott az ebeknek; pusztán maradván, és ott is leggyengébb lévén a' sántz hely, az aránt annak rohant az ellenség, kit noha két ízben is vissza vágta, de végre a' sokaság elborította őket; hátul is pediglen, holott láttatott

mutatni valami securitást, lön ily' nehézség, hogy az ló éleségnek szűk vólta miatt, az tónak nádját, metélvén le az vitézlő rend, ad- dig jártak, hogy mind az Magyar, mind az Tatárság, egy néhány által járokat találtak, kire is kellett vigyázásunknak lenni, hogy az Magyarság ne szökjék, (mint az első éj- tzakán, míg annyira nem levénk környűlvé- tetve, mentek is el valamennyin) se pedig a' Tatárság bé ne jöhessen, kit egynehány- szor meg is próbáltak. —

Midön azért a' Szemények passust nyi- tottak vólna, elől, 's hátul is a' tó száján ál- tal nyomodott az ellenség, kit mindazáltal erős hartzal vissza vágtanak; de az Szemé- nyek' útján a' nagy erő bétodulván, hátul vette a' sántzbelieket, és úgy vágta ki, elől kimondhatatlan sűrűséggel állván a' pogány- ság, szabadoson fogdosta a' miéinket, né- melyeket pedig, többi között Nagy Tamás Uramat egynehányad magával, az ostrom e- lött hitre kihíván, kik löttének vólna az ha- daknak jó részének eleje, hitre kitsalták, 's elfogták; maradván benn képembe Kornis Ferentz Uram, vitézi módon többekkel ed- gyütt, a' míg el nem bontották, 's hátul nem vették, emberkedtenek; de a' sokaság végre tsak elnyomta, és a' sántzból kimenvén, a' népben nem sok halva, hanem kiváltképpen a' Fő Rendek rabbá estenek.

Efféle állapotban szokott dolog, hogy mint a' vízben haló embert a' pártról biztatni szokták: úgy tselekedeteket ezzel állatják némely emberek, így, 's amugy kellett volna lenni, 's lehetett volna; tudom, az én írásom, 's relatiom sem távoztatja azt el, kiváltképpen azok előtt, kik ez félékben nem forgottak, nem értvén embereknek ítéletét; mindazáltal kik praxisban tudják, azokért jelentem.

Mondhatná valaki: Generálisnak kimeni, 's Pogányságnak hinni. Felelet. A' zálogot urgeáltam; de nem obtineálhattam követtség által, hogy oly' végzett dologra menynek, nem hittem; de láttam, másképpen is kezekbe vagyok; a' nép féltett is ugyan, de viszont a' Követek által tött választételekhez képest bizott is, hogy személyemmel, magunk oblationkal, adományunkal complaceálhatnánk. Valjon, 's ha el nem mentem volna, az egész nép maga is nem kárhoztatna é? hogy oka voltam veszedelmeknek; mentem azért hitre, a' megírt nagy emberekre képest. Írom, hogy kezekbe voltam, Kornétákkal edgyütt; írom igazsággal, egy nem volt egész 100, többire ki alatt 25, és 30 personák, hartzra való pedig 10, 's 16. 20. személyek; mindenestől fogva hartzra való emberem négy, vagy öt ezer ha lehetett, gyalog

pedig az áruló Szeményeken kívül igen kevés, Taratzkotska négy. Az ellenség ad minus 60,000; de mit írom számát, a' ki megtudja fontolni, Tatár Hámnak személye szerint jelenlétét, és erejét, kik ellen u. m. Magyarok, Svékus, Kozák ellen indúlt, megitélheti. —

Az hadak, maga, lova, elfáradott, éhezett, kényszeredett: az ellenség erős, jó lovas, nem régen nyugottan indúlt; kimenni a' sántzból nem bátorságos, 's nem egészséges, benn maradni pedig tovább, éhelhalás.

Ertsd meg Uram a' sántznak állapotját; ez valamikor régentén vólt valami sántz forma; de nem nagy, sem reguláris, hanem tsak egy lineában lévő, de már megavult, és romlott gyepes hely, melynek renoválásában semmi rendes instrumentumink nem vóltanak, hanem szabják' hegyeivel, tsáká-nyokkal, baltákkal kellett, nem lévén egy-ásó is, vagy kapa, némely heljeken hólt lovakkal potólván; szekerünk is nyoltz, 's tiz felett nem lévén, ez vólt minden erősségünk; töbnyire mindenütt óltalom, és ló esés nélkül bémehetett, kanot már semmi nem vólt, ruhájokból tsínáltak magoknak, a' gyalog taratzkokban golyobist, hol bétött darab lántzokat, on szerszámokat, sat. vetvén, a' por is már mindenfelé teljességgel elfogyott; a' Lovas had között egy kopia nem találtatott;

ezek így lévén, lehetetlen vala, hogy egyébképpen tselekedném, hanem a' tractát acceptálnom valamint, 's valahogy; magam személyembe, hogy a' sántzból elmennyek, voltak sváso-rim; de az betsület, és édes Nemzetem' szeretete arra is nem botsátott.

Ne ítély azért ezt halló, 's olvasó Barátom, 's Uram! balul ez állapotról; mert bizony feci, quod potui, szívesen pedig, melyet magok is haraggal, 's szidalommal emlegetnek, szemeinkel is látjuk a' sok sebest, látjuk a' sok elveszett pogányságot, úgy hogy annak száma meghaladta sokkal a' miéinket, a' rabbá esteken kívül. De mindenek felett emeld fel elmédet mindenek felett való helyre, és gondold meg, hogy mind ezek, nem történetből, hanem Isten' rendeléséből lőttek, kihez hasonlótól Isten minden Keresztény Nemzetet óltalmazzon, 's rajtunk kegyelmesen könyörüljön ő Felsége, Ámen.

Igy vesze el éhséggel, fegyverrel, és Tár rabságban a' nagy számu Erdélyi fényes had, és tsak azon három ezer Ember jöve jó rendbe, és épen vissza, melyet Krakkóból a' volt Várnagy Bethlen János vissza hozott.

Alig érkezett meg a' szerentsétlenségtől körül vett Rákótzai György Etsedre ház népéhez, akkor, a' midőn egy kevés pihenést várna, érkezék a' Budai Vezérnek Követje, a'

ki ugyan örvéndezni küldetett a' Lengyelekkel megkötötött Békéért a' Fejedelemhez; de titkos tüzeltja követtségének a' vala: hogy a' Lengyel háboru környüállásait alattomoson kitudakolja. Titkoltak is ugyan a' Fejedelmi Udvárnál mindent tölle: de ő alattomosan okossággal mindent kitanulván, sietett a' tudósítást Konstántzinápolyba megvinni. Ez elmenvén a' Fejedelmi Udvartól, a' Fejedelem Ventsellöre sietett, a' hová Patakról által jöven az Özveggy Fejedelemné, szerentsétlenségeit Annyának fájdalmason panaszoalta; s az okos Loránffy 'Su's á n n a, bár mélylyen érzette Fia' szerentsétlenségét, tsak ugyan vigasztalni kívánta; vissza térvén Etsedre, érkezék Bihar Vármegyei Alispány Károlyi Mihálynak egy szolgája, ki tsak nem egyedül szaladhatott el a' Tatár veszedelem elől, és leg elébb hozta meg Rákótz i Fejedelemnek a' rettenetes hírt, hogy az Erdélyi Sereg egészen Tatár rabságba esett: az első bánat, és Hazafi felhevülés nagy vala a' Rákótz i mejjében. — Esküvéssel fogadta mindenek előtt, hogy ha tsak egy dolmányba is maradna, a' rabságba esteket a' maga költségén is kiváltaná; de talám a' midőn tette is ezen fogadását, nem abból a' tüzeltből tette, hogy megtartsa.

Sietett tsak ugyan Rákótzí György az Erdélyi megmaradott Rendeket, és Harokát Gyűlésre egybehívni, és maga is bemenvén Kis Asszony Hava' 17-dikén, Szamosujvárra; Déé'sre Ország Gyűlést hirdetett. De megbetegedvén, és Szamosujváron ágyba fekvén, a' Déé'sre kihirdettetett Gyűlést, kéntelenítettett Szamosujvárra által tenni, és Sz. Mihály Havának 3-dikán, a' Gyűlés kiírá^{1657.} nyittatott, mely Gyűlésre a' Fejedelem a' következőkbe tette meg Fejedelmi feltételét: (propositioját) Kivántuk volna, hogy ez kegyelmek mostani Öszvegyűlését a' bő irgalmu Istennek reánk terjeszteti szokott kegyelmességéről háláadó örvendezéssel kezdetnék el; de az emberi gyarló elmétől elrejtett, és felbonthatatlan tanátsu Istennek úgy tettett, hogy az szegény hazának is sok esztendőktől fogva fényeskedő szerentséje meghomályosodván, ez világi boldogtalanságnak hóldnál változóbb állhatatlansága ilyen szomorú esetivel is Nemzetünknek, tégéresítették. Kereszténységünk kívánnya, hogy az Istennek rajtunk megnehezedett kezét is békével, és háláadással szenvedjük, és békétlen zugolodással reánk megsuljosodására okot tovább ne adgyunk; megemlékezvén, hogy judicia Domini vera justificata in semet ipsa. Hogy pedig a' jó tanátsot a' szerentsés ki-

menetelből fontolni szokott embereknek bal ítéleteket eltörölhessük, szükségesnek ítéljük ezeket kegyelmek' eleibe terjesztenünk:

1. Előttünk lévő bódog emlékezetű, 's nagy hírű Eleink' mindentől ditsértetett példákat általván hivalkodó szemmel nézni, ügyekezünk azon fáradságunkat, költségünk, és magunk személjének, 's életünknek kózkáztatásával is, hogy az szegény Hazának barátit, 's jó akaróit számositanók, ellenséginek pedig romlásunkra fegyverkező ügyekezeteiket megelőzván, eltávoztathatnók, melyet is az Királyoknak, és Fejedelmeknek kezeket hartzra igazgató Istennek segedelme által, meg nem bánható, és nem szégyenlhető kimenetellel vittünk egy néhány úttal véghez. Ez elmúlt télben is emberi okoskodás, és ítélet szerint kézben szakadhatatlan alkalmatosság mutatván magát, az Hazának megerősödésére győzedelmes, és hatalmas Nemzeteknek hívásokra, és erős hittel való kötelességünkhöz biztunkban, Istennek is úgy irgalmasságát reménlvén, Tanáts Ur Hiveinknek elsőbben kötelességünk szerint 'hírére tévén, azután Máramaros Gyűlésünkben az egész Országgal közölvén, és ő kegyelmeknek ellene mondása nélkül fegyvert fogtunk vala. Mellyel egy ideig győzedelmeskedvén, mind az Hazafiainak zugolodása nélkül; azu-

tán a' szerentse hátat fordítván, értvén kedvetlenkedéseket ő kegyelmeknek, szorgalmatoskodtunk azon velünk lévő Tanács Ur Hiveinkel tanácskozván, mint, 's mely úton hozhatnók hadainkat kárnélkül Hazánkba. Éjjele, és nappali jövessel követtük az utat, mely bátorságosabbnak tettzett ő kegyelmeknek. De a' Lengyeleknek érkezések, és más Nemzetekből álló társainknak mellőlünk való elszökésekből kitettzék, hogy az emberi okosság haszontalan, minden szorgalmatosságunk igen gyenge pai's, az magosságbeli kézből reánk lőtt nyílnak megtompittására. Azomban 26. Julii késő estvén a' Tatárok előljáróinak a' Lengyel táborban érkezéseket megértvén, Kemény János, Petki István, Kornis Ferentz, és Cancellarius Uramékkal, és több betsületes Hiveinkel, a' kiket hol kaphattunk, ilyen szoros állapotban (mivel a' sötétség miatt senkinek szállását nem tudhattuk) tanácskozván, tetszék Ő kegyelmeknek, hogy a' személyünknek jelen léte senkinek óltalmára, és segítségére nem szolgálhatna, sőt költségünknek a' váltságát képtelenül, és hasonlíthatatlanul megmaradó hír gerjesztené inkább a' Tatár Hámnak pénzt szomjuhozó kívánságát, és tsak azért is reájöne hadainkra. Ellenben pedig megértvén magunknak hazánkba való jövetelünket, tar-

tana attól, Portátul el ne idegenednénk, és kevesebb summával megengesztelődnék tracta által. Mely hogy könnyebben véghez mehetne, sok adományinkal, és ígéletünkkel is hadaink mellett hadtunk vólt, egy Tatárul tudó, és véllek esmeretes Lengyel Urat, melyet magunk személye mellé rendelték vólt az Hethmánok. Minthogy pedig sokaknak, a' tábor nagyobb részének igen megfáradt, és bádgyatt lovai miatt, lehetetlen vólt, siető úttunkban velünk elérkezni, azoknak az felylyebb megírt mód szerint való gondjok viselésére, rendeltük Sebesi Miklós, és Domokos Tamás Uraimékat. A' kiknek Lovak pedig bírná az útat, azoknak útokot nem ellenzenék. 27. Julii az egész had rendkívül felülvén hajnalban, azomban Kemény János Uramnak tették, hogy ő kegyelme maga is ott maradna, melyet jollehet mi nem jóvalánk (mivel már ő kegyelme maga is sok ratiokkal megállatta vala estve károsnak lenni ott való maradását, velünk eljövésre ígervén magát, mint hogy az tábornak is Fő Rendeinek, és jó Lovassinak elkellett volna velünk jönni) mindazáltal nem is kényszerítők ő kemét eljövetelre, hanem Cancellariusunkat küldők ő kegyelmével az hadakhoz, hogy értésekre adnák az dolgot. Fejedelmi Hitünkre esküvéssel izenvén, hogy ha az ő kegyelmek

securitássára bátorságosb megmaradására szolgálna ott való maradásunk. — Melyet Cancellariusunk megmondván, a' szerint Kemény János Uram ott való megmaradása sokakat megtartoztatott, a' kiknek pedig akaratjok vólt, bennünket követtek. —

2. Szomoruán értjük azt is, hogy némely, Fejedelmek' személyét gyűlölségbe hozásra ügyekező lelkiösméretekkal tusakodó emberek, azzal motskóltak bennünket, hogy Moldovai Vajdának mi írtunk vólna, vágassa le a' többitől elszakadott rész hadainkat, mely tökéletlen kohban formált híreknek megtáfolására mi, a' Moldovai Vajdának arról Bán Uramnak ő kegyelmének írott levelét beküldöttünk kegyelmeteknek, és ítéljen ennek helytelen voltából, több efféle híreknek hamisságiról. —

3. Továbbá való Atyai szeretettel hogy gondviselésünket kegyelmetekhez megmutathassuk, ha mit kegyelmeteknek nehézségért való dolgot az eddig íratott Articulusokban eszünkbe vehetünk, azokat kegyelmetekkel egy értelemből tollálni, corrigálni, meliorálni készek vagyunk. Többi között: —

Hogy ily véletlen romlás, és eset ne kövesse többé, a' szegény Hazánkat, kegyelmesen annuálunk, hogy az hazafiai hazájoknak határin kívül menni hadakozni ennekutánna

semmiképpen ne tartozzanak, hanem csak az Ország' Gyűlésében közönséges, és szabad suffrágium által végeztetett, és jóvá hagyatott igyben.

4. Mivel pedig a' Portának hozzánk való indulatjától függ e' szegény Hazának mind jó, 's mind ellenkező sorsa, annak kedve' kereséséről is szükségesképpen illik kegyelmeteknek jó idején gondot viselni. Melyről való kegyelmek' jó tetszését kívánnjuk is kegyelmesen érteni. —

5. Nyavalyás szerentsétlenségbe esett Atyáinkfiainak is megszabadításokban, hogy kegyelmek velünk együtt munkálódni, és annak módjáról végezni ne halassza, mind az jó Kereszténység, mind az Atyafiúi vér kívánnják. Mi is intjük arra kegyelmeket kegyelmesen, magunk pedig valamire a' jó Isten segít bennünket, ügyekezünk azon, Atyai szorgalmatosságunkat magok megmaradásával experiálhassa kegyelmek. —

Ezen Fejedelmi feltételeket nem lehet bosszankodás nélkül olvasni, hogy Rákóczy György azt állítani nem szégyenlette: hogy ő a' Lengyelek ellen való háborura nézve a' Tanács Urakat megkérdezte, és a' Tanácsi Rend aztat helyben hagyta; sőt a' Máramarosba Viskibe egyben gyűlt, 's törvényesen egyben hívott Harok, és Rendek Országoson

végezték volna el a' háborút. Nem lehet a' Karoknak rossz neven venni, hogy ezek' hal-
 lására kedvetlen zugásokra fokadtak ki, 's
 legelőbb a' Tanácsosokat rendre megszollitot-
 ták, és senki is a' Lengyel háboru' jóvaslá-
 sát, sőt tudását is meg nem akarván esmer-
 ni, tsupán a' Fejedelem' akkori gyengélkedé-
 se' megkimélléséből állottak el a' több vita-
 tástól; hanem a' több országos sérelmek' meg-
 orvoslását, a' Fiscus által törvénytelenül elvett
 Jóságok' vissza adását, a' bilintsbe vetett
 vevés, adás, külső Ország felé való kereske-
 dés' felszabadítását, 's több sérelmek' meg-
 orvoslását' kérték. — De mihelyt a' Fejede-
 lem' egészsége valamennyire helyre állott, a-
 zonnal mind ezeket Fejedelmi méltósága nagy
 megsértésének tekintette. Fejedelmi jussait,
 éppen úgy, mint néhai attya, és maga is, ed-
 dig tselekedte, fenntartani, magát mérgesen,
 's fenyegetődzve kinyilatkoztatta; azt állítván,
 hogy a' Fejedelem' tárháza gazdagságával az
 ő tekintete, 's ezzel az Ország' boldogsága
 lenne változhatatlanul egybekötve. Megér-
 kezett ugyan ezen Gyűlésre Kemény Já-
 nosnak fenn említett tudósítása, 's a' mel-
 lett a' Fejedelemhez, és a' Karokhoz írt' I-ső
 Szám alatt megjegyzett Levele. Igérte is a'
 Fejedelem szóval a' Tatár rabok' kiváltása'

munkálodását: sőt azzal előre ditsekedett is: de mikor a' dolog tanátskozás alá vétetett, azt állította: hogy neki nem volna harmintz ezer Tallérnél több pénze, 's az által nagyon keveset segíthetne. — És így azután a' Tatár rabságban sinlődő Nemesi Rend maga magát kéntelenítettett kiváltani, sokan nem tsak felkelhető Vagyonnyokat, hanem fekvő Jöszágokat zálogul, sőt némely kevesebb Birto~~kk~~ak óltso árron örökre, maradékok' meg-
rontására, eladván, a' Jöszág~~ta~~lanok pedig rab lántzok' hordozása között holtanak meg. Megjelentek vala ezen Gyűlésre, a' rabság-
ra esteknek feleségeik, és gyermekeik közzül sokan gyász ruhákba öltözvén, a' Fejedelmi Udvar~~t~~ zokogó sírással körül vették, az uttzákon közönséges gyász látszatott, a' Fejedelem megkeményítette szívét ezen szeren-
tsétlenek iránt. — Semmi segedelmet valóság-
gal nem adott. A' Rendek ugyan Kapu szám szerént adót vetettek mindenekre, hogy ab-
ból a' Rabok, a' mennyire lehetséges, kivál-
tassanak: de ezen pénz kevés részben gyűlt fel, és mivel tsak Kemény Jánosért e-
gyedül 116. ezer Tallér, Kornis Ferent-
zért 60. ezer Tallér kéretett váltságul, a'
mint az 1658-ban, Sz. György Hava' 2-dikán,
tartatott Ország Gyűlése' 2-dik Czikkellye bi-
zonyítja, az Ország szorúlt állapotjában ma-

ga részéről eléggé nem is segedelmezhetett. A' Rendeket nagy bosszankodás foglalta el a' Fejedelem ellen, mint a' kinek teméntelen félre tett Kintseit, és szüntelen bájövő nagy jövedelmeit jól tudták; nehezen vették, hogy az Ország' sérelmeit is ennyi általa okozott károk, és szerentsétlenségek után is orvosolni semmi részbe nem kívánja.

Eloszlék az Ország' Gyűlése, és a' Karok, és Rendek, a' bévett szokás ellen, a' Fejedelemtől még butsút sem vettenek. Abban a' reménységben vala Rákótzai György, hogy a' vészedelem már elmúlván képzelődései szerint, elmúlnának annak következései is; és hogy az Országban is az ő megrázott Fejedelmi méltóságát, férfiúi keménysége, és a' Rendek iránt viseltető magas tartása helyre állíthatja. De eljött vala az az idő pont, mely nem tsak az ő ditsőségét, és fénnjét fedé bé setét homállyal, hanem az elmúltaknak, 's megtörténteknek soraiban e-lébb a' Rákótzai tulajdon személylyére, 's azután az egész Erdélyre a' romlást meghozá. A' Fényes Porta a' Rákótzitól való sok megbántásait rég' kívánta titkolni, és az e-légtételt olly' idő pontra halasztani, a' melyben semmi veszedelmes ellent állástól nem félhetne; most már egybe lévén törve Rá-

kótzinak nagyobb ereje, még tsak fegyveres kézzel sem kívánta előbb parantsolatjait támogatni, hanem egy eddig elé szokásban nem lévő utat választott, és Császári alírásával jegyzett Levele által parantsolta, hogy Rákótzai György a' Fejedelemségből töstént kitétetvén, helyébe az Erdélyi Rendek más Fejedelmet válasszanak, és jelentsenek fel a' Szultánnak, megerősítés végett, a' mint az ide mellékelt II-dik szám alatti Oklevél bizonyítja.

Most már Rákótzai György mintegy egy mély álomból nem felébredni, hanem felrázattatni érzi magát, 's azon Ország' Rendjeit, kiket nem régiben a' Szamosujvári Gyűlés' alkalmatosságával Fejedelmi fennhéjázással, minden törvényes sérelmek' legkissebb igazítása nélkül, a' szerentsétlenekre nézve legkissebb vigasztalás' ígérete nélkül elbócsátott vala, kéntelenségből Fejérvárra Mind Sz. Havának 26-dikára egybehívá. Mely Gyűlésen felolvastatott a' fennebbi Levél, sőt a' Budai Vezértől, Tatár Kámtól küldött Törökök, mind Írásban, mind szóval hasonlót adtak elő a' Rendek' Gyűlésiben. Az Ország' Rendjei, sok szerentsétlenségeik mellett, fájdalommal valának eltelve. Rákótzai a' magára vont veszedelem' sullyát kezdé fontólgatni. A' Török Udvarnak hatalma Erdély-

nek gyengesége mellé fontba tétetvén, az engedelmeskedés látszatott egyedül való eszköznek a' veszedelemben forgó Ország' megmáradására. Legelőbb is azért Rákótzai György kénytelenített egy Új Fejedelemnek Választásában megegyezni, és a' Rendek a' Bihar, és Máramarosi Fő Ispány Rhédei Ferentzet tsak hamar Fejedelemnek választották, olly' feltétellel mindazáltal, hogy a' Rendek, a' Fényes Kapu előtt a' Rákótzai vissza tételéért esdekelnének, és ha azt megnyerhetnék, az Új Fejedelem Székéből leszállván, Rákótzihoz újra engedelmességgel viseltessék; addig pedig Rákótzai sem az Ország' dolgába ne avatkoznék, sem a' Fejedelmi Czimmel ne élne, hanem mint magános személy tsendesen viselné magát. Érdemes megolvasni az Ország Rendjeinek Rákótzihoz, és viszont Rákótzinak az Ország' Rendjeihez tett fogadásait a' 3-dik, és 4-dik szám alatt. Nagy ditsőségére szolgál az Erdélyi Rendeknek valódi Nemes érzések, kik tusakodva törekedtek, a' midőn Hazájokat a' nagy veszélyből megmenteni, azt a' Rákótzai Fejedelmet, ki az egész veszélyt maga okozta, még is abba az állapotba kívánták helyheztetni, hogy nem tsak megszökülés nélkül, hanem méltóságosan élhetne. A' Rákótzai Háznak engedvén a' Görgényi, Gyalui, Balásfalvi,

Radnothi, Székelyhídi Uradalmakat, a' Csánádi, Sorostélyi, Monostori, Hóldvilági, Kis Csergedi, Solyomköi, Tasnádi, Bábólnai, Örményesi, Kodovai, szép Jóságokat, hozzá tartozó részekkel együtt. A' késő maradék is magasztalhatja az Erdélyi Rendeknek ezen nemes érzését, 's valóban jobb Fejedelemre lettek volna ezek érdemesek, 's a' midőn még is Rákótzai György ezt elesmerve, ezutánra is tsupán a' maga nagyra vágyó indulatját követte, 's annak Erdélyt feláldozni nem általlatta, leheté emlékezete méltán áldásban?

Az Ország' Gyűlése után látszatott ugyan Rákótzai György Gyalui Vár' Uradalmába magát félre vonni, és ott alattomos tsendes-ségben élni; de nem sokára a' Váradi Al Kapitány Gyulai Ferentzel levelezésbe ereszkedett. Gyulai Ferentz nyilván kárhoztatta az Ország' Végzéseit, 's eszköz leve, hogy se Várad, se Jenő Vára a' Rhédei Fejedelemségét meg nem esmerte. A' Várvédet, borozás közbe, ígéretek által arra vette, hogy az erősségeket az Új Fejedelemnek által ne adják, azt állítván közönségesen Gyulai, hogy az Országnak nem lett volna hatalmában Rákótzai György a' Fejedelemségből elbutsztatni. Ezen példa után Szamosujvári Kapitány Bánffy György is ezt tevő, 's a' több Várakban való Védék is,

sem az Ország', sem a' Fejedelem Rhédei hűségére réá hajlani nem akartak; látván a' Fényes Porta ezen zavart, ezen alkalmatosságot arra kívánta használni, hogy Jenő Várát Erdélytől elszakassza, 's a' Magyar Országi Birtokaihoz kaptsolja, 's eztet a' Török Császár az Erdélyi Rendeiktől kérni is kezdé, mellyet alig értett meg a' Fejedelmi méltóság nélkül élni nem tudó Rákótzí, töstént a' maga vissza tétetését munkába vette. Igaz ugyan, hogy ez a' Rákótzí uralkodni kívánó indulatjának ki nem óltható tüze, mind a' régibb, mind az újabb történetekben több hasonló példákra talál. De Rákótzira nézve meg kell azt jegyezni, hogy neki Erdélyhez nem a' származás, vagy Fejedelmi következős' rendje, hanem tsupán a' Rendek' Választása, a' Török Udvar' helybe hagyása, világos feltételekre letett Hit, adván just, és ő eggyezés mellett térvén vissza a' magános életre, erőszakos tselekedeteit sem törvényes okból, sem az okosság szerint menteni nem lehetett. Ő az Országot tsak azért kereste, hogy annak jövedelméből élhessen; hogy Erdélynek a' külső bátorságot, a' hatalmas Török Szultán ellen, megszerezhesse, jozan ésszel maga sem remélhetvén, a' Rendek közzül egy két ne talám tám magok hasznát vadászókon kívül, vissza téteté-

sét, nem is ohaftották. De mind ezzel nem
gondolván, az újból fejedelmeskedni akaró
Rákótzai György, szerte széllyel az Ország-
ba hódóltató Leveleket küldött, Fejedelmi
Czimmel mindeneket hivségére meghíván; a'
tsendes Rhédei Ferentz ez Országos za-
varban a' Rendeket Bóldog Asszony Havának
1658. 9-dikére, Gyűlésre egybehivatta. Rákótzai
ezen Gyűlésre küldötte az 5-dik szám alatti
Levelet, vagy is Fejedelmi Rendelést; mely-
ből, és több nyughatatlanságaiból Rákótzai-
nak gondolatjait megértvén, Bánffy Dénest
sietőleg Gyaluba Rákótzaihoz küldötték,
mind Levéllel, mind szóval kérvén Rákó-
tzit, hogy tartaná magát az Országgal tett
eggyezéséhez, tsendesesen adná meg a' kezé-
nél tartott Várat az Új Fejedelemnek. Rá-
kótzai Bánffy Dénest kemény fenyege-
tődzésekkel botsátotta vissza a' Rendekhez.
Melyre a' Rendek újra Rákótzaihoz kül-
dötték Bartsai Ákost. Ez által kérték Rá-
kótzit, hogy venné gondolóra, hogy Er-
délynek gyengesége, a' Török erőnek meg-
nem felelhet, ne kívánná az őtet sok jó té-
teményekkel éltetett Erdélyt végső pusztu-
lásra kitenni; várná el tsendesesen a' dolognak
további folyását. Már ekkor Rákótzai, ne-
vezetesen Magyar Országról, feles fogadott
'soldosokat hozatott vala bé. Bartsai Ákost

azért előre ugyan elbocsátá; de éjjel táborába utánna menvén, elérte, erőszakkal magához vette, 's úgy indította seregét, hogy a' midőn Medgyesen a' Rendek egy reggel álmokból felébredtek, a' Város a' Rákótzí hadaival tökéletesen körül véve, minden Rendek magokat mintegy elfogva lenni látták. Nagy vala a' zavarodás a' Gyűlésben; a' Hazafiak egy más ellen szinte kardra költenek. A' Rákótzí táborába Követtség küldetett, de minden hosszas tanátskozásnak, a' Város mintegy meglévén szállva, az erőszaknak való engedés lehetett a' vége. Sűrű ágyu lövések, 's trombita' harsogásai között, mintha egy Győzedelmes lett volna, pompáson lett Rákótzí Györgynek Medgyesre való bemenetele. A' jámbor Rhédei Ferentz kiméne Magyar Országí Jóságába, három Hónapi Fejedelmi nevet viselése után. A' Rendek azt az egyet magok részekről világosan kikötötték: az Erdélyí Nemesség, és Sergek a' Török ellen való hadakozásra Rákótzítól ne kényszerítessenek. Héntelenek valónak még ezen Gyűlésen a' Rendek a' Török Császárhoz Rákótzí visszatételére engesztelő Levelet küldeni. Mi némü Okokkal mentegették tselekedeteket, a' Budai Vezérhez a' 6-dík szám alatti Levélből világoson meglehet látni.

Az okosság' törvényre azt látszatott parantsolni Rákótzinak, hogy ily' állapotjában a' Török Udvart felettébb megkimélje. De még is ujjból elbizakodván Rákótz, a' Havasalföldi, és Oláh Országi Vajdákat Istvánt, és Konstantint, pártfogolni a' Török Udvar ellen, Erdélyi segítséggel is törekedvén, ez által a' Fényes Kapu' bosszuállását gondolatlanul mintegy kihívta, és ezen lépéseivel az Erdélyi ártatlan Rendeket is dolgaiba, mint pártfogókat, belé zavarta. A' Nagy Vezér meg is írta az Erdélyi Rendeknek a' 7-dik szám alatti Levelében, kemény fenyegetődzések között, hogy mind Rákótzit, mind az általa pártfogólt István, és Konstantin Vajdákat kötözve küldenék ki a' Rendek a' Szultánhoz, különben mint nyilvános ellenség úgy fogna Erdélybe bérontani. Követül küldötte ily' környűl állásai között Rákótz György Mikes Mihályt a' Bétsi Felséges Udvarhoz, attól kérvén a' Törökök ellen a' segedelmet. Azomban, ámhátor Kemény János, a' rabságból haza jött Prédikátor Selyei Istvántól a' Tatár Kámnak Erdélybe való bemenetelre már megtett minden készüléteit, a' Fejedelemnek megizentette vala; még is a' közelgető nagy veszedelmet a' Rendektől mélységesen eltitkólva, Pünköst Havának 22-dikén, tartott Gyü-

lésben, a' Rendeket minden képpen igyekezett a' Törökök ellen való közönséges felkelésre, és világos had indításra ráá venni. De az Ország' Rendjei ettől felettébb idegenkedtek, és azért ő maga fizetett népével, 's azokkal, kiket ráá bírhatott, a' már útban lévő Török hadaknak eleibe ment. A' Tanács Urak közzül Haller Gábort, és Bethlen Jánost, tsak nem erőszakkal magával elvivén. Erdélyből hét ezer gyalog, és két ezer lovasokkal lett a' kiindulás. Ezen Sereghez tsatolta magát, a' Magyar Országi részekből a' Hajduság, 's több sergek, a' kik minnyájan nagy bátorsággal várták a' Török sereggel való szembe szállást. Chinan Basa, a' Budai Vezér, egy lágy, és értetlen Ember, bé nem várván a' Temesvári Basát, szembe szálla Rákótzival, 's ezen nem katonás Vezért, Lippa mellett, Rákótzii szerentsésen megveré. Natsotska leve a' Török vesztés. Sokan, kik között az Egri Basa, az Esztergomi Bég, a' Maros Vizibe fullattak. A' hartz' mezején, az ütközet' estvéjén az egész Magyar tábor letérdepelvén, Udvari Pap Váralyai Lőrincz 'Soltárok éneklése mellett tartotta a' háláadó Könyörgést. Innen Rákótzii Váradra bémenvén, sűrű ágyuzások között, a' Magyar sereg, mu'sika szó kísérése mellett, egyenesen a' nagy templomba ment; holott

Városi Prédikátor Magyar Benedek, egy alkalmatosság szerént való Tanítást tett, Estvére az egész Város kivilágosított, sőt az egész Erdélyben meglötette Rákotzi a' győzedelmi lövéseket. Így még egyszer látszott a' Rákoltzi György szerentséje, mintegy lemenő napnak a' tiszta egen való sugarai, úgy vissza köszönteni, hogy ezen keveset tartó napfényt annál setétebb szerentsétlenség követhesse. —

Bíztatni láttatott ugyan Mikes Mihály Bétsből Rákótzit, de tsak ugyan a' Bétsi Udvarnak nem látszott valóságos meghatározott akaratja lenni, a' Rákótzii György segedelméért, a' Törökökkel háboruba keveredni. Kéntelenítettett azért Rákótzii György közelebbi győzedelmei után ujjból a' Török Fő Vezérhez folyamodni. De a' Fő Vezér 8-dik szám alatti válasszában Rákótzinak azt tanátsolta, hogy hivsége, 's engedelmes-sége' jeléül, a' Fényes Kapunál személylesen jelennék meg.

Az alatt a' Fényes Kapu megunván Rákótzinak egy mással ellenkező tselekedit, Rákótzit két felől rendelé megtámadtatni. Magyar Országba megérkezett a' Fő Vezér személylesen, az Erdélyi szélekre a' Tatár Kám, — a' Fő Vezér száz ötven ezer Emberrel közelgetett Jenő Várához. Rákó-

tzi a' Várvédet nem sokára küldendő segedelemmel ketsegtette. A' Várvéd, a' helyett hogy a' Vár' oltalmazására megkívántató előkészületek' megtételében szorgalmatoskodnék, ivással, tobzodással töltötte idejét. A' Vár' legkissebb ellent állás nélkül, Kis Asszony Havának 29-dikén lett a' megszállás, és Sz. Mihály Havának 2-dikán a' zenebonáskodni jól tudó Ujlaki László már feladta az egész Várat, mellyért igaz ugyan, hogy Rákótzai Ujlakira hadi törvényt ültetettvén, Ujlakit fő vétellel méltán büntettette, de Jenő még is elveszve marada. A' megrémült Erdélyi Rendek, az idő rövidsége szerint, a' mint lehetett annyi számmal Nagy Sinkre egybe gyűlvén, buslakodva tanátskoztak, hogy a' Tatár Sereg, már az Erdélyi havasok mellett állván, mit kellessen tsinálni, hogy megmaradhassanak. Elvégezték, hogy a' Török Fő Vezérhez Követség küldessék, megkérni a' Fő Vezért, hogy a' Rákótzai vakmerőségéért ne büntetné az egész Erdélyt. — Mely Követségre kirendelt Bánffy György elmenni nem akarván, elküldettek Bartsai Ákos, Daniel Ferentz, Luts János. Szászok' Nemzeti Gróffja, és Fodor János. Maga Rákótzai György is ezen Követség iránt tudositatván, maga személyes dolga' pártfogolását nem tsak ajánlotta a' Követség-

nek, hanem úti költségre három száz Tallé-
rokat is adatni rendelt, így habozván maga
tselekedeteiben szüntelen, mint a' vízbe ha-
ló ember. —

Alig mehettek ki Erdélyből az Ország'
megmaradásáért esdeklő Követek, már béér-
kezett a' Tatár Kám vad népével, a' Bodzai
(passuson) szoros úton. Székely útmutatók
hozták bé Erdélybe. Legelőbb Brassónak,
azután Szebennek jött. Ezen Városok meg-
lévén erősítve a' bennelakók ugyan nem fél-
hettek: de azt remélvén, hogy az által a'
Tatárokat szelidségre bírhatják, és legalább
a' Város mellett lévő szomszéd helységeket
megkiméllik, nagy summa arany, és ezüst
pénzel adóztanak. De ezzel tzeljokat elnem-
érhették, a' szomszéd helységeket tsak nem
a' Város' Kapujáig elégetvén a' Tatárok. In-
nen több tsapatokra oszlottak. Minden hely-
ségeket, Nemes Udvarokat, felkerestek, fel-
égettek. Az Országbeli gonosz Emberek köz-
zül út mutatókra, az elrejtett vagyonok fel-
fedezőkre mindenütt találván. A' kiket le nem
vágtnak, azokat rab lántzokra füzvén, mint
a' Vásárban a' marhákat magok előtt hajtot-
ták. Más Városok felett Fejérvárnak legsze-
rentsétlenebb leve a' sorsa. A' Tatár Kám
Szebenből egyenesen oda ment, azt állítván,
hogy illő lenne a' Fejedelmet lakhelyén meg-

látogatni, 's felkeresni. Rákótzí György Fejérvárra nézve semmi rendelkezéseket nem tett vala. A' Várost legkissebb Várvéd nélkül hagyta, még a' Város Elöljárói közzül is a' nagyobb rész, a' hová lehetett, elszaladott. A' megmaradott gyámoltalan nép, a' mi pénzt egybe gyűjthetett, ajándékuł kiküldé a' Tatároknak. De a' Tatárok keveselték a' kiküldetett adót, a' tehetősebbek' kifutásával a' Városi nép több adóval a' Tatárokat meg nem engesztelhetvén, óltalomra került a' dolog. — A' szegény Fejérvári nép, nem sokáig álhata ellene a' Tatárságnak. A' Tatárok bérohanván, az uttzákon öldösték az embereket; a' Toronyba felhágta, onnan elevenen vetették le az embereket az uttzákra. Legelőbb a' Bethlen Gábor által fényesen épített Fejedelmi Udvart gyujtották fel; a' fényes butorokat a' ház' közepére rakták; a' fejer márvánnyal kirakatott szobákat, rendről rendre belölről felgyujtották; fedél nélkül, és butorok nélkül maradott a' Fejedelmi Udvar. A' Fő Templomba bé menvén, a' Fejedelmek' sírjait felhányták; I. Rákótzí György' tsontjait nap fényre száradni kítették, a' Fejedelmi emlék köveket egybe tördelték; I. Rákótzí Györgynek zászlóját nagy dühösséggel különösön elégették. A' Templombeli székeket egybe hordván, a'

Templomat kívülről belőlről egyszersmind gyújtották fel. Nyóltz nagy darab harang elolvadva hullott le a' toronyból. Thorotz-közi Ferentz Háptalan Keresőnek köszönheti Erdély egyedül a' Fejérvári Országos Leveles Tár' megmaradását, a' ki a' Levelek' féltőbb részét, minden felsőbb rendelés nélkül, Szebenbe maga szállította vala el. — Ennél szerentsétlenebb vala Pápai János, kire a' Bethlen Gábor Fejedelemtől, nagy gondal, és költséggel szereztetett Könyvtár vala bízva. Ez, a' Könyvtárnak egy részét bé rakta vala azon épületbe, melyben rendszerént az Ország' levelei a' Háptalan által tartatnak. A' templomból bemenő ajtót téglával bérakattván, bémesztette, maga is Pápai a' kiseded ablakon oda bébútt. A' Tatárok bévágták az ajtot a' Templom felől, a' Könyveket, Kéz Írásokat, mellyek között vóltanak, a' Mátyás Király Könyvtára' sok maradványai, a' Templom' közepén elégették. Pápai Jánost ló mellé kötve, jól megkorbátsolva, magokkal elvitték. A' Tatárok' Várad mellé való érkezésekor még élt Pápai, de azután több híre nem hallatott. Elégették a' Tatárok a' Fő Oskolát is épületjeivel, és a' Könyvtárnak ottan hagyott részit. Illy 'sákmánnyal megrakodva, a' rabokat magok előtt hajtva, mentek Enyed Várossára. Enyed

lakossai, a' kik el nem szaladhattak, a' Templomat körül vevő kis kerítésbe előre magokat bévonták, 's ott olly' férfiason megöltalmazták életüket, hogy a' Tatárok Enyedet, nagyon kevés pénzt feltsikorván adoúl, oda hagyták. Thordának nem leve ez a' szerentséje; földig elégettetett. A' Maros Vásárhelyre ment Tatár tsapat, tsak az egy ott lévő kis Vár' kerítéséből három ezer embert vitt el fogságra. Végtere Kolo'svárra érkeztek a' Tatárok. A' Várost ugyan el nem pusztíthatták: de a' külső Városokat a' Kapukig hamuvá égették. A' Várostól száz ezer Talért tsikortak fel hadi adóba, sok száz szekér eleségen kívül. Így mikor már nem volna szüntelen mit pusztítani, gyilkolni, megérkezik a' rendelés a' Nagy Vezértől a' Tatár Kámhoz, hogy a' pusztitástól megszűnven, vinné ki Erdélyből Seregét. Ki is tsak úgy engedelmeskedett ezen rendelésnek, hogy kimenő utjában a' Szilágyot, Kővár' Vidékét egészen Nagy Bányáig elpusztította, mindenütt a' sok ezer fogjokat maga előtt hajtván. —

Erdélynek illy' rettenetes elpusztulása után, a' hozzá küldött Követeknek a' Fő Vezér megparantsolá, hogy az egyik Követet, Bartsai Ákost, esmernék Fejedelmek-

nek, az eddig okozott hadi költségekért fizetne az Ország öt száz ezer Tallért; az Ország'rendesadója ezutánra neveltessék nyóltzvan ezer Tallerra. Káránsebest, Lugost, adja által az Ország örökösön a' Töröknek. Mely pontokat ha az Erdélyi Rendek pontosan nem tellyesítnének, a' Nagy Vezér újból Seregeket küldene bé Erdélybe. — Nyomha követte az Erdélybe megtérő Követeket Mustafa Bég népével, olly' rendeléssel, hogy Bartsait bé is ültesse a' Fejedelmi Székbe. Mind Sz. Havának 8-dikán, a' ki pusztított Országának Rendjei Segesvárra Gyűlésre egybehivattattak. Nem vala itt helye sem tanátskozásnak, sem szabad Fejedelmi Választásnak. Mustafa Bég, a' Bartsai Fejedelemségét hatalmason elrendelte, a' megfélemllett Rendek elnémúlva fogadták a' rendelést; azt az egyet fenn hagyták még most is tsak ugyan a' Rendek, hogy ha Rákótzii György a' Török Udvertől kegyelmet nyerhetne: úgy a' Bartsainak letett hivségtől azonnal feloldoztatva lenni tartassanak. Valóban nagy álhatatossága a' Rendeknek a' Hazájokat szerentsétlenné tett Rákótziihoz.

Míg ezek Erdélyben szerentsétlenül folynának, Rákótzii elébb Váradon ült, azután nem tartván ott magát bátorságban, Váradot

ostromhoz készíttette, Pattantyus Vezér Gaudi Andrásra bízván aztat, 's maga a' hadaival Magyar Országban előbb, 's hátrább utazgatott. Az Erdély' megszabadítására legkissebb probát sem teve; sőt a' midőn a' Tatókat kimenő útjokban könnyen meglehetett volna támadni, a' sok ezer szerentsétlen fogjoknak kiszabadításokra egy lépést sem tett, és ámbátor Rákótzin alatt szép számú fizetett hadak voltak, még is sem ezek, sem a' Rákótzin vissza tételében olly' erőssen buzgolkodó Hajduság a' Tatókkal megütközni nem akarván, a' gyilkolásokat, pusztításokat, Magyar Országban is egybefogott kezekkel nézték. Sőt a' Váradin erősség is csak úgy maradhatta meg a' Tatártól, hogy annak megmaradását nem a' Rákótzin által megtett intézeteknek, vagy Alkapitány Gyulai Ferentz vitézségének, hanem nagyobb részint a' Gaudi András éjjeli nappali szorgalmatosságának lehetett tulajdonítani.

Azomban a' Nagy Vezér is olly' siető megtérését koránt sem tette vala, az Erdélyi Követek' kérése' következesében, hanem a' Törököktől bírt Ásiai részekben nevezetes zürzavarok, és zenebonák ütvén ki magokat, a' Török Szultán' parantsolatja hívta vissza a' Nagy Vezért seregestől. Ki is Erdélyt ki

pusztítottván, és Erdélynek Bartsaiban a' Töröktől egyenesen kineveztetett Fejedelmet adván, különbben is ez által a' Fényes Kapunak rendelkezéseit tellyesíttette vala.

De Erdélyben nagyon kevesen találattak, a' kik a' Bartsai Ákos Fejedelemségében az Országnak boldogságát reméltették. Az ő álhatatlan vólta, semmi nagy dolgok' ki vitelére alkalmas lelki ereje, az iddogalásokban való gyönyörködése, az ő Kormányának állandóságot nem ígértek. Az sem tette az ő Fejedelemségét kedvessé a' Rendek előtt, hogy ő az Erdély' tsendessége ki eszközzésére küldetvén követül a' Vezérhez, a' mint gyanították, ajándékokkal, ígéretekkel, nyerte meg törvénytelen kineveztetését, és az Ország' nevében még öt száz ezer Tálér hadi költséget is a' Nagy Vezérnek ajánlott. Azomban kéntelenek lévén a' Rendek a' környül állásoknak engedni, mihetyt Bartsai Fejedelemnek a' hitet letették; azonnal Ítéző Mester Lázár Györgyöt sietve elküldötték, hogy újból mondana le a' Fejedelemségről valósággal, ne hogy a' két Fejedelmek között az Ország elszakadozván, több zürzavarok, veszedelmek következzenek. Rákótzai György nagy keménységgel fogadta az Ország' Követjét; tsak ugyan a' Bétsi Udvartól Mikes Mihály semmi vigasz-

taló válasszal vissza nem térvén, 's maga erején hogy Rákótzí Fejedelemségét fenntarthassa a' Törökök ellen, annak lehetetlenségét által látva, Rákótzí olly' egygyezésre mene, a' hozzá küldetett Ország Követtel, hogy a' Karok, és Rendek, vagy Bartsai Ákos, a' Török Udvarnál Rákótzinak lehető megkegyelmeztetését semmi részben negátolják; Rákótzí Györgynek továbbá minden Jóságait, Uradalmait, szabadon bírni, azokban tetszése szerint lakni, megengedessék. Mely egygyezést Böjtelő Havának 26-^{1659.} dikián, a' Besztertzére gyűlt Országos Gyűlés megerősítette, Rákótzí György is, a' maga kezénél vólt erősségeket kiadatni elrendelvén, Bartsai Ákos a' kipusztított Erdélyt tökéletes birtoka alá vevé. Mihelyt a' Váradí erősség által ment a' Bartsai kezére, az Erdélyi Rendek ezen Várnak állapotját nagy gondossággal elhatározták. — Haller Gábor Váradra Fő Várnagynak kiküldetvén, Tanácsos Kapi György által pompáson béiktattatott, ezen Fényes Hivatalba. Alvárnagynak tétetett Balog Máté. Kik is az elromlott kőfalakat megujjították, ujj Sorompókat, Sántzokat építettek. A' Várágyuit tökéletes haszonnevő állapotba helyeztették, 's már most nem tsak az ujj Fejedelem, hanem az Ország' hívségére is bé

eskettettek, nem csak a' Várvéd, hanem a' Várnagyok is.

E' szerént Rákótzi kéntelenítettén az Erdélyi Fejedelemségről másodszor is lemondani, ez uttal vissza vonta magát a' Magyar Királyság alatt való Birtokaiba. De az ő nyughatatlan lelke, nem engedett az általa megrontott Erdélynek továbbra is tsendeséget; nem tudta a' Fejedelmi Széket a' magános étellel állandólag feltserélni. Nagyobb lelki erő kívántatott arra, mint az övé, hogy a' magános életbe magát belé szoktathassa. A' Bartsaival való Barátságot, a' Rendekek való egygyességet csak szinből tette, sem a' Fejedelmi tizmet viselni meg nem szűnt, sem a' Fejedelmi jussokba magát belé zavarni. Az Erdélyhez tartozó Magyar Országi részekben feles hadi népet tartván, azzal a' föld' népét terhelte. A' Magyar Országi Vármegyék a' sok pusztításokat, katonai kitsapásokat, szenvedni megunták. Ezen Katonának, az Erdélyi postákat, Levél hordókat elfogdosták, az utozókat megtámadták. Így lőték meg akkori híres Orvos Doctort, Enyedi Sámuel, az út' közepén. Maga a' Magyar Országi Nádor Ispány Vesselényi Ferentz is látszatott már most Rákótzi Györgyöt pártfogólni. Ugyan is az Erdélyi Rendekek, és Bartsai, Levél által kérték őtet, hogy a'

Magyar Országi Királyság alatt való Rákó-
tzi Uradalmaiban néki hadi népet gyűjte-
ni, 's tartani tiltaná meg, hogy az Erdélyi-
eknek, és a' Törököknek a' Rákótzai kato-
náitól, ne lehessen megtámadások, a' Felsé-
ges Magyar Királlyal fennálló Béke' pontjai
szerént, De a' Nádor Ispány Vesselényi
minden vétket nem Rákótzira, hanem az Er-
délyi Rendeekre hárított, azt irány, hogy a'
Török' tsalárdsága, és kegyetlensége ellen,
Erdélynek magát erővel, és személyes vi-
tézséggel kellene óltalmazni; ámbátor Magyar
Ország is tulajdon akkori szerentsétlen álla-
potjából a' Török hatalom' erejét érezvén, a'
Palatinus jól tudta, hogy idegen segítség
nélkül Erdély még kevesebbé, támadhatná
meg a' Törököket, mint Magyar Ország, és
hogy az okosság, és kénytelenség a' Törököt
megengesztelve tartani, Erdélynek törvényül
parantsolta. De a' Nádor Ispány az Erdély
szerentsétlen állapotját érezni önkéntesen
nem akarván, az ilyl' Leveleivel nem csak a'
tüzet élesztette a' szerentsétlen Erdély felett
vetélkedő két Fejedelmek között, 's az Er-
dély' nyomoruságát nevelte; hanem Rákótzai-
nak megengedvén, hogy Magyar Országi Bir-
tokaiban hadi népet tartson, 's azoknak sza-
badságot adván az Erdélyi részekre való bé-
tisapásokra, a' Magyar, és Erdély között fenn

álló Béke' világos pontjai ellen teelekedett: sőt a' Magyar Királynak jussait is megsérteni engedte. Rákótzai György a' maga Uradalmait a' Magyar Földön nem úgy, mint szabados Uralkodó, hanem mint akármely más törvények alatt lévő Magyar Nemes Ember úgy bírván.

Okozta továbbá a' Bartsai, és Rákótzai közt lévő nagy egyenetlenséget az, hogy az Erdélyi Fiscalis Jóságok' nagyobb részét, még mikor legelőbbször lemondott volt Rákótzai György a' Kormányról, a' Rendek Rákótzinak által engedvén, és ezen egygyezést a' Besztertzei Gyűlésen újból is megerősítvén az Erdélyi Rendek, most már Bartsai nehezen szenvedte, hogy nevezetes, és hasznot hajtó Uradalmak nélkül való ellétét, és az Erdélyi Fejedelemségnek tsak terheit, és színét viselné, nevezetes jövedelmek nélkül, 's ezlet alattomosan a' Fényes Kapunak felpanaszolta, és rendelést eszközölt ki a' Fényes Kaputól, hogy Rákótzinak, és Feleségének, 's Annyának minden Erdélyben fekvő javai elfoglaltassanak. —

Mihelyt megérkezett ez a' rendelés, azonnal Szász Sebesben Ország Gyűlés tartatván, 1659-ben, Pünköst Havának 24-dik napján, azon Gyűlésnek 11-dik törvényes Czikkelijében az Uradalmok a' Rákótzai kezéből kivétet-

tek; sőt az is megtiltatott, hogy senki feje, és Jozsága elvesztése' büntetése alatt a' Rákó-tzi Udvarában, vagy az annyaében szolgálni ne bátorkodjék. Nem kevés eszközül szolgált ezen végzes' megtételére, újj Ítélő Mester Nadányi Mihály, mint a' ki a' Rákó-tzi Háznak személyes ellensége lévén, Bartsai Ákost is ingerlette. Nagy nyughatatlanságok között volt Erdély a' Bartsai Ákostól megígért hadi, és rendszerént való adók' megfizetése miatt. Az adó' egy részével Bánffy 'Sigmond bément Konstantzinápolyba. Az adó' mennyiségét keveselvén a' Szultán, Bánffy 'Sigmondot Tömlöztbe tétette; Serényi Mihály által több pénz küldetett ugyan Konstantzinápolyba: de Bánffy 'Sigmond még is nagy későre nyerhette vissza szabadságát. Azok alatt Rákó-tzi Bartsai-val egy más ellen gyűlölséges, és Fejedelmekhez nem illő irogatásokat folytattak; az Ország' nevében a' 9-dik szám alatti sok igazat magában foglaló, és mególvást érdemlő Határozás tétetett közönségessé Rákó-tzi ellen. Ezt Rákó-tzi mególvásván, már nem a' Török ellen, hanem Erdély ellen gerjedt haragra, nyilvánságosan nyúlt a' fegyverhez, számos hadi népe mellé tsatolván a' hozzá mindenkor hív, és a' pusztításra kész Hajdúságot, s ezekkel Erdélybe bément.

Bartsai Ákos már előre az Erdélyi Nemességet, és kevés hadakat a' Thorda mellett lévő Heresztes mezejére táborba gyűjtötte vala; oda ment Gerendröl a' tsak azon napokban Tatár rabságból haza jött Kemény János, a' kinek, Havasalföldiben való mulatása alatt, az álhatatlan Bartsai az Erdélyi Fejedelemséget ajánlotta vala. Bartsaival ketten több óráig különösön tanátskoztak. A' Tanátskozásnak következése nem lévén, megértvén az Erdélyi Főbb Urak Rákótzinak nagyobb sereggel való közelgetését, a' Nemesi rend' meg maradott részét kotzkáztatni nem akarván, Bartsai Ákos' megegyezésével Déváig vissza felé mennek. Rákótzii követvén Bartsait, útjában Kemény Jánossal ő is találkozott. Ő is hasonlólag kínálkodott az Erdélyi Fejedelemséggel Kemény Jánosnak: de olly' feltételek mellett, hogy az Erdélyből bėjővő jövedelem tsak nem mind lenne a' Rákótziié, 's a' Fejedelemségnek terheit pedig hordozná Kemény János. Nem vala Kemény János idegen, a' mint a' következés meg is bizonyította, akármi úton az Erdélyi Fejedelmi Szék' megszerzésétől, hanem okossága szerént, a' történetnek bővebb kifejtődését még bévárni jobbnak tartotta. Déváról Bartsai Ákos Cancellár Bethlen Jánost,

(a' kit az Ország' Rendjei 1659-ben, Pünköszt Havának 24-dikén, a' Sz. Sebesi Gyűlésen költ 8-dik törvényes Czikkely szerint, következendő szavakban tettek vala „Annak o-
 „ káért igen érdemesnek, és illendőnek ítél-
 „ tük Bethlen János atyánkfiát ez betsü-
 „ letes Tisztre, mind nagy emlékezetű régi
 „ Eleinek e' Hazában való sok szolgálatjo-
 „ kért, mind pedig, a' mi nagyobb, a' mosta-
 „ ni veszedelmes állapotjában szegény Ha-
 „ zánknek, a' szegény Haza mellett való hasz-
 „ nos hűségéért, és fáradhatatlan szolgálat-
 „ jáért, megismerván erre ő Kegyelmének
 „ mindeképpen való elégségét is, noha ma-
 „ ga sok mentegtetése után, mindazáltal a'
 „ Nagyságod Kegyelmes Consensusából vá-
 „ lasztottuk, és állattuk bé a' Cancellárius-
 „ ságnak Tisztébe. Melyre hogy az Ur
 „ Isten nékie betsületes, és a' Haza' szolgál-
 „ latjában hasznos forgolódást mind végig
 „ engedjen, szívből kívánjuk!") Rákotzi elé-
 be küldötte, igérte a' Fejedelemségről való
 lemondást; de úgy hogy Rákótzzi Seregé-
 vel együtt menne ki elébb Erdélyből, és a'
 Rendek tellyes szabadságban határozhassák el
 az Erdély' sorsát. De Rákótzinak nem
 az Erdély békessége' kieszközlése, hanem
 az Erdélyi Fejedelemség' vissza nyérése lé-
 vén tzellyá, ezen ajánlást el nem fogadá; ezt

megértvén Bartsai, elébb Bethlen-Jánost, és testvérét, Bartsai Andrást, indítá a' Török Basához Temesvárra, 's maga is Fellegét a' Dévai Várban hagyván, Temesvárra kiindúla. Szerentsés is vala Bartsai, hogy elindúlt, mivel ha késett volna, a' Rákótzai által ellene küldött öt száz lovasok könnyen elérhették volna. A' Temesvári Basától Fejedelmi méltóságához illendőleg fogadtatott Bartsai, holott megállapodván, egy Márkó nevezetű postáját egyenesen az akkor Á'siaban mulatozó Szultánhoz küldötte, megírván Erdélynek állapotját, rendeléseket esedezett tétetni a' Török Vezérekhez vissza tétele iránt. —

1659. Rákótzai György mihelyt vetélkedő Társának az Országból lett kimenetelét megértette, azonnal Sz. Mihály Havának 24-dikére, az Ország' Rendjeit Maros Vásárhelyre egybe hívatta. Eljövén a' Gyűlés' ideje, a' köz nép' salakjából egybe szedett Rákótzai katonái Vásárhely' Vidékében megtelepedtek. Ott szabadon prédáltak, némelykor gyilkoltak is. Rákótzai abból a' kinézésből, mint ha a' Rendeknek szabad hátrózkodást engedne, előbb a' maga által, uralkodása' első Esztendejében, egy Velentzei Szeréna Ágoston nevű híres mester ember által építtetett Radnóthi Kastélyában tartózkodott. A' Gyűlés'

kezdetén megszálltatott legelőbb Kemény János, hogy a' maga vélekedését az Erdélyi Fejedelemsre nézve mondaná meg. Ő magát mentegette, mintha, (mivel még a' Tatároknak tartozó váltságot egészen ki nem fizette volt) nem illene egy félig még rabnak Ország' Gyűlésin beszélleni. Erre tsak hamar Mikes Mihály, Mikes Kelemen, és Lázár István, a' Székely Nemzetbéliekkel Haza ellenségének, és meggyilkolni valónak kiáltozván mindent, a' ki Rákótzai Györgyöt Erdélyi Fejedelemsnek nem esmerné újból, a' szabad tanátskozás megszűnt; Rákótzai György, utánna küldött Követségé által, a' Fejedelemségre meghívattatott; Vásárhelyre ágyu. lövések között pompáson békisértett. Valamiképpen Rákótzai, úgy a' Rendes is újból letették a' Hitet. Béülvén így harmadszor Rákótzai a' Fejedelemségbe, ditsekedett az Ország' boldógitásával: de tsak hamar tüzes bizakodásai ismét elfoglalván, magát a' Havasalföldi, és Oláh Országi dolgokba elegyítette. Oláh Országban Minye Vajdát, Havasalföldében Konstantint pártfogolta a' Törökök ellen, Mikes Kelemen Havasalföldébe seregekkel is béküldötte. Ezen lépései által a' Török Szultánt újj boszszuállásokra ingerelte, és a' pártfogoltatott Vajdákat földön futókká tette. Tsak a' Vára-

dí Vár hibázott, hogy Rákótzit újjból az egész Erdély Fejedelmének esmérje. Ennek Várnaggya Haller Gábor a' Várvédet a' Bartsaihoz való hűségben megtartani törekedett. És hogy a' Várvédnek az elpártolásra ok ne szolgáltatódjék, Temesvárra küldött embere által pénzt kért a' Hó pénznek kifizetésére. A' Jenői Basát két ezer gyalog, és öt száz lovasokkal útnak is indította Bartsai, és ezen seregetskével Cancellár Bethlen Jánost, adván nékie két ezer darab aranyokat, hogy ezen pénzt Várad' szükségére elvinné. El is vitetett ez a' pénz oda; de a' Várban lévő Hadnagyok a' pénzt kezek közzé vévén, magok között felosztották, a' Várat Rákótzinak kezére játszodván, 's így leve ez annak az oka, hogy ezen Erdélyre nézve legnevezetesebb Vár Erdélytől elszakadva, nem sokára egészen Török kézre jusson. —

Míg ezek történtenek, Bartsai Ákos Tömösváron mintegy betsületes őrizet alatt tartván, méltán nyughatatlankodott sorsa iránt, és kéntelenítettett Tholdalagi Mihályt egyenesen Adriánopolyba küldeni a' Szultánhoz. Ki is kemény rendeléseket hozván a' Török Vezérhez Bartsainak Fejedelmi székébe való bététele iránt, tsak nem késő ősszel, Sz. András Havában indulhata bé B a r-

tsai a' Török seregektől kísértetve, Hunyad Vármegyében a' Vas Kapunál igyekezett Erdélybe bémenni. A' Rákótzai kémjei ezen szándékát jókor megvívén nékie, Szász Város mellett a' Kenyér mezején kész sereggel várta. — A' Vas Kapu tájékán kemény sántzokat hányatván, abba három ezer felfegyverkezett parasztokat bétéve; ezekkel kívánta az első bemenetelt akadályoztatni. De az Erdélybe bėjővő Török Sereg, a' Havas' oldalain a' sántzokat kikerülvén, hátúlról támadta meg a' paraszt sántz védet, mely is a' sántzokból haza nyargalt: azon nyóltz zászló allya, mely a' sántz végsegítségére Rákótzitól küldettetett, Kernyesd nevű falunál bukkant a' Törökökre, sebes lépésekkel nyargalt a' Rákótzai seregéhez. Mind ezt Rákótzai megértvén, seregét egybe húzta, s egyenesen szembe ment Bartsaival; Várhegynél lett a' találkozás; Rákótzai serege sokkal nagyobb vólt, mint a' Törökség; eleget is igyekezett személlyesen Rákótzai serege' igazgatására: de a' szerentse nem akara szolgálni. A' Rákótzai seregéből három ezer ember fedezé a' csata piatzot, a' Törökök' részéről tsak hat száz esett el. Tsak annak köszönheti Rákótzai megmaradását, hogy a' Török sereg a' maga győzedelmét nem tudta használni; külömben sebessen kergetvén

Rákótzit, az egész serget egybe törhette volna. A' Basa az elhullott Keresztények' fejét megnyuzatván, szalmával kitöltve szekeken küldötte a' Szultánnak, mint a' győzedelem' bizonyos jeleit. Bartsai Ákos maga bément Déva Várába betegeskedő Felesége', Szalántzi Er'sébeth' látogatására; ott hat napig mulatozván, a' Rákótzii elszaladhatására bőv időt engedett. Vissza térvén a' taborhoz, megindult a' Török sereg a' Rákótzii felkeresésére; elébb Fel Vintz mellett táboroztak, 's megértvén, hogy a' Török János' Kapitánysága alatt, mintegy két ezer többnyire Hajduság útban volna a' Rákótzii segedelmére, ennek egy Török tsapat eleibe ment, 's a' Thordai úttzákon verte meg a' Hajduságot. Vintzről Radnóthra tétetett által a' Török tábor: de Rákótzii Vásárhelyről Déé's felé vissza vonta vólt magát.

Látván a' Török Vezérek, hogy már a' tél jelen lenne, és hogy nem lenne arra elegendendő erejek, hogy Rákótzit ez úttal merőbe megronthassák, táborokat Balásfalva felé vissza nyomták, 's ott hadi Tanátsot tartván Bartsai Ákossal, 's a' vele lévő Erdélyi Urakkal, azt határozták, hogy Bartsai Ákos bémenvén Szebenbe, ottan a' telet töltené el, 's várná el a' bėjövendő Tavasszal a' béküldendő nagy Török Segítséget, a'

mely ötöt a' Fejedelemségbe merőbe vissza tenné. Melynek következtében ezer Jantsárok, öt száz Török Lovasok adatván Bartsai mellé, Bartsai Ákos Szebenbe, a' mely Város hívségében mindenkor megmaradott vólt, béméne; a' többi Törökség a' Vas Kapunál viszont Erdélyből kitakarodott.

Mihelyt ezt a' Déé's mellett megállapodott Rákótzí megértette, mindjárt seregével sebes lépésekkel megindulván, Szebent ostrommal körül vette; a' maga hadi szállását, a' mellette fekvő Sellenberg nevű faluba tévén. Jól látta ugyan ő aztat, hogy Szeben erős, 's nékie a' Vár' megvételeire megkivántató elég ágyui, és golyóbissai nem lévén, abban a' reménységben, hogy Szebent erővel megvehesse, bajoson lehetne. De nem annyira az erőbe, mint a' Bartsai Ákos változó, és gyenge elméjébe vetve reménnyét, az ostrom alatt alattomos útakon kívánt Bartsaival eggyezgetni. Bartsai Ákosnak Felesége a' Dévai Várban betegeskedvén, a' hol tsak ugyan azután meg is hala. Bartsai Ákos, Felesége sorsa iránt nagy nyughatatlanságok között lévén, állhatatlansága szerént jó szível által engedni kész vala Rákótzinak a' Fejedelmi Széket. Alattomos apró izengetések tétettek a' két Fejedelmek

között, míglen Bartsai Ákos testvérét, Andrást egyenesen kiküldötte Rákótzihoz. Ezek már előre meg is egyyeztek, hogy Rákótzin az Örményesi Jóságát, egy néhány ezer aranyokkal, örökös birtokában hagyván Bartsai Ákosnak, tsendesesen bírhasa Erdélyt, 's abba is igyekezett Bartsai, hogy a' Török Várvédet, a' Szászokat, és a' Szebenbe bészorúlt Magyarságot egy más között egybe vesztvén, ezen zavarban a' Város feladásék. De a' Városban lévő Tanácsosok, Szász Nemzeti Gróff Fleischer András, Polgár Mester Melzer András, Szék Bíró Kapp Jánossal egyet értve, okossággal, és keménységgel Bartsai igyekezetét semmivé tették. Jól tudván ezek, hogy a' Török Udvar soha is Rákótzinak meg nem engedvén, Erdély Rákótzin alatt soha is állandó Békét nem remélhetne. Megértvén Rákótzin, igyekezetének füstbemenetelét, Cancellár Bethlen Jánosnak, mint a' ki egyik főképpen ellenzette a' Város' feladását, 's Bartsainak Rákótzival való egyyezését, feleségét, Váradin Borbárát, és öt esztendő 'Sofia leányát, a' Kis Buni Kastélyból megkötözve elhozatta, 's Bethlen Jánoshoz levelet írván, azzal fenyegette, hogy ha Szeben Várossa' feladását ki nem eszközli, Leányát ágyu eleibe kötöztetvén, abból kilöti, annak idejét is megha-

tározta, hogy mikor fogná ezen emberiséget fellyül múltó tselekedetet véghez vitetni. De ezen fenyegető Levele Bethlen Jánost meg nem tántorítván, eztet ugyan meg nem tette, hanem feleségét, és Leányát Bethlen Jánosnak a' Kövári Várba kemény fogságba Szeben alól elvitette; Bartsai Ákos pedig maga részéről látván, hogy sem a' Várost felnem adhatja, sem Rákótzival nem eggyezhelik, az egész ostrom' hátra lévő ideje alatt, dobzódással, 's iddogalással töltötte idejét; a' Tanácsosok pedig Bartsainak nevében, több versen folyamodtak a' Török Szultánhoz, hogy segedelmet küldeni, és őket megszabadítani ne késnék. Két postának órrát, és füleit levágatta ugyan Rákótzin: de csak ugyan végtére érkezett a' Török Szultánnak vigasztaló Levele a' Tavasz' elein béjövendő segítségről. —

Meg is indulá Sz. György Havának elein Sejdi Vezér mintegy 30,000. emberrel, olly' ^{1660.} kemény rendeléssel, hogy Rákótzit feje elvesztése' büntetése alatt az Erdélyi Fejedelemségből végképpen kitegye. Ő legelőbb a' Hajdusághoz Levelet botsáta széljel. Ezen 10-dik Szám alatti Levélben, inti a' Hajduságot, hogy a' fenyegetődzéseket letéve, küldenének hozzája Követeiket, kikkel megma-

radások felől lehessen eggyezni. Al Kaptány Gyulai Ferentz az egybegyűlt Hajdu sereget ketsegtette segedelemmel. Kik is Kába mellett táborozván, ottan a' Török Seregtől meglepettek. Semmit nem merték magokat óltalmazni: hanem szerte széljel futottak a' Várakba; kiket a' Török Vezér futásokban kergettetett, 's Kábán elkezdve, a' Botskai István által megtelepített Hajduság' jól meg épült helységeit, rendről rendre elégettette. Az ott találató népet, vagy levágatta, vagy rabságra vontzolta. Ugy anyyira nagy lett a' pusztítás, és égetés, hogy messzünnen látszatott ennek világa, 's mind ezen Hajduság' elpusztítását a' kérkedékeny Gyulai Ferentz, a' Váradi Vár' háta mellől tsendesesen nézte. Ez alatt a' Török Vezér Debretzen mellett táborozván, a' Debretzeniektől száz ezer Tallér adót feltsikort, 's a' Bihar Vármegyei Rendekeket arra kényszerítettette, hogy Al Ispány Boldovai Mártont, tizenkét más Nemeseikkel hívségek' kezességéül adnák, kiket a' maga táborával el is vitt. — Ezek után megindult a' Török sereg a' Szilágy felé; Rákótzinak Potsa nevű Kastélja mellett tsendesesen el is takarodott a' sereg. De a' benn lévő nép' kilövései, a' lovasságnak onnan való kinyargalása, a' Vezért bosszuságba hozván, seregének egy

részét vissza küldötte útjából, Potsa Várát megvétette, 's felégettette, a' Várvéd' egy részét, levágatta, más részét fogságra vitte. — Somlyóra érkezvén, ezt hasonlólag egészen felgyújtották a' Törökök, 's onnan is feles lovakat magokkal vontzóltak. Így a' Törökség a' Tatárok' példáját követvén, a' mely része Erdélynek a' Tatároktól épen maradott, ezek által szenvedett. Egy Tallért fizetett a' Vezér minden Keresztény főért, 's ebből következett, hogy a' magokat védelmezni nem tudókat is lenyakaszták a' Törökök, hogy így a' pénzért behordott Keresztény' fejek száma nevedjék. Sok ezer Keresztény fejek egybehordatván, az elfogott Keresztény rabokkal megnyúzottak, szalmával kitöltettek, 's így szekerekre rakatva, egyenesen inditattak a' Szultánhoz. —

Megértette a' Szeben alatt ok nélkül ideit vesztegető Rákótzai György a' Török sereg' ellene való béindulását, 's megfontolván azt, hogy ez főképpen személye ellen lévén béküldve, ötöt akár holott is felfogná keresni. A' Szebeni ostromot félbe hagyja, 's az ott használt Farkas nevű nagy ágyut, mellyet hajdonába Bátori Sigmund öntetett, a' Szász Sebesi Kapunál tovább nem vihetvén, seregével Kolo'svár felé igyekezett, előre megtévén jóval rendelkezéseit. Sok Nemeség, és feles Székelység hadi készületben sem-

mi részben nem fogyatkozva, kíséerte a' fizetett hadait; Gyalu' Vára alatt állapotodott meg táborban; ámbátor a' Hajduság elpusztítottván, és a' Magyar Országi részek is nagyobbára már a' Törököktől függvén, onnan nagy segedelem nem jöhetett Rákótzinak; tsak ugyan Gyulai Ferentz, egy felől a' Nemesség' ígérete ketsegtetésével, más felől felakasztással fenyegetödzvén, a' Váradi úttzákra számos mester legényeket felfegyverkezve küldött Rákótzihoz, ugyan hozzá tsatolta magát egy néhány száz Oláh legény a' Csűrüljei Oláh Pap' vezérlése alatt. — A' Török Vezér is Kolo'svár felé sietvén, Szamosfalvához szállott táborba. Legelőbb is Bihar Vármegyei Al Ispány Boldovai Mártonnak rendelést tett, hogy három Nemes Embert küldjenek bé Kolo'svárra, és izenje meg a' Kolo'sváriaknak, hogy a' Városhól ki ne merjenek lödözni, sem semmi ellenséges lépéseket ne tegyenek; külömben ha azt meg nem fogadnák, kénytelen lenne őket elpusztítani. Bé is ment ezen izenettel Kolo'svárra Biharból Szilágyi Jó'sef, Krasznából Ibrányi Nagy István, és Közép Szólnok Vármegyéből, Dobai Detső Tamás, kiknek Kolo'svárt léteket Rákótzii megtudván, magához kihivatta. Maga látszatott ugyan ezek iránt nem annyira nehezkedni: de Gau-

di András', 's mások' ingerlésekre csak ugyan ezen ártatlan izenet vivőknek, mind hár-maknak, csak hamar a' tábor' közepén fejeket vétette, 's így minden helyyes ok nélkül ke-gyetlenkedett. Melyre a' Kolo'sváriak meg-rettenvén, nem csak nem háborgatták a' mellettek elköltöző Török tábort, hanem követeket küldvén ki a' Vezérhez, mindenféle eleségek-
kel kedveskedtenek. —

Felviradott Pünköst Havának 22-dike, és ezen napnak kellett, a' Fejedelem Rákótzii^{166o.} György sorsát végtére elválasztani. Rákó-tzi György még az nap előtt hadi tanáts-ra egybe hívatta vala a' Tisztjeit, és maga vélekedését abban nyilatkoztatta ki, hogy ta-lám jobb volna táborával Várad felé kimen-ni, 's Magyar Országon több seregeket ven-ni magához, mint sem egy nagyobb Török erővel bizonytalanságra meghartzolni. En-nek ellenébe Mikes Mihály, és Mikes Kelemen az előttek álló már kész győze-delmet, egy órát sem akarták már tovább halasztani. Még a' Katonái dolgokban ezek-nél sokkal jártasabb Gaudi András is tűz-be jöven, azt erősítette, hogy ha az ütközet még is halasztódnék, kész lenne a' tábort mindjárt oda hagyni. Mellyet Rákótzii meg-hallván, azt felelte: „ hogy ha ugyan hartzol-„ ni kell, ő nem bánja, és az ő mejjéből

„ is vér, és nem téj fogna kifolyni. ” A' Fő Vezérséget magának tartván, Vezéri rendeléseit megtette; Gyalu, és Fenes között állította ki népét a' hartzra; az egyik szárnyát bízta egy régi Vitéz Kapitány Kovács Györgyre, a' közepébe állította a' gyalogságot, 's ezek közzé ágyukat is tett; a' más szárnyára állott a' Székelység; mind a' két táborban ágyu lövésekkel; dob, és trombita jeladásokkal megadatott a' hartz jel. Az Erdélyi sereg a' Jé sus neve, a' Törökség Allah! Allah! kiáltással indult meg. A' hartz elein mindjárt rettenetes szélvész támadott, mely a' száraz földnek porát szembe vitte a' Rákótz-i seregével: úgy hogy a' pór, és puska pór' füstje miatt az semmit sem láthatott. Lődöztek ugyan az Erdélyiek, és a' gyalogság közzé bétett ágyuk szorták széljel a' golyobisokat is: de a' Török lovasság tsak hamar megtámadta az Erdélyi sereget, kopogtak az egybe vert kopják, kardra került a' tsata, 's ámbár nagyobb vólt a' Török erő, még is sokáig helyt állott a' Rákótz-i serge. Azomban a' jobb szárnya, a' mellyen a' Székelység állott, hátrálni kezdte. Ezeket Rákótz-i megsegítvén, újból mérész hartz kezdődött. De a' Törökök is a' jobb szárnyra reá vetvén magokat minden erővel, már ekkor futni kezdte az egész Székelység Oláh

Fenes felé, és többet senki a' Székellyeket a' viadalra vissza nem téríthette. Mellyet látván Rákótzí, elejekbe nyargalt a' Székelyeknek, 's a' mint a' patakon keresztül akarna ugratni, rézzel fedett sapkája fejéből leesék; töstént körül véteték Rákótzí egy tsomó Török lovastól, vitézen óltalmazta ugyan magát, 's egy néhányat, maga karjaival a' Törökök közzül le is vága. Oda nyargalnak az alatt az Onadi lovasok, kiket a' maga óltalmazására kiválasztott vala előre, 's megmentik Fejedelmeket. De már akkor méztelen fejére több sebeket kapott vala Rákótzí, sűrűn folyt a' seb helyyeken a' vére, a' míg szédülni kezdvén, lováról levétetett. Ez alatt, a' más szárnyát is megnyomák a' Rákótzí seregének a' Törökök, a' gyalogságot, a' Váradi úttzákrol egybegyűjtött mesterlegényeket, a' Török lovasság kimélés nélkül vagdalta. Visszafelé nyargalt az egész Erdélyi sereg, és ha a' Török Vezér a' hartz mezején meg nem állapodott volna, nem tsak hogy a' Fejedelmet elfoghatta volna, sőt a' sereg' megmaradott része is fogásba eshetett volna: így is több mint három ezeren maradtak a' tsata mezőn.

Észre vévén a' Rákótzí mellett lévő főbb Emberek, a' Fejedelmek' szerentsétlenségét, ötöt azonnal szekérbe tétették, és a-

gyenesen Etsedre akarták útnak indítani. De ő azt meg nem engedvén, lassu lépésekkel vitette magát a' Körös mellett való köves, és rossz úton Várad felé. Az egész Rákótzai táborában egy sebet békőtni tudó Orvos sem vólt. Postán hozattak eleibe Váradról Csokási Márton, és Kereszturi István Seborvosok, kik a' szerentsétlen Fejedelem' sebeit az úton békötözvén, Váradra békisérték. Még ezen halálos útjában is nem szűnt meg Rákótzai a' Törökök ellen vejendő bosszuállásairól gondólkodni. Egy általa kiadott hirdetményben katonáit megditsérvén, az Erdélyieket további hívségre, minden igyekezettel ujjabb seregek' egybe gyűjtésére intette. De már akkor az egész Erdélyi tábor nagyobb részint el vala oszólvá. Az elesett Keresztények' fejeit ekkor is a' Török Vezér megnyúztatván, szekereken elvitette. A' maga elesteit szorgalmasan eltemettette, 's ez okból a' Törökök elesetteinek számát világoson tudni se lehet: de hogy nem kevés esett el a' Törökök közzül is, a' sok sebesekből lehet gyanítani.

Váradra megérkezvén, mindjárt megtetszett, hogy a' Fejedelem' sebei gyógyíthatatlanok. Az Udvariak ugyan a' Fejedelemné Bátori 'Sofiát, ki a' Fiával Munkátsón vala, jó reménységgel kívánták biztatni: de egy

Keresztes András nevezetű Kapitány, a' Fejedelem sebei' békötésén jelen lévén, a' Fejedelem Asszonyt tudósította sietőleg, hogy ezen biztatásokra nem építvén, ha a' Fejedelmet életben akarná kapni, Váradra sietne. Az előtt két hetekkel tétetett vala az Öreg Rákótzai György' kegyes Özvegye, Loránffy 'Su'sánna Fejedelem Asszony a' Koporsoba. Fia' szerentsétlenségén való aggodás, Háza' felfordulásából következett keserősége miatt érte vala a' szél ütés. (gutta) Látszatott neki a' mennyei Gondviselés báran nyiban kedvezni, hogy Fia' halálát meg nem érhetette. Ezen gyászos kötelességről, Sárospatakról, tsak azon napokban érkezett vissza Munkátsra a' Fejedelem Asszony, Bátori 'Sofia. Mihelyt vette a' Férje' veszedelmes állapotjáról a' tudósítást, sietve érkezett Váradra, Ferentz fijával, Sz. Iván Havának 5-dikén, leve megérkezése, és jókór arra nézve, hogy a' haldokló Fejedelem Rákótzai György nagy nehezen véle még beszélgethetett. Más napra viradólag Sz. Iván Havának 6-dikén, Fejedelem II. Rákótzai György e' világból kimúlt. Nyughatatlan életét tsak harmincz kilentz esztendőkre, Országglását, a' közbe lévő Fejedelmi változásokot is belé számlálván, tizenkét Esztendőig vihette, Halála, egy bátor Vitézhez il-

lendő, tsak nem a' hartz' mezején leve; személyes bátorság, férfias Vitézség, szüntelen egy formán lángoló tűz, nagyra vágyakodó lélek, nagy mértékben különböztette meg Rákótzit. Ha ezen szép tulajdonságokat az okosság, mértékletes magába szállás, Hazája' szerentsétlenségén meginduló szív, 's tselekedetének a' Haza bódogságára nem tsupán fennhéjázó képzelődéseinek bétöltésére törekedő indulat vezérelte volna, 's a' jobb tanátsoknak engedni, 's magának igaz tanáts adókat választani tudott volna, az akkori külső kedvező környűl állásokban már az előtte elhunyt két Fejedelmek, előtte az útát megkészítvén, könnyen Erdélyt nem tsak belsőképpen bódogítani, hanem annak állandó méltóságot, tekintetet, 's magától való szabad fennállást szerezhett volna. De a' Fejedelmek' személyes Vitézségek, és mértékletlen nagyra vágyások mindenkor az Országok' ostorai. Meghalván Rákótzit, teste, a' mint lehetett, sietve felöltöztetvén, tsak hamar koporsóba zárattott. Egy rövid halotti Tanítás mondatván felette, a' puszta koporsó szönyeggel bétakartatván, a' Fejedelmi székbe bététetett, és útnak indíttatott Etsedre, a' fizetett Hadak nyomba kísérvén a' Fejedelmi testet. Etsedről a' Fejedelmi test Sárospatakra vitetett, holott elébb Annja te-

mettetett el illő fénnel, 's a' meghólt Fejedlem testének tsak a' következendő Eszten-dőben Sz. György Havának 24-dikén, lett el-^{1661.} temettetése. Semmi emlék oszlop Kopor-sóját nem fedi. —

De még 1789-ben, midőn a' Pataki Várbé-li templom megújított, a' temetésékor a' templomban feltéetett, de már akkor is meg-rongyolott zászlón (mely most megsza-
dozva sins többé) a' következendő Írást le-
hetett olvasni, a' mint Szírmái Antal a'
Zemplény Vármegye' Leírásában feljegyzette,

E G Y F E L Ő L.

Jehovae Vexillo suo.

D. T. O. M.

et

Mémoriae aeternae Sacrum

Fortis creatus Fortibus

Celsiss. Georgius Rákócy II. Dei gra-
tia Transylvanae Princeps, Part. R. Hunga-
riae Dominus, et Sic. Comes, Principum Ne-
pos, Filius, Pater, verae religionis cultor
constantissimus, Confess. avitae columna,
etiam spe regni tentata, sed immota liber-
tatis Christiano Hungaricae assertor arden-
tissimus, populorum suorum, tametsi parte
eheu! invidorum, ingratorum, ad ultimum
prudenciae defensor strenuus. Regum socius

firmissimus, sociorum Principum oppressorum non semel, nec id suo sine damno fidus in thronum restitutor, qui regiam conjugem celsissimam Sophiam Báthory Illustris: gnatum unicum Franciscum, sanguinem denique suum Christiano nomini post habuit. Heros magnanimus, tantum non ad excessum. Quem Orbis timor, Turca semper timuit, nunquam terruit, nedum domuit, et si semel superavit, permittente fato genti infenso; quam diu vivus (hei superstitibus jam enim mortuum brevi non lugebunt, sed plangent serio, tametsi sero posteris, majoribus saniores, si veri Hungari) vita ipsa, quam vel unico terrae gentilitiae pede cedere malens, inter medios Barbarorum, regni Christiani invasorum (Proh hominum fidem, a suis contra se irritatorum, invitatorum, introvocatorum) gladio suo fatali acervatim mactatorum cumulos, primum lethaliter sauciatus, demum VI. Junii anno N. I. 1660. aetatis XXXIX, mens. 4. in arce Váradina, Clavi Hungarorum a

Insignia Rákócziána

 se sanctissime conservata, pro Patria occubuit gloriosus, resurecturus gloriosior, regnaturus gloriosissimus.

M Á S F E L Ő L

Hic est is Princeps, quo non animosior alter:
Hic jacet Hungarico natus in axe leo.

Moldaviae domitor, Valachorum fulmen et

(horror

Patronus pressi portus, et ara gregis.

Quis sit, quaeris adhuc? est nempe Georgius ille

Rákóczy, Patris nomina magna gerens.

Transylvanorum, Siculorum Duxque, Comes-

(que,

Grandis natalis splendor, honosque gl'bi.

Cujus in Illustri cerebro doctrina resedit.

Os cujus poterat cum Cicerone loqui.

Cujus et auspiciis ad Lippam Turca cruentus

Concidit, Hectoream gnarus adesse manum.

Hinc fremuit rabido Turcarum murmure Caesar;

Mox et Pannoniam sanguine foedat humum.

Non tulit hoc ardens Princeps fortissimus

(Heros,

Ad Gyalu pugnam triplicat ergo gravem.

Quid? sternit, perimit, furibundos dejicit hos-

(tes,

Ipsa suo tandem vertice vulnus habet.

Saucius, et toto Varadinam fertur in arcem

Corpore, mente suum, laetus obitque diem.

Magnanimo cecidit cum Samsone plurimus

(hostis,

Principe sic magno Turca cadente cadit.

O cedro dignum facinus! nunc aurea tempe

Incolit in nitido Victor, ovansque polo.

A' Rákóczy halála koránt is még meg

nem szerzette Erdélynek sem a' külső Bé-

két, sem a' belső tsendességet. A' Hazfiak közt való békételenség, sőt nyilvánosságos háboru kiütése, nagyobbára még azután leve. Semmi háboru nem olly' kegyetlen, és nints annyi vadsággal, 's erköltstelen tettekkel megbéllyegezve, mint mikor a' Hazafi hazafi társával, felforrott indulatból hartzol. Elévétetnek akkor többnyire nem csak a' személyes Vitézség, és a' hadnak szokott mesterségei eszközül, hanem a' felhevült Hazafi, Nemzetét, atyafiát, barátját nem kimélvé, gyakorta csak a' bosszuálló indulatnak enged. Így Bartsai Ákos, mihelyt az Erdélyi Fejedelemségbe magát bátorságban lenni látta, az állhatatlan szerentsével felfuvalkadvá, szerentsétlen Hazája' sorsán orvosolni nem igyekezett, maga részéről Bánffy Agnessel az Ország' nyomorusága között vigan lakadalmazott. A' kik ez előtt megbosszantották, azok iránt mértékletlen keménységgel viseltetvén, tsupán testvéreit kívánta boldogítani, 's nem általlotta szóval is kijelenteni, hogy az egész Országgal keveset gondól. Maros Széknek Fő Kapitányt, Bakó Istvánt, Bartsai Gáspár a' Fejedelem' testvére, közönséges helyre felakasztattatta. Bartsai Ákos az Erdélyi Nemeséget lóra felköltetvén, a' sokszor zenében naskodó, és Bartsai ellen nyughatatlankodó

dó Székelység megbüntetésére Bartsai Gáspár vezette. Nyilvánosságos hazafiui háboru folytatódott Három Széken, Gyergyóban, és Csíkban. Az ártatlanokat is kardra hányatta Bartsai Gáspár, a' Székellyek öldökléseivel alig tudott megelégedni. Bartsai András, Ákos' más testvére, Mikest a' Fagarasi piatzon maga hatalmából felakasztatta.

Ezen tettek Erdélynek nagy részit Bartsai Ákostól elijesztették, és a' Fejedelemségre rég vágyakodó Kemény Jánosnak jó alkalmatosságot adtak, hogy Erdélyre fegyverrel bájöven Magyar Országról a' Hazafi háboru gyalázatos fáklyáját meggyujtsa. Bartsai Ákos a' Fejedelemséget Kemény Jánosnak engedni kénytelenítettetett. De nem változott a' szerentsétlen Erdély' sorsa ezzel, tsak a' játszó személyyek lettek mások. Így lett Bartsai Gáspárnak az Örményesi Udvarába meggyilkoltatása; a' Fejedelemséget letett Bartsai Ákosnak megnótáztatása, tulajdon Várában Görgényben vásra veretése, 's a' Kövári Várba vason való fogságra küldésekor, egy Répa nevű mezőségi falunál, meglövettetése 's egyben kontzoltatása, 's az Erdélyi vólt Fejedelem Bartsainak Répa, vagy mások szerént Kozma Telke nevű falunál temetése helyett földbe va-

ló hányása. — Bartsai András hasonlólag Fagarás Várát Kemény Jánosnak által adván Kemény János' rendelkezéséből éppen azon akasztófára a' Fagarasi piatzon felakasztaték, a' mellyen az előtt az ő rendelkezéséből Mikes volt felakasztva. Így lett a' Dévai Vár Kemény Jánostól való által vétele után, Református Pap Kálai András, Dévai Várvédhez tartozó Jánosi János, Rafai Tamás, és Fodor János meghalगतatlanul a' Radnóthi Kastély előtt fejek vételére. Így a' Sz. Demeteri Kastélyban beszaladott Lázár Györgynek, onnan kijövetelével, a' ki tett lesektől egyben kontzoltatása. Ezen borzasztó Hegyetlenségek után újjból bėjőve a' Török Erdélyben; ezeket kísérték a' Tatárok, kik is újjból égettek, pusztitottak, gyilkoltak, 's magok előtt hajtották a' felfüzött rab köz népet, 's hogy Erdélynek semmi némű szerentsétlensége el ne maradjon, megérkezett a' mirigy nyavállya. Tsak nem minden helység haldoklókkaal vala teli, 's a' történetek' sőrai olly' szerentsétlen képet nem mutatnak, mint akkor az Erdélyé vala. —

A' Kemény János' segedelmére Erdélybe bėjött Montekukuh' fényes serege is Kemény Jánost a' Fejedelemségbe meg nem állapította. Igaz ugyan, hogy a' Török bé-

follyással Fejedelemmé tétetett Apaffy Mihály' segedelmére jó idő pontba béérkezett Kutsuk Basa serege, Fejér Egyház, és Nagy Szöllös között megvervén, a' hartzolás iránt sokáig kételkedő Kemény János seregét, teste meghalva sem találtatván, tsak az Örményesi Istállóból, Bartsai Gáspár' megöletésekor elvett paripa ló, mellyet lovaglott Kemény János nyargalhatván ki a' hartzból. A' hazafiak közt való nyilvánosságos háboru megszűne, és már tsak egy Fejedelme leve Erdélynek. De mind ezen megtörténtek mind a' Rákótzai György által okoztatott háboru, és az ő vakmerő tselekedetei' következtetéseihez tartoznak egyedül, és millyen különböző Erdélynek akkori állapota, midőn azt az előtt tizenkét esztendővel Rákótzai György méltóságosan által vette vala igazgatni, azon megaláztatott's megromlott Erdélytől, a' mely Apaffy Mihályra szállott?

Vége vala Erdély' valóságos magától való fennállásának, vége tekintetének, vége a' külső ellenség előtt bátorságának. Ennek határát sem az úgy nevezett Bánátus felől, sem Magyar Ország felől többé erősségek nem fedték. Jenő, Káransebes, Lugos, még a' Rákótzai életében a' Török kézre kerül-

tek; Váradot is nem sokára megvevé a' Török. Nem vólt többé a' Magyar Országi dolgokban Erdélynek befolyása, 's az Erdélyi Fejedelem, a' Magyar Országi dolgokra nézve egészen idegenné lett. A' Török Udvar előtt tekintete elveszett, gyengesége az Országok' mérő serpenyőjébe keveset nyomott. A' Szultán, 's a' Török Vezérek ajándékokért bátron osztogatták a' nyughatatlankodóknak; kik Konstantinápolyhoz folytamodtak, a' pártfogást. A' Rákóczy' esetéből folyt sürű Fejedelmi Változások, az Erdélyi Fejedelemnek, olly' szükséges tekintetét, és méltóságát megalázta. Egy nyughatatlankodni akaró tehetős birtokos, a' Fejedelmi bársonyt könnyen elérhetőnek remélhette; a' gazdagabb magános személy Uradalmaiba magát Fejedelemnek lenni képzelte. Sok ok nélkül való Udvariakat, felfegyverkezett szolgálkat tartván, maga a' Fejedelmet, Felesége a' Fejedelem Asszonyt követte, a' fényüzésbe. Birtokos a'probb társain, vagy szomszédjain, hatalmát éreztetni, azoknak javait foglalni nem általlatta. Ebből folytak a' Fejedelem' gyanakodásai, a' törvényes szabadság' megrontásával való rabaskodtatások, Notákkal való megbüntetések. A' Nemzeti indulat is látszatott megromolni. Számkivetésbe ment a' Magyar egyenesség, Barátság,

sőt még az atyafiság' kötelei is egybe szakadoztak. Mások ellen való vádoskodások, mások Jozságainak a' Fejedelemtől való megké-rése, Hazafi Társaik' megrontásával való mes-terkedések, az Erdélyi főbb, és all rend kö-zött minden napiak levének. A' tulajdon birtok' szent jussa, bizontalanságba jött; a' törvények ritkán tudták mególtalmazni az ártatlanságot, sőt a' Törvény tsak veszedel-mes éles kardá lett a' hatalmasak' kezébe. A' békövetkezett Fejedelemre tsak a' meg-nagyobbadatt, és többesztendőkről fizetetlen maradott sullyos Török adó maradott örök-ségül. A' Fejedelemnek Udvara, és minden épületjei fedél nélkül maradtak. Azokban legkissebb Fejedelmi butor nem vala. A' Fis-calis Uradalmok hasonlólag minden felkel-hetőkbl kipusztúlva, só aknák, Bányák ren-detlen zavarban. — A' Fejedelmi tárház e-gésszen kiüresedve, a' Fejedelem többideig, tulajdon Jozságai jövedelmeiből éldegele, 's a' Török adót adosságok tsinálásával lehete kitsinálni. —

A' Tudományosság megtsökkent, 's hát-ra felé ment. A' Tatár pusztítás után a' Fe-jérvári Fő Oskola elébb Kolo'svárra kíván-dorlótt. Onnan az Apaffy Mihály gondos-sága N. Enyedre megtelepítette, és a' Can-cellár Bethlen János, mint annak Fő Ű-

gyelőjének szorgalmatos igyekezete, hogy helyre állhasson ugyan mindent megtett. De nem vala Enyeden sem épület, sem az elégett Könyvtár 's nyomtató műhely helyett más, vagy pedig pénz azok' megszerzésére. A' behívott Német Tudósok, vagy megholtak, vagy kivándorlottak, és soha többé idegen Tudósok Erdélybe tanítás végett bennem költöztek; 's tsak későbbre ékesítette a' N. Enyedi Fő Oskolát Páriz Pápai Ferentz is, a' kinek nagy tudományát, hátra hagyott munkáiban a' mostani élőkkel tiszteltetik, 's a' ki egész Erdélynek a' külső Országi Tudósok között olly' nagy nevet szerzett a' maga idejében; a' millyent egy Erdélyi sem többé. Az Erdély' kipusztulása, nagy insége, meg nem engedték, hogy az idegen Országba való utazások tanulás, és látás kedvéért, mint az előtt, gyakoróltassanak, és tsak az egy Bethlen Miklóst, és Bethlen Pált olvassuk, hogy azon időkben a' Nemesi Rendből, tanulni, és utazni idegen földökön vótanak. —

Mennyit vesztett légyen Erdélynek népessége azon esztendőekben tisztán meghatározni ugyan nem lehet. Bartsai Ákos a' tizenegyedik szám alatti Rendelésében panasználván, hogy Rákótzai György ötöt vádolná az Erdély elpusztulásáért, rendelést

tett vala a' Megyékhez, hogy a' népesség' elpusztulását szorossan számba vennék. De, hogy ezen számvétel megesett é, és mint lett légyen, tudni nem lehet. Azomban a' II. Rákótzai Uralkodásától fogva az Apaffy Mihály Uralkodásáig a' hartzok, Tatár, és Török rabság, gyilkolások, éhség, szegénység, mirigy nyavallya, Erdélynek népességét, bizonyosan 250,000. léleknél sokkal többel kevesítették. Rettenetes vesztés ez magában is egy olly' kitsiny népességű Tartományban, a' milyen akkor Erdély vala. De ezen népetlenség okozta a' sok pusztá földeket, 's a' gazdagságnak nagy megtsökkenését. A' marhákat, a' hadi népek elpusztították, megették vala; nem vólt marha, a' mivel lehetett vólna szántani, sokáig nem lehetett marhát az Országból eladás végett kivinni. A' Kereskedés több része is megtsökkent, és soha a' hajdoni állapotjára vissza sem állott. Az az előtt Kintses nevet viselt Kolo'svár is többé gazdagságával nem ditsekedhetett. A' Várvédek' fizetése, a' több versen Tatároknak, Törököknek adott terhes hadi adók; a' hajdoni Kereskedésnek elromlása, régi Kintseikből, a' Városiakat, kivetkeztették. Sőt a' Város maga is adosságokat tsinálni kényszerítettetett. —

Az Erdélyi Nemesség' állapotja minde-
nek felett siralmas leve. — Vagyonnyaikból
kipusztulva, lakó helyeik, épületeik felé-
getve, a' kardot oldalaiokról le sem oldhatták,
a' Haza óltalma színe alatt, a' sűrűn válto-
zó Fejedelmeknek, Vagyonnyaikat, 's élete-
ket feláldozni kénytelenítették. A' Török a-
dó' fizetésére, a' sarkalatos Törvények ellen
réa szabott adókat fizetni, erőltették. A'
kevesebbet bíró Nemesség, az úgy nevezett
Egyháziak ezen idő sorsát máig sem felejtet-
te el. A' Birtokosok is óltson zálogba: de
még örökösön is kénytelenítették Jóságukat
eladni. A' Hatalmasabbak ezen szerentsétlen
idő pontot gyakorta használván.

A' Föld népe indulatja egészen meg-
romlott vala. A' bójóvő zabolátlan idegen
nép, rendetlen Katonaság, a' Falusi asszonyi
rendet, erkölstelenségre szoktatta. A' Férfi-
ak megtanúlták a' bujkálást, lopást, henyé-
lést, tobzódást, és korhelységet. Templomok',
Papok kipusztulván, a' Vallásos érzés, Iste-
ni félelem, 's ebből jövő Erköltsösség, sok
helyeken megszűnt. A' trágár beszédek, Isten
káromlásokat, a' bójóvő hadi népektől, a'
Föld népe megtanulta, 's az ezek ellen ho-
zatott azutáni kemény törvények, bajosan
tudták azt zabolán tartani. —

Mind ezeket okozta II. Rákótzai György Uralkodása, és ezek következései az ő háttartalan nagyra vágyásának. Sokáig is fenn maradt ez a' sok rossz Erdélyben, és tsak az Erdélyi történetekkel nem eléggé esmereteseek, okozhatják egyedül a' Fejedelem Apaffy Mihály gyengeségét. Mélyebben meg vala sebesítve az egész Erdély alkotvánnya, 's nagyobbak valának az Erdély romlásának okai, mint sem hogy a' legböltsebb, és keményebb Fejedelem is többé Erdélyt a' maga függetlenségébe, és méltóságába, Fejedelmi böltességgel, vagy erővel, helyre tudta vólna állítani. A' külső környüállások is, 's Európának megváltozott állása, eztet többé elő nem segítvén. —

De a' mennyei Gondviselés a' népek' történeteit mindenkor jó tzélokra vezérli. Így Erdély' sok tsapása, és megromlása is eszközül szolgálja, és út leve az állandó jóra, hogy az elgyengített Erdély, nem sokára megtérhessen a' Magyar Koronához', és a' mostani Felséges Uralkodó Ház szárnyai alatt bóldogító belső bátorsággal, és állandó tsendességgel méltán ditsekedhessék.

OK LEVELEK.

A.

Transactio Cibiniensis Tumultus Anno 1646.

Nos Magistratus Civium Regius, et Sedis Iudices, coeterique Jurati Cives et Senatores, nec non Centum Viri, ac tota Communitas Civitatis Cibiniensis, tota denique Universitas Saxonicae Nationis in Transylvania; memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit Universis. Quod licet ante hac etiam in pari casu factae Inclyti Regni Constitutiones, nobisque Communitati Cibiniensi cum sua Magnificentia in privato initi exstent Contractus, dissensu tamen et tumultuatione plebis in Civitate nostra, elapso tempore excita, occasionem supeditante, Spectabili ac Magnifico Georgio Rákótzí Dei Gratia Transilvaniae Principi, Partium Regno Hungariae annexarum Domino, et Siculorum Comiti, Domino nostro Clementissimo etc. propter majorem Suae Celsitudinis, successorum, et adhaerentium securitatem, declarandamque fidelem nostram obedientiam.

I. Quando quidem Sua Magnificentia in Causa memorati tumultus, Comitatum Cibiniensem (exceptis Magistratibus, et Senatoribus, nonnullisque Centum Viris illi tumultuariae factioni non consentientibus) ad generalem Dominorum Regnicularum Dietam evocari mandaverat, eam

que hanc obrem per Directorem Fisci, nota infidelitatis adgravari jusserat, nihilominus tamen ad humillimam instantiam, tam per nosmet, quam per alios Illustres Suae Illustrissimae Magnificentiae adhaerentes fideles interpositam, ex mera et innata Suae Celsitudinis Clementia, hanc gratiam praestilit, ne res ita eorum Statibus regni decidatur, verum coram Suae Celsitudinis ad id Deputatis Commissariis, Universitateque Saxonica in Civitate Medgyes, ad normam legum revidetur, illi vero qui auctores tumultus erant, et fuisse deprehenduntur, promeritis poëmis adficientur; multa vero, si quam incurrerint, in rationem Fisci juste administretur, observatis hoc in casu Anno 1638. datis in similibus obligatione, et reversalibus nostris. Eapropter salvis semper manentibus prioribus regni Constitutionibus, nostrisque obligationibus, nunc iterum assecuramus memoratum nostrum Dominum et Principem Clementissimum, quotiescumque Suae Magnificentiae, tam belli, quam pacis tempore, Cibinium intrare placuerit, Civitatis nostrae portas, sine ulla quaestione, dilatione, et procrastinatione eidem patentes futuras, ut non solum libere ingredi, tutoque morari possit, verum pro majore certitudine, porta quoque Civitatis nostrae una, unumque grandiorum propugnaculorum, quod Sua Magnificencia suo tempore desiderabit, et denominabit, una cum cla-

vi, spatio intermurali, munimentis ad eundem locum pertinentibus, tormentariis, fabris ferrariis, rotariisque, in Suae Magnificentiae praesidiariorum sint potestate; similiter de turribus supra portas exstructis, aliisque pro clementissima voluntate sua, quando quid placuerit, disponat nobis, sine scitu et voluntate suae Magnificentiae, nos his neutiquam immiscentibus. Quia vero turres artificum collegialium curae subesse, in eisque naturalia eorum alioquin asservari consvetum est, ne damno quopiam eorum rationes adficiantur; ostia illarum clausa maneant, eo tamen non obstante excubiae praesidiariorum suae Magnificentiae ad eas collocentur; continuum praesidium etiam tempore pacis Sua Magnificencia apud nos ne habeat, Civitate nostra egressa portam et propugnaculum cum rebus huc spectantibus nobis cedat, et remittat.

II. Tempore belli praesidiarii Suae Magnificentiae, pro exigentia eorum, clementique suae celsitudinis dispositione, non solum unius portae, et propugnaculi, verum totius Civitatis defensionem e locis necessariis una cum Civibus suscipient, ex eisque oppugnantibus resistent, cum bona tamen correspondentia inhabitatorum ejusdem loci fidelium suae Celsitudinis. Confidimus autem Suam Magnificentiam Civitatem nostram tempore pacis extra necessariam quandam causam continuo praesidio non adgravaturam.

III. Hospitia in rationem Suae Magnificentiae, ejusdemque fidelium, domus item pecuniariae, et reliqua ad commoditatem necessaria maneant in vigore, secundum Continentias Constitutionis, et obligationis nostrae.

IV. Consulem ad praescriptum antiquorum privilegiorum nostrorum talem eligemus, qui suae Magnificentiae omnem debitam reverentiam infucate exhibeat, nec sit osor Hungarorum.

V. Quia vero fama hujus tumultus in eo statu deprehendit suam Magnificentiam, ut licet non penitus re infecta, gratia Deo, attamen usque adeo derepente retracta sit, ut nec sibi adhaerentes securos, nec suos bene dispositos relinquere potuerit, quod haud exiguum illis excitavit maerorem, suae vero Magnificentiae inestimabile attulit damnum; ut ergo ob hoc turpiter tumultuantium factum, aeternum statuatur exemplum, suaeque Magnificentiae contentetur clementia, eo etiam respectu, quod rem hanc in Comitibus regni tractandam proponere non sustinuerit, promittimus Suae Magnificentiae pagum Kertz dictum, nostrasque in possessionibus Szina, Eszetel, et Orláth portiones, nullum jus, nullamque juris, et dominii proprietatem pro nobis, successoribus nostris reservantes, sed totum et omne jus nostrum in eisdem qualitercumque habitum, in Suam Celsitudinem, et Successores, Legatariosque ejusdem transferendo;

item florenos hungaricos in paratis pecuniis 10,000. (decies mille) Nos vero ipsos ad omnium horum præstationem sub bona fide Christiana, et poena in reversalibus, quas etiam nostris confirmamus, et roboramus in omnibus punctis, clausulis, et articulis, obligamus. Nos vero Universitas sub eadem poena solum in parte ea nos ad id obligamus, quod si Cibiniensis Communitas, aut ex ea quaedam privata persona, contra haec impeggerit, nos eis necquicquam patrocinatoros, nec eos contra suam Magnificentiam defensuros. Datum, et actum Albae Juliae. —

B.

*Az 1659-dik Esztendő Pünköst Hava' 24-dik
napján Szász Sebesben tartatott Gyü-
lésnek 23-dik Artikulussa.*

A' Lengyel Országi veszedelmes, és erőszakos Expeditionnak alkalmatosságával, midőn előbbi Fejedelmünk Máramarosba érkezett volna Országunk' Hadaival, és egy néhány napokon Ő Nagysága *Visken subsistálván*, némelyeket az Hadi Quártélyokból Udvarhoz hivatván mint egy Gyűlési formán, proponáltatta az Adóról való kívánságát, itélvén azt, hogy az újj adónak felvetésének szokott időjén az Országban jelen nem lehetne. Ott lévő Atyánkfiái egyebet nem mérészelvén benne tenni, az Adóról resolutiót tettek, mellé adván a' nova Potentiákról való dolgot is. Annakutánna osztán ez dolgot Artikulusban íratván, előbbi Fejedelmünk szintén, olyan formában botsátotta ki, mintha az Ország' Törvényne szerént Legitime Convocáltatott Gyűlésnek végezése lett volna, holott az Ország Statussinak ebben semmi hírek, sem Tanácsok nem vólt, és még az Hadi Atyánkfiái között is Székek neve alatt, Székely Atyánkfiái között senki nem vólt, a' Szászok között is nem többen, hanem kiket az Expeditionra magával ő Nagysága elvitt vólt, és noha edgyik Ítéző Mester az akkori Hadban jelen vólt, de az Artikulusnak írásában oda nem hívták, 's nem is vólt, sőt annakutánna jó

addóvel Fejérvárat oly Praefatiót írtak néki, melyből az tettzik ki, mintha mi Országul jóvallottuk volna azt a' siralmas expeditiot, és a' *Fia Rákótzí Ferentz ő Nagysága' subscriptioja alatt ki is bortsátották.* Mely artikulust Fejérvárra vissza küldvén útjából Nagyságod, Locumtenenségeben kezében adván azt Nagyságod a' Praefectusnak kinyomtatásra, tudván azt, hogy Articulust Praefatio nélkül nem szoktak bortsátani Praefectus Atyánkfia' jelenlétébe, úgy írta az edgyik Fejérvári Káptalan, melyet senki az Ország' Statussi, sőt Tagjai közzül is nem látott különben, hanem kinyomtatása, és bortsáttása után.

Mű azért világ' eleibe akarván terjeszteni, bizonyosságul hívjuk mind azokat az embereket, kik a' mi akkori állapotunkat értették, és tudták, hogy minékünk Országul mind ezekben sem tettségünk, sem Tanátsunk nem vólt, mivel ott Hazánk Statussai közzül nem is vóltak, hanem tsak akkori Hadi, és Tábori Atyánkfiái, sőt a' Praefatio még azoknak hirekkel nem vólt.

Mű azért, mint nem miénket, ennekutánna is az Artikulust nem agnoscáljuk, és mint illegitime, 's hírünk nélkül íráttal Praefatioja val edgyütt élni nem akarunk, sem engedünk, hanem erőtlennek, 's mi töllünk idegen dolognak pronuncíáljuk, és decláráljuk.

(Hólt a' Viski art. 17-dik Jan. 1657.)

I. 86 SZÁM.

Hemény János Levele, mellyet Rákótzí György Fejedelemnek, és a' Nemes Országoknak küldött az iránt, hogy a' Tatárok' fogságából való kiszabadulását, minél hamarébb munkálódják. —

Ad Celsissimum Transylvaniae Principem, Universosque Ordines, quoscunque Praesens Concerneret negotium. —

Tudom, hogy a' miképpen Kegyelmes Urunk megtanulta gyermekségétől fogva, hogy a' földnek nehezebb terhe a' Háládatlanság légyen; és ezt tudván, sem Isten', sem Emberek' ítéleti szerént magára olyan nevet nem vészen. Én is Ő Nagyságának, és idvezült Attyának, és Annyának eleitől fogván, minémü terhes, és igazságos szolgálattal lettem légyen, tudja az Isten, nem is tsak egy Országbeli Emberek, hanem magok is Ő Nagyságok, mellyet is im ezzel petsételtem meg: Hogy ha tetszett az Istennek, Ő Nagyságának közüllünk való kimenetele által, Méltóságos Székibe való menetele; abban nem utolsó Eszköz voltam. És hogy Ő Nagyságának utánna ne lázzadjon az egész Had, azok miatt az ellenség Ő Nagyságát is üldözvén, vélek együtt ne kövesse bóldogtalan sors, készebb voltam az el-

lenséget magamra várni, és a' nyomoruságos rabságra velek együtt magamat adni; jól lehet emberi Itélet szerént, sőt Ő Nagysága maga akarata szerént is, én, magamat sálválhattam volna. Mostani állapotom miben légyen? arról nem szükség írnom; Emberem szemmel látott Relatitot tehet, mind pedig minémü képtelen, erőm, és értékem felett való saltzot kívánnyanak rajtam, többire majd úgy tartván, mintha Ő Nagyságát magát kapták volna kezekbe; sőt Ő Nagysága ellen való ráncorokat rajtam akarják kitölteni. —

Ő Nagysága azért, és a' Nemes Ország, mind Ő Nagyságához való hűségemért, mind pedig Hazámhoz, és annak velem egy hajóban evezett Tagjaihoz való szeretetemért, hogy mentől hamarébb e' nyomoruságos Rabságból kiszabadítani méltóztassék, nagy alázatosan kérem. —

I. Noha pedig nem tsak magam szabadulásomat kérem, és urgeáлом, hanem velem lévő több betsületes Rendekét is, ha lehetne. Él az Isten, nem tsak velem együtt kívánnám megszabadulásokat, sőt örömet tovább is megmarádnék e' nyomoruságos szenvedésben; de mivel vagynak olly bizonyos Considerátiókra való dolgok, és okok az én hitvány személliyemnek állapotjában, akár itt létemben, akár a' Portára való vitetésben, hogy annak alkalmatosságával a' Nagyságos Úrnak, és Hazánknek foggyhatatlan felelmet, és nyughatatlanságot kezdenék keresni, ha az én innen való

szabadulásom halad. Én ez állapotban megte-
 téztem Uramhoz, 's Hazámhoz való hűségemet e-
 hez illendő alkalmaztatással; de bizony peri-
 culum est in mora. Ha Ő Nagyságok, és Ő Ke-
 gyelmek halasztják, melynek sem én, sem a' ve-
 lem valók nem lesznek okai, Isten, 's e' Világ e-
 lött. Én utánnam pedig nagyobb respectus va-
 gyon Kornis Ferentz Uramra, kinek is satz-
 tza még nem specificáltatott; de hihető dolog,
 hogy érteke felett való lészen; és ha az Isten
 engemet, Ő Nagyságok' 's Ő Kegyelme' segítsé-
 gek által megszabadítana, az Ő Kegyelme kisza-
 badításában is munkás lennék; de ha köztök ma-
 rad, félő, az Ő Kegyelme személyének is ne
 kezdjenek ártani: szükség azért hasonló provi-
 szióval lenni Ő Nagyságoknak, és Ő Kegyelmek-
 nek az Ő Kegyelme' személye felől is.

II. A' mi sattz által való szabadulásunknak
 módjok felől, mi úgy elmélkedünk; hogy noha
 tudjuk jól, a' mi Kegyelmes Urunknak azonki-
 vül is, de kiváltképpen a' Lengyelekkel lett vé-
 gezés szerént, számtalan Expensájának letéte-
 tetését; mindazonáltal, mivel Ő Nagyságának
 zálogja vagy, Keresztényekkel is vagy dol-
 ga, honnan Ő Nagyságára, és Hazánkra jövő el-
 lenségtől nem félhet; itt pedig ellenkezőképpen
 vagy a' dolog, és igen közel való a' veszede-
 lem; szükségesképpen kívántatik, hogy legelsőb-

ben is a' Kámot, és a' körüllette lévőket mind adománnyal megengesztelje, mind pedig a' mi kiváltásunk által a' kezek között lévő alkalmazhatóságot vegyék ki; mert egy átaljában ha az én értékem, és erőm felett való sattsomat emlegetem; azt felelik reá, hogy a' Fejedelem, és az Ország váltsanak ki. —

III. Én, úgy vagyok, a' szerint Kornis Ferentz Uram is nem vonszuk ki abból magunkat, hogy kevés értékünket szabadulásunkért ki nem adnók; de az arra nem elégséges, egyéb aránt is azt hamar öszve nem szerezhetni, hanem Ő Nagyságoknak vagyok abban módjok, convocálván Ő Nagyságok a' Nemes Országot is, 's eliberáljanak bennünket, mivel elég hely léssen még, mind az Ő Nagysága, és Haza jobb Karban való állításában is, mind több Atyáinkfiainak kiszabadításokban, a' mi kitsiny értékünknek is a' féle ususra való Convertálásában. Úgy vagyok, a' kik közönséges Tatár kéznél vagynak, azok közzül sokan csak könnyű sattszon fognak megszabadulni; de azoknak is szegényeknek nagy akadályt creáltak, megtiltván, hogy valámig a' mi sattsunk végbe nem menyen, ha szintén megalkusznak is, senki meg ne szabadúlhasson, mellyen is Ő Nagyságoknak, 's Ő Kegyelmeknek szükséges szorgalmatoskodni. —

IV. A' mi pedig illeti azoknak megengeszteltetéseket, annak ilyen módját látjuk: Hogy im' a' Kámnak, az ő állapotjuk szerint, nem közrendből álló Követe mégyen Ő Nagyságához, a' véle lévőkkel együtt igen jól kell látni, és kell ajándékozni. Ide pedig a' Kámnak, Vezérnek, Haszmédát Passának szükségesképpen tisztességes ajándékot kell adni; nekem a' Vezér azt intimálta, a' Tatár Követet valami két ezer Tallérral kell ajándékozni. A' Követeknél pedig kell lenni extraordinaria annyira való ajándéknak, 's Pénznek, hogy a' kiknek illik adhassanak öt, vagy hat személynek. A' Kám' ajándékát pedig úgy kell érteni, hogy mostan ha tsak három, vagy négy ezer Tallérom lészen is, abban meg nem állapodik a' dolog, hanem bizonyos summa pénzadás felől külön fog lenni a' Tracta, ki nélkül nem is hiszem, hogy a' dolog véghez mennyen.

V. A' bizonyos dolog, hogy a' Kámnak az Portáról való parantsolatja az vólt, hogy mind a' két Oláh Országban Vajdákat válasszon. Erdélyre is réá menván, hasonlót tselekedjék, ha a' mi nyomoruságos rabságunk torkokat bé nem töltötte vólna; mint fognak megmaradni azok a' Vajdák is, bizonytalan. Az Erdélyi állapot felől úgy vészem eszemben, hogy a' Portától várnak; azomban Neszter Fejérvár tájékáról is ezek nem igen sietnek, kívánván Követeknek Erdély-

ből való kiérkezéseket, és minden ott lévő állapotról való informáltatásokat, nem lehetvén az, hogy a' Fő Rendekben ne kezdjenek a' Portáról béküldést kívánni. —

VI. Tudom sokfelé való Költését Ő Nagyságának, nem hogy maga szükségére; de tsak nekem mostani állapotomra is, ha az Havasalföldi Vajdát, Boérokát, költsönözés felől Ő Nagysága megfogja találni, nem fog haszontalanul lenni.

VII. Ez állapotban nekem úgy tetszik, Ő Nagyságának convocáltatni kell az Országot, és a' mint ide, úgy a' Portára is Követeket küldeni, ott is az állapotokat complacaltatni.

VIII. Mivelhogy sokan sattzok felől már is véget értanak, naponként végezük is, egyszer, 's másszor tudosítják, kinél legyenek, Házok' népét, és mennyi legyen sattzok; arra azért egy bizonyos Embert kell rendelni, a' ki percipiálja, és Jászvásárt is ugyan egy Embert kellene fogadni arra, a' ki bétudná a' Rabok' sattzát iktatni. —

P. S. Az itt való sanyarú, és szoros állapot, külön való Írást nem engedvén, Ő Nagyságát alázatosan követem. Az Isten meg ne szabadítsa, ha Uram', és Hazám' ártalmára igyekezem; de én velem Kereskedést kezdenek indítani Esztendőről Esztendőre, 's egyszer Ő Nagyságát, 's

az Országot sattzoltatni, 's azomban a' sanyaruságot is velem megúntatni, Isten, 's e' Világ előtt oka nem leszek. Annakokáért assecuratiot kívánok, Ő Nagyságától, és a' Nemes Országtól, kiváltatásom felől; de nem praescribálhatok Ő Felségének. Kérem Istenért is Ő Nagyságát, 's Ő Hegyelmeket, vegyék hamar jó Considerationban; de igen titkosan, és igyekezzenek eliberáltatni minél hamarébb bennünket; ne legyünk több akadály a' Keresztény Atyánkfiainak is szabadulásokban. Datum in castris Tartaricis in Moldávia positis Die 6-a Augusti Anno Domini 1657.

Joannes Kemény de Gy, Monostor. mp.

II-dik S Z Á M.

Szultán Mehemet Török Császár' Levele Erdély' Országához, melyben parantsolja, hogy Rákótzí Györgyöt a' Fejedelemségből vessék ki, és helyette más Fejedelmet tegyenek. —

A' Messiás' Nemzettségének Erdélyben lakó Tekintetessi Három Nemzetből álló Fő Rendei! Császári Méltóságos Levelem megadatván, értésteekre légyen, hogy Erdély Országá a' mi nagy ditsőségű bódog Eleinknek, Paraditsomban ditsőült Szultán Szulimán bódog idejében fényes Hardjával megvött saját örökös Birodalmunk lévén, annak lakossit kitsinytől fogva nagyig árnyékunkban mególtalmazzuk, hogy a' mi bódog időnkben tsendes nyugodalmunkban légyenek, a' Fejedelemtől is, hogy személyekben bántodások légyen, arra akaratumk nintsen. Fejedelmek lévén Rákótzí György ennek pártolása, árultatása nyilván lévén, az ő háboruságos indulása kitettzván, Erdély Országának, lakossinak, Méltóságos Parantsolatunk ellen, sokféle busulást tett. Azonkivül ennek előtte is Császári Méltóságos Parantsolatom ellen Havasalföldi Országomnak ment Haddal, és sok pusztításokat, 's károkat tévén, most ujjabban Lengyel Országgon kapdosván, oda ment némely Hízelkedőknek

tanátsán járván, noha egy néhány úttal való parantsolatom származott, hogy Erdélyből tsak egy talp aladni földre is ki ne lépjék; de még is Császári Parantsolatom ellen, egy néhány ezer Haddal Lengyel Országra ment; ott is sok gonosz-ságot tselekedett: azért a' Felséges Kámnak, a' Méltóságos Mehemet Hivének parantsoltunk, hogy megbüntesse e tselekedetéért, a' ki bizonyos számu Tatárral réa' menvén, Hadaiban, kiket kard élivel levágott, kiket Rahságra vitt, maga tiz, 's tizenöt Koborlókkal elszaladván, elfutott. Azért ennekutánna az az áruló, hogy fényes, és ditsőséges Birodalmunk ellen Erdélyi Fejedelem legyen, nem akarom; néktek is sok károtokra eféle Pártost Erdély' birásában nem kell kedvelnetek; hanem a' régi szokás szerént, az Erdélyi Hárqm Némzet közzül, Erdély Országának hasznára ő helyyében mást válasszatok, a' ki arra méltó, és illendő, 's Méltóságos Vallásomnak jávára legyen; azért az Erdélyi Urak közzül olylyat keressetek, a' ki fényes Portámnak igassággal szolgáljon, és az Erdélyi szegénységet, Rendiben, és állapotjában megtartsa, 's óltalmazza. A' mellyet Budai Biradalmunkban helyheztetett Tekintetes Kénán Passának értésére adjatok, hogy a' Fényes Portámat tudósítván, onnan neki zászló, és Athnamé Levél adattassék, mely felől Méltóságos Kezem Írása származott, Parantsolatom adatott; azért Méltóságos Parantsolatom ellen, azt

a' Gonosztévőt Erdélynek bírására, Portámhoz tartozó alázatos hűségtek szerint, ne kedveljétek, hanem mászt válasszatok, és a' Budai Vezért tudositván, az ő tudositása szerint, Császári Zászló, Bot, és Áthnámé megadatik, hogy tudjatok Méltóságos Jelemnek hitelt adni. Íratott Konstantzinápolyban, Szerhadi Havának közepében 1070 dik Esztendőben, a' Szentséges Mahumet idejétől számlálva. Méltóságos Parantsolatunknak minden módon megtselekedői légyetek, 's a' szerint tselekedjete. —

Szultán Mehemet Török Császár.

III-dik S Z Á M.

*Regni Transylvaniae Assecuratio Principi
Rákótzio facta, in Partialibus Co-
mitiis Albae 1-ma Novembris 1657.*

Mi három Nemzetből álló Nemes Erdély Országa, kívántuk volna a' Felséges Istentől, hogy a' mi Kegyelmes Urunkhoz, Ő Nagyságához, a' Méltóságos Rákótzii Györgyhez, Nekünk Országul, Magyar Országának hozzánk incorporáltott részeivel, Kegyelmes Urunkhoz, Fejedelmünkhez, a' mint eddig, úgy most is Ő Nagyságának virágzó jó szerentsés állapotjában mutathattuk volna igaz hivségünket, és kedveskedhető szeretetünket: de mivel a' Felséges Isten, a' mi büneinkért keserves ostorát botsátván, mind a' megnevezett Kegyelmes Urunkal együtt, réánk; Elsőben idegen földön szerelmes Nemzetünknek nagyobb részét, keserves rabságra vitette, avagy fegyvernek élivel levágatta: Annakutánna az Hatalmas Török Császárnak, a' Felséges Tatár Kámnak elméjét Kegyelmes Urunk ellen haragra indítván, azoktól ebben az Hazában, eddig nem láttatott szokatlan kemény Parantsolat érkezett réánk, a' mi Kegyelmes Urunknak Fejedelemségéből való exturbálása felől, a' kinek fegyverétől a' Kereszténység rettegyén, mi

is' magunkat oppolnálni nem mertük: mindazonáltal ilyen szoros igyünkben is, a' mennyire Isten, és a' mostani bóldogtalan alkalmatosság engedi, meg nem hűlvén bennünk a' mi Kegyelmes Urunkhoz való igaz szeretetünk; az ide alább megírt dólgookról, és Modalitásról egész Országul, három Nemzetül, Ő Nagyságát igazságon assecurálni akarjuk bona fide Christiana. —

Inscribáljuk azért Ő Nagyságának, és Fiának, Rákótzai Ferentz Urunknak, szerelmes Annyával, a' Méltóságos Báthori 'Sofia Asszonnyal együtt ezeket a' Jozságokat:

I. Görgényt, pro Talleris 22,000. hozzá való Fiscalis Jozságokkal. II. Gyalút, pro Talleris 40,000, hozzá való Fiscalis Jozságokkal. III. Tsanádat, Sorostélyt, Monostort, Hóldvilágot, két Tsergödét, pro Talleris 24,000. IV. Fagarast, a' mennyi Summában egyszer töllünk pro Constitutione publica inscribáltatott, azt is helyben hagyjuk. —

Ezen kívül Balásfalvában, Radnóthban, Székelyhidban, Solyomköben Tasnádban, Bábólnában, Kodvában, Örményesben, és hozzájuk mostan bíratott Jozságokban, Possessiókkal, Portiokkal, és minden pertinentiákkal együtt, nem impediáljuk Országul, sőt minden illegitimus Turbatorok ellen tehetségünk szerint mególtalmazuk, intacte sem hagyván az legitimus Impeditorok' processussit. —

Magyar Országi Jóságban is, hogy ha Ő Nagyságának háborgatói találatnának lenni, mind az Hatalmas Tsászár előtt, mind mások előtt, valamit törekedésünkkel végben vihetünk, Diplomáinknak megsértődése nélkül, készek vagyunk örömet tselekedni. —

Hazánkban köztünk lakását Ő Nagyságának soha nem impediáljuk; hogy ha kik találatnak oly' háládatlan indulatu emberek közzüllünk, kik az ő Méltóságos Személyét illetlen szókkal motskólni mérészelnek, az olyanokat igaz Törvényünk' útja szerént, juxta demerita, kedvezés nélkül megbüntetjük.

Ha kik Ő Nagyságát szolgálni akarnák, akár nagy, akár alacsony rendbeli emberek, semmi úton módon nem impediáljuk; hanem szabadosan szolgáltadjuk.

A' mely Jóságok Ő Nagyságára per Contractum szállandók, vagy szállottak is, azoknak birodalmában, mi Országul nem impediáljuk, intacte sem hagyván, az Impeditorok' processussit.

Az Ő Nagyságok Jóságit, mások' Jóságinál nagyobb tereh viseléssel nem terheljük. —

A' mikor Isten Ő Felsége Gyűlést Országunknak békességes állapotjában enged érnünk, e' mostani Végezésünket pro perpetuo, et irrevocabili, immutabilique Decreto, et Statuto, Articulusban is írjuk, és soha per Contrarias Constitutiones nem tolláljuk semmi szín alatt, és sem-

mi úton módon, és praetextussal; sőt Fejedelmünk választásakor is mindeneket, a' Fejedelmeket specifice ezeknek megtartására, és tartatására is kötelezzük egész Országúl.

Mind ezek a' fellyebb megírt Punctumok pediglen nem külömben végeztettek általunk; hanem minekelötte a' mi Kegyelmes Urunknak Ő Nagyságának, minékünk is ennek effectuálásához és observálásához kellene nyúlunk, annakelőtte kötelezzük arra magunkat, hogy Ő Nagysága mellett mind a' Fényes Portán, mind Tatár Kámnál, és Vezérnél igaz szorgalmatossággal, és sincere törekedni igyekezzünk, és hogy ha Isten azoknak szíveket Ő Nagyságához megengeszteli, mi is egész Országúl, Három Nemzetül, mind ez mostan választandó Fejedelmünkkel együtt, Ő Nagyságát elébbeni Méltóságos Fejedelmi állapotjában recipiáljuk, arról bátorságos securitásunk meglévén a' Fényes Portától; a' mely a' szerént végben menvén, az a' mostani Assecuratoriánk, annihiláltassék, úgy mindazonáltal, hogy Ő Nagysága annak a' dolognak véghez vitelére menendő Követeinknek, elégséges Költséget adjon, és ez esztendei adót is bé küldje. —

Mellyeknek nagyobb erősségére a' mi Petsches Levelünket kezünk Írásával megerősítettük.

Datae Albae Juliae in Partiali Congregatione 1657. 1-ma Novembr. Et subscriptum erat

in medio Literarum Status et Ordinum trium Nationum Regni Transilvaniae, et Partium Hungariae eidem annexarum. In dorso vero Literarum ab altera parte notata quaedam et subscripta.

Franciscus Rhédei, Acatius Bartsai, Gabriel Haller, Stephanus Petki, Thomas Basa, Simonius Kemény, Georgius Kapi, Stephanus Ebeni, Christophorus Bánffi, Benedictus Serédi, Gabriel Kendefi, Michael Ibrányi, Franciscus Farakas, Franciscus Daniel. —

Fejér Vármegye Követi.

Kraszna Vármegye Követi.

Küküllő
Doboka
Szólnók
Hunyad
Bihar
Közép Szólnok
Maramaros
Zaránd
Szerény.

Vármegye Követi

Udvarhaly Szék
Három Szék
Tótk, Gyergyó, Kászon
Maros Szék
Aranyas Szék.

Követi

IV. SZÁM.

Assecuratio Principis Rákótzii Regno Transilvaniae facta Anno 1657.

Mi Rákótzii György Isten Kegyelmeből Erdélynek Fejedelme etc. Adjuk tudtára mindennek az kiknek illik ez levelünk által, hogy ez világi bódogságot szerentsétlenséggel egyelítő Istennek rendeléséből ez tsapás esett rajtunk, hogy az Országra következő veszedelmek' eltávoztatására egyéb remedium nem találtatott, hanem az magunk méltóságunk' egy ideig való megalázásában. Ez okon bizonyos conditiók alatt az Országtúl assecuráltatván, míg végképpen elmetztődik az Fényes Portán dolgunknak jó karban állatásának reménységbe, addig el kellett magunkat vennünk Fejedelmi Székünkől, és az Országnak directióját másnak engednünk. Assecuráljuk az Nemes Országot:

1. Hogy Isten Kegyelmeből ha régi Fejedelmi méltóságunkba vissza állatunk mint szok, és tselekedetek amnestiába mennek.

2. Az Ország minden némű megbántodásait, és szabadságait, difficultásit, mellyeket ő kegyelmek előnkbe fognak terjesztetni, tolláljuk, és szabadságát minden rendnek helyben állatjuk, az Országnak kívánsága szerint.

3. Míg függőben leszen pedig állapotunk, az Országnak semmi igazgatásába magunkat nem elegyítjük, sem Országnak jövedelmet magunk vagy mások által nem percipiáljuk, sem percipiáltatjuk.

4. Hogy ha pedig az igaz ítélő Istennek felbonthatatlan végezéséből kényszerítetténk is Fejedelmi méltóságunktól üressé lenni végképpen, az Nemes Országot is annak lakossit sem fegyverrel, sem egyéb úton, sem békességébe, sem szabadságába megbántani nem ügyekezünk. Sőt minden közönséges jóra nézendő dolgokba ő kegyelmekkel egyet értünk: úgy mindazonáltal ha mi is az Országtól, sem annak Uraitól méltatlan injuriákkal nem provocáltatunk. Mostani Contractusban lévő Conditiókban illibate megtartatunk.

5. Hogy az Lengyel Országba mostan zálogba lévő ő kegyelmeknek atyafiainak is hazajöveletekbe módot találni, mint eddig igyekeztünk, úgy ez után is igyekezünk, és igyekezetünknek effectuálásába szorgalmatoskodni el nem tsüggedünk.

6. Mivel pedig az Nemes Ország assecurált bennünket, hogy Törökökhöz Portára, és egyéb helyre küldendő Követek által szívesen forgatja dolgunkat, miis elegendő költséget adván Követeknek, mostani Ország' adóját is bé szolgáltatjuk.

Ez feljül megírt dolgoknak igazán való megtartásáról assecuraljuk az Nemes Országot, verbo Principali et bona fide Christiana. Pro cujus futuro testimonio az kezünk írásával megerősített levelünket adjuk. Datum in Civitate nostra. Alba Julia 1-ma Novembr. 1657.

Et subscriptum

Georgius Rákótzí

Sigillum autem suae Celsitudinis in medio circa finem erat positum.

{ L. S. }

V. SZÁM.

Litterae Principis Rákótzii ad Diaetam Megyesiensem 1658. 9-a Januar. celebratam.

Georgius Rákótzii Dei Gratia Princeps Transilvaniae etcet.

Közelebb elmúlt Partialis Gyűlésre ad diem 25. Octobris Török Követségnek meghalgatására convocalván Kegyelmeteket, Török Tsászár Levélének alkalmatosságával, Kegyelmetek' kívánságára, mint kellett Electiót engednünk nyilván vagyon Kegyelmeteknél. Téven fel Kegyelmetek a' mi személyünkre Fényes Porta nehézségét, és ha Kegyelmetek Porta kívánságának eleget nem tészen, utolsó veszedelem követi, egyébként békeességet ígérhet magának. És hogy Partialis Gyűlésen Török Követségének meghalgatására, nem Fejedelem Választásra hivattuk Kegyelmeteket, kiről Követeknek ellenkező Instructiójok; mindazonáltal Kegyelmetek kívánságára, Kegyelmetek szereteti úgy meggyőzött, hogy halállal vetekedő kissebségünkre, megalázásra vettük magunkat, hogy abból is nyilvánvalóvá tétetessék Kegyelmetekhez való Kereszténnyi indulatunk, szeretetünk. A' nagy Istennel bizonyítjuk nem magunk privatuma, és respectussi miatt indulván a' Portának nem mi személyünkre tsak, hanem mint

Pásztort Kegyelmetek mellől elszakasztván, a' szegény Haza romlására igyekezett, hogy végben vivén a' Fejedelem' választását, kifakasztja fulánk-ját mérgesebben is Kegyelmetek ellen, megizen-tük, sőt szabadságára is a' Nemes Ország vigyáz-na, kit ditséretes Elei vérrel óltalmaztanak, in-tettük. De ha az akkori egyben gyült Nemes Ország' Statussi jó végre, hogy már a' mi Atyaí tanátsunkat nem vették, szabadságok' mulatásá-val tselekedték; Isten' 's Világ előtt okai nem va-gyunk.

Adta volna bár Isten, jövődő mondásunk ilyen szomorúan ne tellyesedett volna bé! de ám ki fokasztotta fulánkját, megmutatta, Kegyel-metek mellől ottan hamar Jenőt kéré, tettetvén Budai Válasszát, hogy a' ki Jenőt adná, úgy hó-dól, mint Botskai idejében volt a' Haza, azért Fejedelemségért nem pénzt, hanem horgász, ke-reskedik, szép Végházat kíván a' Fejedelemsé-gért. Ezzel akarta végbe vinni, nyakára ülhes-sen az Hazának, alkalmatosságot nyújtson má-soknak is, kik magok privatumát néznék, nem Hazájok javát, határi Végház kiadásával való Fe-jedelemségre. Vallyon ha a' mi személlýünkhez volna tsak ólly' gyönyörűséggel megadná é Jenőt? kívánnya ma Regyelmetektől Jenőt, kívánnya ot-tan hamar Lugost, azután Szebent vagy Brassót, kívánhattya végre Váradot, és apronként izenget-vén óltalmát 's erejét, Basát helyheztethet Er-

délybe. Inkább adnók, tartoznánk koldulásra magunkat, Feleségünket, Kegyelmetek Választott Fejedelmével, mint sem Édes Hazánk' 's Nemzetünk' romlásával, Vég Háza' határi' elidegenítésével uralkodnánk, rövid elmúlándó életünket, dicséretes Kereszténységgel, Magyarsággal bérekesztenők; megmutatván azt is Kegyelmeteknek, és Világ eleibe terjesztvén Nemzetemnek 's Hazámnak igaz voltam. Értvén hogy Kegyelmetek Gyűlést hírdet, akartuk mi is Kegyelmetek eleibe terjeszteni, megmutatván, nem a' mi személylünk-re a' nehézség tsak, hanem Isten után helyezették a' Törökök Kegyelmetek' megmaradását a' mi személylünkben; akart elszakasztani Kegyelmetek mellől. A' mint Kegyelmetek nekünk köteles, mi is Kegyelmeteknek azok vagyunk, kit is fenn tartani akarunk, míg Isten e' Világi életben megtart, mind addig is Kegyelmetek javának, szabadságának óltalmára vigyázzván, annak sérelmének orvoslására is készek lévén; assecuratus is lehet Kegyelmetek, megtapasztalván Kegyelmetek engedelmes hívségét, 's Hazájához való szeretetét; nem Végház' eladásával akarunk Fejedelemséget keresni, hanem azért mindeneket elkölteni, életünket letenni készek vagyunk. Qui-bus in reliquo gratiose propensi manemus. Datum in Castro Monosta Die 18-va Decembr 1658.

Georgius Rákótzí mpr.

VI. SZÁM.

Az Erdély Országi Statusoknak a' Budai Vezérhez küldött Levelek, melyben megírják, hogy Rákótzit ujjabban Fejedelemségibe bé állították.

Tekintetes Nagységos Vezér Passa, Méltóságos Úr, Jóakarónk!

Emlékezetben lehet Nagyságodnál, miképpen az Hatalmas Császár Méltóságos füleit sok vádakkal töltvén a' gonosz akarók, a' mi Kegyelmes Urunk Rákótzii György Fejedelmünk ellen haragra indították volt Ő Hatalmasságát. Parantsólt volt is Ő Hatalmassága, hogy mellőle eláljunk, és mást válasszunk, Bótnak, Zászlónak megadásával, szép Békességben való megtartással, és minden jútalommal, abéli tselekedetünket megjutalmazván Ő Hatalmassága; sőt a' Levél hozó Agák is azzal biztatának, hogy hatalmas Császár parantsolatjából, a' Krimi fogságban lévő 's ottan szenvedő Atyánkfiái is Sántz nélkül elbotsáttatnának. Mely vádolás nekünk igen nehezen esett volt, mert Hagyelmes Urunk Rákótzii György, a' bódog emlékezetű Szultán Szulimán Hatalmas, és igazság szerető Császáruktól adattatott szabadságunk szerint, Bótnak zászlónak megadásával megerősített Fejedel-

münk: de midőn Hatalmas Császárunknak fenyegetése egy felől, más felől a' Felséges Istennek, ki Császároknak Császára, következhető haragja rettenetene bennünket, megszána a' mi Kegyelmes Urunk Rákótzai György Ő Nagysága, és a' maga méltóságát megalázza szegény Hazánk megmaradásáért, Hatalmas Császár parantsolatjára fejet hajta, és más Fejedelmet engede választanunk. Választottuk azért Rhédei Ferentzet, ki mostan midőn öszve gyűjtötte vólna az egész Országot, mind Hatalmas Császárunktól, 's mind Fő Vezérunktől Ő Nagyságától kemény parantsolatunk érkezék Jenő Várának, és ahoz tartozó Faluknak kezünkből való kibotsátásokról. Melyből vesszük eszünkben, hogy nem csak Rákótzai György Fejedelmünk személyét hozták gyűlésben Hatalmas Császárunk előtt, a' gonosz akarók, de Országunknak is elfogyására szándékoznak; Hatalmas Császárunk' igaz Hivét, jó gondviselő Fejedelmünket az előtt kívánták elszakasztani tőlünk; annakokáért mi vissza állottunk Rákótzai György Fejedelmünk mellé elébbeni Hitünk, 's kötelességünk szerént; mind ő Nagyságával együtt az Hatalmas Császár fényes köntösséhez erősen ragaszkodunk, állhatatossak vagyunk, és leszünk Urunk felől, és felöllünk, valamíg az Athnameban ígértetett szabadságunkban megtartatunk; azt is érdemli a' mi Hűségünk,

mivel nints őlly' Méltóság a' Messiás Vallásán, a' ki nem kívánná Erdélynek hozzá tartozását.

A' mi Eleink a' nagy Hatalmú, és Igazság szerető Szultán Szulimán szolgálai lévén; mi is Hatalmas Császár' Köntöséhez ragaszkodunk, őlly' reménységgel lévén, hogy a' mely lehetetlennek hittük a' Napot, szokott járásából más hová térni; úgy a' Császári ígéletben is lehetetlen változásnak lenni: magunk szabad akaratunkból választott Fejedelmünket megerősítették, egyszer megerősítettett Urunkat meg nem változtatták, Hazánknak vég Hellyeit, Határait, el'nem vették. Mi is Kengyelünket igazán nyomjuk, Hatalmas Császárunknak víg szívvel szolgálunk. Most pedig megsetétedett napunk, megszomorodott szívünk, véres könnyhullatásokkal tellyesek szemünk; mert az honnat az előtt őltalmat vártunk, most pedig onnat bántódást értünk. Ha mi mindeneket, és az Hazának vég Hellyeit, Határait Fejedelmünk' Botjáért kezünkől kiadjuk, végezetre Fejedelmünk' nem Országnak, hanem Botnak leszen Ura. —

Kérjük azér Nagyságodat, légyen jó Törekedő Hatalmas Császárunk előtt, tegye le Jenő kívánását, mellyet Fejünk fenn állásáig nem adunk, mert ha adni akarnók is, az ott Lakóknak elég őlthalmok találtatnék: Tartson megszabadságunkban, ne legyünk a' Messiás Vallásán lévő több Országoknak tsúfja; Erdélyt Ő Hatal-

massága ne szakassza el egymástól, és Urunk ártatlanságát is tegye igazat látó szeme eleibe, fényes Kegyelmét fordítsa Ő Nagyságára, ne vesse el előlle hív szolgáját, hogy a' több Országbeli Emberek is follyamodjanak Ő Hatalmasságához. A' Nagyságod jó Törekedéseért háláadó szolgálatunkat, és kedveskedésünket, igérjük Nagyságodnak. Isten Nagyságodat az Hatalmas Császárnak kedvéért éltesse sokáig. —

VII. SZÁM.

*Mahumet Passa Fő Vezérnek ezen Levélre
való Választétele. —*

A' Messiás Vallásán lévő Erdély Országának Három Nemzetből álló Fő Rendei, és Tekintetessi! Isten dolgaitokat szerentsésíttse!

Tudtatokra adjuk, hogy Leveletek megadtván, Írástoknak értelmét látjuk. Írjátok, hogy Rákótzai Hatalmas Császáruknak mindenkor Igaz Hive volt; de ez Írástok a' meg lett dolognak ellené vagyon; mert ő ennek előtte Hatalmas Császár parantsolatja ellen Havasalföldre ment, és ott sok Fő Rendekeket, és Szegénységet levágatott, és más Boérokat helyheztetett minden Tisztben a' kik ő néki tettzetek, 's magának Havasalföldének minden Lövő szerszámit elvitte. Ezzel nem elégedvén meg, sok mesterségével tsalárdságával Erdély Országának sok Fő Rendeit Lengyel Országba vitte, maga kevélységét üzvé, 's oda hadakozott: melyre nézve Hatalmas Császáruknak parantsólt az ő kissebbik szolgájának Tattár Kámnak, ki is Érdeme szerint megbüntette, Hadának némely részét fegyverre hányatván, és nagyobb részét fogságra vivén. Mind ezeknek ő volt oka; még is azt mondjátok nem vétett: kezesek akartok érette lenni, és Szultán Szuli-

mán Athnaméja (Hit Levele) szerint az Hivségben megmaradni. Abban az Athnamében ez az egyik Canon.

1. Hogy a' nagy Rendek közzül a' mely személy néktek tette, azt tegyétek ugyan Fejedeleme; de ha vét, és Hatalmas Császáruk ellen tselekszik, azt ki vetitek, és mást tesztek helyében. —

2. Ha valamely Vajda, vagy Boér, valamelyik Országból elpártol, 's a' Ti Országtokba megyen, kezeit lábait megkötözvén a' Portára külditek. —

Így azért Rákótzinak pártolása világos lévén, miért nem büntettétek meg, 's mikor egyszer a' Fejedelemségből kivettetett, 's más Fejedelem Rhédei Ferentz választatott, miért állottatok melléje e' pártos Fejedeleme; Talám elfelejtettétek a' Muszurmány nemzettségnek hatalmát, mellyet Isten adott nékiek. Im mostan is Konstantin, és Stefán Vajdák elszaladván, a' ti Országtokban mentenek 's ott laknak; azzal biztatjátok magatokat: Mi Hatalmas Császár köntösséhez ragaszkodunk 'sat. az Athnámét is megtartjuk 'sat. Ha megtartjátok annak Canona szerint, miért nem köötztétek meg a' Vajdáknak kezeket, lábokat, 's küldöttétek volna úgy a' Portára? Tselekedetetek, Írástokkal beszédekkel ellenkezvén, hogy hihetünk Ti néktek, és hogy törekedhetünk Ti néktek Dolgotokban Hatalmas

Császárunk előtt? Hatalmas Császárunk haragja, vagyon Rákótzit ellen, a' kárért, mely Erdélyen ő miatta esett (érte a' Tatárok' Rabságába Podoliába esett népet). Így, ha azt a' Pártos Rákótzit, a' két Oláh Vajdával együtt megkötözték, és a' Fényes Portára küldték, minden vétkeket megengedték; és ha azt teszték ujjabban Fejedelemnek a' kit választottak volt. De ha azt nem tselekeszték, a' Muszurmány, Nemzettségnek minden Hatalmas erejével, és a' Tatár Kámnak hadával, és a' Végbeli jeles Vitézekkel, elvégeztetett, hogy ellenetek mennyünk, és mind nagy 's mind Köz Rendek lovainknak lábok alá tapodtatnak. Magatok megmondóhatjátok, hogy ha a' Muszurmány Nemzet a' ti Országokba mégyen, mit fog tselekedni. Mi nem úgy megyünk, mint Tolvajok, hanem értésekre adjuk, és azután menyünk, mint nyilván való ellenségtek: immár ti lássátok, megmaradástokra mellyiket választjátok. Áldásunk rajtatok. Költ Drinapolyban.

Mahumet Passa Fő Vezér mpr.

VIII. SZÁM.

*Mahumet Passa Fő Vezérnek Rákótzii
György Levelére írt Válassza.*

Rákótzii György Isten vezéreljen minden jóra!

Tutodra légyen ez Levelünk által, hogy a' nekünk küldött Leveledet elvettük, és mindene-
ket megértettünk, a' mellyeket írtál, és kértél
vólna, hogy megengednénk Te néked: és hogy mi
választ nem adtunk vólna mind e' mái napig. De
elsőben is mi írtunk Te néked, és a' Felséges
Hatalmas Török Császárnak, az én Kegyelmes
Uramnak méltóságos parantsolatját tenéked meg-
jelentettük: Császár szava egy, és megváltozha-
tatlan, Te pedig állatod, hogy vétkeed nem vól-
na; semmi gonoszt nem tettél, noha vétkes tse-
lekedeted megvallod, és kívánod, hogy megen-
gedjünk Te néked, 's noha kintsedet, 's fegyve-
redet mutatod mi nekünk. A' mi Hatalmas Csá-
szárunktól Athnámé Levél adatott vólt Te néked;
de Te az ellen az Hatalmas Császár' Adó fize-
tő népét idegen földre kivitted, és oka lettél,
hogy annak némely része fegyver miatt veszne,
némely része pedig rabságra vitetnék. Ezt pe-
dig csak a' magad tettzésedből míveltéd, nem
tudván megesmerni 's betsülni a' mi Kegyelmes

Császárunknak fejedén lévő Kegyelmességét ; és a' Te Urad' akaratja ellen a' Felséges Császár Adó fizető népét elrontottad, vesztetted. —

Tekints a' Császári Áthnáméra, és a' Ti felséges szabadságtokra, lásd meg ott mi van megírva. Ez, hogy ha valaki az Havasalföldi, és Moldovai Boérok között, Erdélybe futna, keze, és lába megkötötven, kellene Te néked azt a' Hatalmas Császár Ajtajára béküldenod: Te pedig a' Moldovai, és Havasalföldi Vajdákat hozzád fogadván, tisztességesen tartottad, és azoknak Hadat is adtál. Gondóld meg ez aránt mit tselekedtél, még is esküszöl, hogy hatalmas Császárnak igaz Híve vagy. Azt is mondod, hogy egy Emberért annyi ezer ártatlan embereknek nem kellene veszni. Az igaz dolog, hogy a' Győzhetetlen Császár bírja Erdélyt, és semmiképpen nem akarja, hogy adófizető népei romlást szenvedjenek; ugyan is szintén azért haragutt megteréád, hogy Te rontottad meg őket, és Rabságra ejtetted. —

Az Erdélyiek pedig nem értették meg az Hatalmas Császárnak hozzájuk való Kegyelmességét; hanem mikor a' Fényes Portára Levelet íranak, ilyen szókat írtanak vala abban: Semmit nem tselekedhetünk, úgy mond Rákótzai Urunk akaratja ellen. Avagy nem hiba, 's véték é ez? hogy az Erdélyiek nem az

Hatalmas Ottomán Nemzetből való Császárnak, hanem az ő Uroknak akarják szavát fogadni? Midőn Rhédeit választották vólt Fejedelemül, az Hatalmas Császár rajta megnyugodott vólt, megengedvén, hogy Áthnámé és zászló küldessék-nékie. Az Erdélyiek pedig az Hatalmas Császár akaratja ellen le tették a' Fejedelemségből; avagy nem vétek é ez az Erdélyiektől?

Állandó, és örökös szokása az Hatalmas Császárnak, hogy a' mit egyszer megparantsól, abban megmarad, azt többször meg nem változtatja; e' végre nem egyszer, kétszer, hanem háromszor is írt az Erdélyieknek, és értésekre adta Császári akaratját. Ők pediglen Hatalmas Császár akaratja ellen tselekedtenek. Avagy nem fogyatkozás é ez? Mert a' ki hit a' Czászárhoz, az semmit császári parantsolatja ellen nem tselekeszik, és ha mit tselekeszik, Isten megbünteti érette. —

Azért, a' mint a' Felséges, és Hatalmas Császár maga is megírta, egyszer Ajtaja mint Baráti, 's mind ellenségi előtt nyitva vagyon, és a' miképpen Kegyelmisségét készen tartja, azonképpen haragját is. Az Ottoman Nemzetből való Császárok mindenkor hajlandók a' Kegyelmes-ségre, de azokhoz, a' kik hivek, és Kegyelmes-séget kérnek; nem kellene néked is Kíntsed', és Fegyvered' mutogatnod. A' Te kintsed, kiből bizól bizonyára kevesebb annál, a' mellyet a'

mi Hatalmas Császárunk, csak egy nap is ki szokott adni; Fegyvered pedig, a' melyben hitsekedel, semmi: mert imé Isten hírével, a' mi Nagy Prófétánknak tsudájával felkészültek lévén, megszámlálhatatlan hadaink erősségével megyünk, és útban vagyunk. Meglátod majd azt a' nagy Császári erőt, melyet Isten az Ottoman Nemzetből való Császárnak fegyveréhez kötött. —

Azért ha erős vagy a' tökéletességben, és állhatatosságban; és Kegyelmet kérsz, hadd el minden Te gondolatodat, és jöjj ide a' mi Császárunk Táborához; mert valaki még e' mái napig az Ottoman Nemzet Fényes Ajtajához szabad akarátja szerint folyamodott, kárát nem vallotta, néked is semmi károdra nem leszen. Esküszöm Menynek, Földnek, Teremtő Istenének örökké valóságára, a' mi Mahumed Prófétánknak nagyságára (ki Istentől áldott legyen) a' mi Hatalmas, és Győzhetetlen Császárunknak Kenyerére, hogy semmi gonosz Tégedet, sem a' Te Fejedet, sem Lelkedet, sem Javaidat, sem az én Császárom, sem én magam, sem a' mi Vitézink miatt nem követi, és nem találja: Magam éretted Kezes leszek, 's azért adom néked erős Hitemet. —

Ha azért Császár Kegyelmét akarod megnyerni, és Istennek azokat a' szolgait megszabadítani, kiknek Te veled egygyütt megkelletik halniok,

minden kételkedés nélkül jöjj el, mert a' Kegyelmes Császáruk kedvezni szokott azoknak, és Kegyelmesen is látja, kik szabad akaratjuk szerint az ő Császári Székihez folyamodnak. De csak Leveled által, melyben semmi egyenlőség nintsen, az ő Hatalmasságát, és Császári Kegyelmességét meg nem nyerheted. Ezek után im hól megyünk, és a' mi Istennek fog tettzeni meglészen. — 'sat.

IX. SZÁM.

*Az Ország' Resolutiója a' Rákótzii
Levelére. —*

Nem kételkedünk keseredett szívvel hallotta Nagyságod a' Nemes Országnak Nagyságod Dólgában való végezését. El is hiheti Nagyságod, nem kitsiny Késérőség kényszerítette a' Nemes Országot is e' Végezésre. És óh vajha Nagyságod nem adott volna okot ilyen 's ennél, nagyobb Dólgoknak is Végezésére! sok, sok szóval mi szükség elő számlálnunk speciesenként a' dolgokat mellyekkel Nagyságod erre juttatott bennünket, holott már a' Keresztény Világnak nagy része ennek csak hallásától is írtózik. —

Hogy azért Nagyságod egyszer categorice megértse, a' Nagyságod Porta ellen való tselekedeti, minket annyiban hozza (mellyet hogy mind ennyi veszedelmeknek elkövetéséjg elszenvedénk, nem kevés nyakszakadással állhatunk vala ellene), hogy immár azokból könnyen ki nem menekedhetünk, és azt csak pro Lege statuta et publico Decreto kell tartanunk mind addig, míg Isten az Hatalmas Nemzetnek szívét hozzánk fordítván, engedetlenségünkkel elvesztett szabadságunkat helyre állítja.

Hogy maga szabadságának helyre állításában nem munkálódhatott a' Nemes Ország mostani Sebessi elmúlt Gyűlésében, valóban siralmas; de ennek is csak az az oka, hogy felejtette velünk maga dólját, a' Nagyságod személlye ellen való gyűlölsége az Hatalmas Nemzetnek; és az okon réánk következő veszedelemnek elhárításáról való szorgalmatoskodásunk, nem akarván mind ezekben ujjabban vesznünk Nagyságod miatt. —

Hogy ilyen szoros Igyűnkben Nagyságodat elidegeníteni akartuk volna erejével, és költségével való segítségétől, senki azt dólgainkból jó lelkiismerettel nem concludálhatja; hanem ha nem értvén tészén ítéletet. Mert ugyan is a' mihez valaki eleitől fogván soha nem bízhatott, 's nem lételet tsalhatatlanúl experiálhatta, azt mind idegeníthette el magától? Erejét nem hogy Nagyságodnak, de akármely Keresztény Monárkának is kitsinynek ítéljük az Istentől fejünk felett felvont, és Világi erővel, ditsősséggel felemelkedett Hatalmas Nemzet ellen, valamíg Isten ennek Periodussát fenn tartja. Annál inkább értékéhez Nagyságodnak mit bízhatott a' Nemes Ország már egyszer kiadott Válasz tétele után; mely a' Nagyságod Hittel tett Relatiója szerént harmincz vagy negyven ezer Tallérnál többre nem extendáltott még ez előtt két esztendővel is, ha szintén abban ennyi Hadaira eddig semmi el nem költ

vólna is? Ezt ha magától elidegenítette is, igen kitsiny kára lett benne, sőt ha contemnálta is, mert az mitsoda a' mi óltalmunkra való mediu-moknak Keresésében meg nem akadályozna; így ha vesznénk is könnyebb vólna. De e' nehéz: Már negyedik íztől fogva nevelvén, és hízlalván ez a' szegény Haza Nagyságodat, mind ennyi sok jovai' vétele után is, átoknál szítoknál egyebet nem hall, romlására való igyekezetet experiál. Kötelessége ellen ez Haza semmit Nagyságoddal nem tselekedett Contractussában, is semmit Porta' annuentiája kívül nem ígért, Nagyságod is Keresztény Ember lévén őllyat végső veszedelmünkre nem kívánhatott vólna, nem is kívánhat. Jószágiban való kárát sajnálja Nagyságod, mi pedig Országúl vesszünk el Nagyságod miatt; Szabados Emberekből Rabokká lennénk, mellyen hogy Nagyságod bánkodnék, és keseregne, nem látjuk; sőt inkább a' helyett az Ország rontó latrokkal Világ sepreivel minden alkalmatossággal vígan lakik. —

Úgy vagyon, a' Nemes Ország Nagyságodnak tsak egy Hóld földét is a' Porta Parantsolatjára mindjárt el nem foglalta, kedvezvén Nagyságodnak mindjárt maga veszedelmével is; melylyet ha tselekedett vólna is, semmi Injuriája Nagyságodnak nem lehetne: Mert valyon mellyik Nemzettségéről szállottak mind azok Nagyságodra?

Számlálja elő mellyik Nemzete szolgálta Nagyságodnak azért a' szegény Hazának? De mivel fizetett egyébbel Igánál, Törvényteleniségnél, Rabságnál, végre sok képpen való elvesztésünknel? és hogy ha Háladatosságának illy' kételenséggel való elvételéért ujjabb romlásunkra nem igyekeznék, meggondolván, ha mi kárt vallaná is itt miattunk, azt duplául megfizettük másutt, holott a' mennyi Urasága a' Nagyságod familiájában volt Attyának Fejedelemségre való közinkbe jövetelének előtte Magyar Országban, ez a' Haza két annyit is keresett azon Magyar Országban Nagyságtoknak: Mert ugyan is merié Nagyságod mondani, hogy valaha Erdély nélkül Munkátsnak, Tokajnak, Etsednek Uraságát obtinéálhatta volna? Ítélje meg Isten ez temérdek nagy Háladatlanságot,

Hogy a' Porta erről való parantsolatját az Ország, vagy talám tsak privatus is sollicitalta, eleitől fogva mondotta Nagyságod; de annak elhitelére még tsak valami gyanító jelt is nem mutathatott; ebből mi szükség magunkat mentenünk a' kö falnál. Megmenthet Országostól a' Felséges Monárkának, Romai Császárnak Ő Felségének bírni Erdélyben, őlly' Választ vett a' Fényes Portától, hogy ha a' Felséges Monárkának tekinteti nem lett volna, életének elvesztésével concludálta volna a' béli Követtségét, és Instántziáját. Íté-

je meg azért a' Heresztény Világ ebből is, mint a' Nagyságod rancorából származott Intimatiojából az egész dolognak valóságos Igazságát.

Hőzinkben való jártatásának Interdictióját is Nagyságod méltán nem nehezítheti; mert a' ki nek rabsága alá estünk, annak kell engednünk: mely alól Nagyságod ki nem szabadíthatván; engedelmességünket nem impediálja. —

Országunk' veszedelmére való dolgokban jártat é nem é Nagyságod? megfelelhetni a' tapasztalt dologból, holott ezen úttal mostan is azt efficiálta: A' mely hatalmas Monárkának árnyékában maga is nyugodni, annak Levelét intercipiáltatván, Levél vivő Atyánkfiait fogságban tartja: minket mindenkor kötelezett Ígéretünk Nagyságodhoz; de Nagyságod akármit tselekedjék Assuranceioja ellen is, azt senki nek Kérdésben sem kell hozni.

Im a' Manifestumat is ki botsátotta Nagyságod, nem tudjuk mi végre; mert mi úgy experiáltuk, hogy a' Heresztény Nemzetek között a' fel tett dolognak Követe helyett szokták az olylyant exmittálni a' végre, hogy ha az Intésnek engednek, a' dolog előbb ne mennyen, Nagyságod pedig annak kibotsátása előtt nagy részét elkövette rajtunk feltett szándékának.

Kérdi Nagyságod: mivel érdemlette, hogy ily' Notorius légyen előttünk? Félre tévén magunk siralmas állapotunkat (mert egy 's két Istvánfi, vagy Bonfinius elég nem lehetne 28. esztendőök alatt szenvedett, és e' két Eszteendőben ugyan perfectióra ment nyomoruságos veszedelmünknek leírására), erre tsak azt feleljük: Nem mi töllünk, hanem a' Portától (még ha szintén mi Notoriusnak pronunciáltuk volna is Nagyságodat, mellyet tagadunk), kérdje azt meg Nagyságod. Hidje el Nagyságod valamíg a' Fényes Portát nem complénálja, minket ez ilyen dologtól addig tsak híjában arcéál. Tsudáljuk inkább hogy nem szánja Nagyságod Hazánkat a' Portához való engedelmességünkkel ujjabb veszedelemben ejteni. —

Tagadhatatlan dolog, kívánnják a' pénzt töllünk, de nem azt, a' mit mi, vagy mások magunk nevével ígérték; hanem azt, a' mellyet Nagyságodhoz való adhaesionként réánk vetének büntetésül; nem vádolhatván jó lelkiezmérettel, ez aránt a' Töröket, ki szokása felett jára utánunk; de Nagyságod miatt nem engedheténk méltó Kívánságának. Ez aránt compelláljuk a' Nagyságod Lelkiezméretét; ha azt a' mit mi semmi úton a' Portának meg nem ígérünk, úgy mint, Jenőt, vallyon nem tsak Világi büntetés, de még más Világra tartozó átok alatt is, nem adta vol-

na é Nagyságod oda, ha kívánták volna Fejedelemségbe való megmaradásáért. Erre tzelezó szavait hozhatnók elő Nagyságodnak; de a' szó könnyen megtagadtathatik azt nem halló előtt; hanem mostan is nálunk vagynak Nagyságod Regalissi, mellyekkel a' tavallyi Fejérvári Gyűlésre hivata bennünket, abban majd szóról szóra ezeket látjuk inseralva: Jenőnek is dolga fenn forogván, Országé lévén, mi nem adhatjuk nem is adjuk. —

Ezt nem tagadhatja Nagyságod, mert scripta manent: még is minket Nagyságod nem által azzal criminálni a' mit rabságos állapotunkban réánk vetettek, holott az Írás megmútatja nyilván akkori szándékát Nagyságodnak, ha az Ország annuált volna.

Híttel tsaltuk é meg Nagyságodat? Ítélje meg az Isten, holott a' mi fogadásunk fundáltatott mindenkor a' Porta engedelmén. Ezt mi is tudjuk; hogy Nagyságod Híttel kötelezte magát Inauguratiojaker; de osztán mint Jobbágyit, sőt mint Rabjait, úgy bíra bennünket, mellyel a' két Oláh Országnál alább való állapotra juttata. —

Noha Országunk végezése, és a' fenyegető Parantsolat szerént Nagyságod közöttünk járó szolgálait eddig megkellett volna fognunk; de nem

hogy szolgálait, de még Tolvajit is, kiket tudtunk Nagyságodéinak lenni, nem bántottuk, tűrő szemmel nézvéen tolvajlásokat, marháinak prédáltatását. Azomban Nagyságod mostan is Hazánkfiái között egy néhányat fogva tartott; és vallyon szűnt é valamit e' Tilalmazásunkal nem tsak a' közinkbe való jártatás; hanem a' nyilván való Tolvajlás, prédálás, és marha hajtás.

Protestál Nagyságod, és egyszersmind azon Protestátiojában parantsol is, ha mit ártatlanok szenvedni fognak; Nagyságodnak nem tulajdoníttatnék. Az ártatlanok nyomorgatása, hogy vétkül tulajdoníttassék vagy nem? nem a' mi dolgunk; Istené Ő Felségéjé, ki nem függ senkinek parantsolatjától, mellyet minthogy mostan is minden órában tselekszik Nagyságoddal, amaz Istent utáló, ötet szemtől szembe káromló lator Vitézi által; elhihetik; ezután is minden alkalmatossággal elköveti, noha a' mi Ítéletünk szerént, tsak egy nyomorúlt Nemzet között két ízben két száz ezer 200,000. Lelkeknek iszonyu rabságra, 's halálra való menetelek elégséges vólna; sőt egy lélekre; ha Angyali Lélek vólna is, rettenes lehetne ilyen teréhnek rakása, annál inkább hordozása, 's róla számadása, bár ottan semminek ítétetnek is az ezen kívül lévő Országbeli ártatlanok' szenvedései. Mind az által, ha ugyan tsak az ártatlanok' nyomorgatását tette fel Nagyságod

szándékában, ottan tsak azoknak, kiket Nagyságod ártalmasoknak tart (valóban pedig azok is igen ártatlanok), hagyna békét; de úgy látjuk, azoknak is szintén úgy kedvez, mint az ártatlanoknak.

Vérének mellettünk való kiöntását ajánlja érettünk Nagzságod, mellyet mi soha is nem kívántunk Nagyságodtól. Azt siratjuk mi mostan is, hogy vérrel kezdé Nagzságod tartani ezt a' Hazát, mellyet békességgel, és engedelemmel mególtalmazhatott volna; jól lehet a' Magyart nem tsak kiontástól de tseppenéstől is valóban, kímélték még azok is, kik nagy Assecurationnal ígérték vala (értik a' Jeneieket), kik is vérrel nem engedelmességgel akarván óltalmaztatni, szájakban esék. keserű ízi velünk együtt. Jóságában való kár vallásért, elakart, bennünket rontani, 's még is vérevel kiméll.

Átokkal írja Nagzságod, nem kívánnya szégyen Hazánknak romlását; ki kételkedik ebben? ugyan is, hat, vagy hét ezer Jobbágyat bírván benne, ha megengedné a' Fényes Porta, illy' nagy kárával, hogy effectuálná, kíváltképpen látván, hogy Fejedelemségét nem bírhatja, ha inkább átokkal Nagzságod elakarja kerülni, nem a' maga hasznáért szánnyon bennünket, mert azt akárki is megtszelekszi. Akkor mutatja meg Nagy-

ságod igaz Kereszténységét, mikor az Haza megmaradásáért nagy kárával sem gondol.

Ezt Nagyságod eleitől fogva gyakran szokta mondani; kíváncsítik már egyszer valaha, hitesse el nem csak velünk, hanem a' Keresztény Világgal is: végyen ottan példát, bár csak némely pogány Fejedelmekről, kik nem csak károkat, de még csak életeket is semminek tartották megmaradásáért. Nagyságod Keserűségűnkre vólt eddig is, hogy bennünket ólly' bővségesen kínált, azomban Nemzetűnknek legszebb, és virágzóbb részét Tatár kezében ejtvén, egészen való kiszadítására is, az fellyebb való Írás szerént, harmintz vagy negyven ezer Talléránál több nem vólt.

A' Kereszténységnek is regulája nem az, hogy valaki betsületeig éljen; hanem Lelkiesméretének tisztaságáig, mely nem néz világi kár Vallásra, vagy betsületre; hanem az Istenben való Szent szeretetre, 's maga megalázására. És noha Nagyságod láttatik felette vigyázni betsületére; mindazonáltal értünk mi ólly' időt Ország' hadaival két ízben oda hagyta a' betsületet, 's életét megtartotta hol szaladással, hol jó idején való elköltözésel.

- Kérjük azért Nagyságodat még is Keresztényi sinceritással, továbbra is ne igyekezzék ve-

szedelmünkre; alázza meginkább magát a' Felséges' Istennek Kezei alatt; szünnyék még is ingerleni Ő Felségét. Mivel az Ur Isten az ő Híveinek minden ohajtásokat megszámlálta, 's könyhullatásokat tömlőibe szedte: Bizony bosszút áll az Isten Nagyságodon; nyomorgató vesszőket (értik a' Rákótzai hadait) a' tűzre teszi, nem szenvedvén sokáig az iszonyu korbort. Ha pedig Nagyságod magát megtsendesíti; Hatalmas az Isten, 's Nagyságodat ujjabban felemeli a' Poenitentzia tartás után, (mert ugyan is nem bosszúállásra való igyekezet; hanem igaz poenitentzia tartás kívántatik ehhez) mint Manassét, noha Isten még Nagyságodat Manassénak állapotjára nem juttatta, melyet eltávoztatni szívből kívánunk; ha Nagyságod is e' méltatlan tselekedeitől megszűnik.

X. SZÁM.

*'Az Egri Passa Levele az Hajdusághoz, hogy
Rákótzii mellől állanának el. —*

Mi, az Hatalmas, és Győzhetetlen Császáruk
Eger, Szólnok, és Hatvan Vég Várainak, Tisza,
és Duna között lévő Hellyeinek, és Hadainak
Gondviselő Ura Nagyságos Huszeim Passa, min-
den mi Hozzánk illendő tisztességes dologban a-
jánljuk szomszédságos Barátságunkat.

Ez elmúlt napokban innét alól Boros Jenő,
és Diszna Várai alól, Hatalmas Császáruk, Tő-
rök, Tatár, Kozák, Havasalföldi, és Móldovai
számlálhatatlan Hadai közzül (érti a' Fő Vezér-
rel való Hadat, mely Jenőt megvette, és a' Ta-
tár Kám Hadait, mellyek a' fellyebb való Eszten-
dőben Erdélyt pusztították vala) Hatalmas Csá-
száruk parantsolatja szerint, a' velünk való
Hadakkal ide Szólnok Várában érkeztünk, ugyan-
tsak akkor hamar mind fejenként a' kevés Hajdú
Városi Kapitányokat Levelünk által Embersége-
sen megtaláltuk vala, a' végre; hogy Hatalmas
Császáruk parantsolatja szerint számkivettegett
Rákótzitól elállanának; de Levelünkre tsak
ilyen Válaszunk lett, hogy Rákótzival együtt
akartak hadakozni, mely minékünk igen tsudás
dolognak látszik. —

Im azért intünk még is egyszer benneteket, mint Atya's Anya Édes magzatit, mind azért, hogy sok aprok vagynak köztetek, kik ártallanok elveszni, és meghalni, mind pedig azért, hogy hatalmas Császáruk Jobbágyi vagytok, és a' mostani újj Fejedelem is olyan fogadást tett, hogy melléje állanak, és meghódólnak az Hajdú Városok mert ha olyan fogadást nem tett volna, eddig a' Hajdú Városoknak helyeit szél fújta volna el. Vegyétek eszetekben hát magatokat, mert Rákótzinak sem a' Német Császár, sem a' Lengyel Király, és a' Svecus is, semmi segítséget nem adnak, mert olyan hitván Emberért Országokat el nem rontják, hijába bízik azokhoz. Miért bíztok hazugságinak, holott hatalmas Császártól is a' Tatár Kámnak megvagyon parantsólva; valakik Rákótzit úralják, minden erejét réájok fordítsa. Miért rontanátok hát magatokat, holott jól nem tehet veletek, Ti sem Ő véle.

Azt kérdjük azért, akartok é meghódolni, avagy nem? Ezt pedig nem egyébért tselekesszük, hanem a' sok láb alatt való szegénységnek siralmokért. Ez Levelünket azért nem petsételtük bé; mert fogadástok tartja, hogy petsétes Level meg nem olvastok, míg nem azt számkivetett Rákótzinak nem viszitek. De jó akaró szomszéd Barátink! minden akaratunkat Levélben meg-

nem írhatjuk; azért Hitünket Betsületünket adjuk zálogúl, hogy mi méltán ne átkoztassunk, hanem ditsértessünk. Valamely úton bé jövőnd emberetek hozzánk, Török Hitünkre fogadjuk, ismét azon úton vissza botsátjuk. Egyébb aránt ha szót nem fogadtok, Hatalmas Császáruk akaratójából a' Fő Vezér, és más sok Helybeli Bosznai, Kanosai, Budai, Szilisztrai erőss Vég Várbeli Hadak rendeltettek, Isten segítségéből elérkezvén, ma Hólnap bővön meglátjátok. Költ Szólnókban 5-ta Januarii 1659.

XI. SZÁM.

Acatius Bartsai Dei Gratia Princeps Transylvaniae, partium Regni Hungariae Dominus, et Sicularum Comes!

Spectabiles, Magnifici, Generosi, Egregii, et Nobiles, Agiles, fideles nobis sincere dilecti. Salutem et gratiam nostram. Az elébbi Méltóságos Fejedelem akarván a' szegény Haza romlásának okát másokra háríttani, azt állatja mostan itt, hogy ennek az Országnak semminémű romlása, és veszedelme ő Nagysága Fejedelemségébe nem lett, és nem következett, hanem miólta mű állattatunk az Fejedelemségbe, attól fogva lőtt az Országnak romlása, 's az Hazafiainak veszedelme, vádolván mind minket, mind Kegyelmeteket Országúl közönségesen háládatlanságnak vétkével, sok helyekre küldözött Leveleibe. Hogy azért mind az mű, és ez szegény Haza' ártatlansága napfényre mennyen, az méltatlan vádlások ellen való mentség több Keresztény Nemzetek előtt is nyilván valóvá tétetessék, 's háríthassuk elmagunkról, Kegyelmetekkel együtt reánk költött helytelen okait, a' vádlásoknak, kegyelmesen parantsoljuk Kegyelmeteknek ez Levelünk megadatván az egész Székben lévő minden falukban,

és Várookban is cirkáltassa fel igen diligenter hit szerént, az idvezült Fejedelem idősbik Rákótzai György halála után, az Móldovai, és Havasalföldi expeditiókban, annak utánna az Lengyel Országi hadakozásban mennyi számu emberek maradtanak; és vesztenek el utcumque, és az elmúlt esztendőben az idegeny ellenség bėjövé-sének alkalmatosságával mennyi számuan vitettek rabságra, mind Férfiak, Aaszony állatok, Gyermekek, 's fegyver miatt is hányan vesztenek el, 's azon bédógtalan állapotjukba ki vólt Regens Fejedelem, az mi Fejedelemségünkben é? vagy elébbi Méltóságos Fejedelem directiója alatt löttének mind ezek? melyről külön külön regestrumot íratván Kegyelmetek fide mediante, maga subscriptiója, és petsétje alatt külgye kezünkbe Kegyelmetek mentül hamarébb. Secus non facturis. Quibus de caetero gratiose propensi manemus. Datum Albae Juliae Die 3-a Julii Anno 1659.

Achatius Bartsai.

**Az Író a' nyomtatás helyjétől messzse lévén, az
abba esett hibák így jobbittassanak meg:**

Hibák.	Olvasd.	Lap.	Sor.
zen	ezen	10	28
pénznek	pernek	14	26
két	hét	31	27
Rákotzi által mint	Rákótzí mint győzedel-		
győzedelmes	mes által	39	2
kopiák	kopják	44	24
tettek	nem kell	47	26
Magamat azért	Magamat azért hivata a'		
	Vezér a' maga sátorába	68	28
Birtoknak	Birtokuak	82	9
Natsotska	Nagyotska	91	20
Rákoltzi	Rákótzí	92	6
A' vár	A' Várat	93	5
az egész Várat	nem kell	93	10
vég segítségére	véd segítségére	111	14
tudománnyát	tudománnya	134	11
élőkkel	előktől	134	12
coeterique	caeterique	141	2
revidetur	revideatur	142	11
maerorem	moerorem	144	16
reversalibus, quas Anno 1638 suse Magnificen-			
tiae dedimus specificata — quas et cet.		145	4
extraordinaria	extraordinarie	152	11
értanak	értenek	153	15
az	azt	156	29
reménységbe	reménységhe	163	12
mint	mind	163	17
is	és	164	9
sántz	sattz	169	19
azér	azért	171	23
hit	hiv	178	19
mind	mint	182	17
Nagyságodon;	ha ugyan nem akar meg-		
	szünni azokat a' 's a't.	191	6
biztok	hisztek	193	15

5/16/13

This book should be returned to
the Library on or before the last date
stamped below.

A fine is incurred by retaining it
beyond the specified time.

Please return promptly.

